

LIETUVA PASAULYJE – PASAULIS LIETUVOJE

Skaitmeninė integruoto ugdymo(si)
priemonė (SIUP)

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Rasa Leonavičiūtė-Gecevičienė

LIETUVOS IR ITALIJOS ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI RYŠIAI

Kaunas, 2023

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

ISBN 978-609-467-564-5 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/9786094675645>
<https://doi.org/10.7220/9786094675645.5>

© Rasa Leonavičiūtė-Gecevičienė, 2023
© Vytauto Didžiojo universitetas, 2023

TURINYS

ĮVADAS	5
ITALIJA IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS	5
LIETUVOS IR ITALIJOS BENDRADARBIAVIMO TENDENCIJOS	6
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI LIETUVOS IR ITALIJOS RYŠIAI IKI XIX A.	8
ISTORINIŲ IR KULTŪRINIŲ RYŠIŲ ATSPINDŽIAI ISTORIOGRAFIJOJE	8
LIETUVOS IR ITALIJOS RYŠIŲ (IKI XIX A.) APTARIMAS	10
Pirmieji prekybiniai ir kultūriniai ryšiai	10
Lietuvos ryšiai su Apaštalo Sostu	11
Lietuvių kilmės iš romėnų mitas	16
Lietuvių ir italų kalbiniai ryšiai	18
Žymiausia Lietuvos italė – Bona Sforza	19
Italijos virtuvė pasiekia Lietuvą	21
Lietuvos ir Italijos muzikiniai ryšiai	22
Italija Lietuvos architektūroje	23
Lietuvos ir Italijos protestantų ryšiai	28
Lietuvių kelionės po Italiją	33
Italų migracija į Lietuvą	35
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	39
CHRESTOMATIJA	43

IVADAS

ITALIJA IR LIETUVA: PAGRINDINIAI DUOMENYS

Italija. Italijos Respublika – valstybė pietų Europoje. Italija apima Apeninų pusiasalį, jai priklauso dvi didelės salos Viduržemio jūroje – Sicilija ir Sardinija, taip pat nemažai smulkesnių salų. Italija ribojasi su Prancūzija, Šveicarija, Austrija ir Slovėnija. Šiaurėje Italija remiasi į Alpių kalnus, o Apeninų pusiasalį skalauja Viduržemio jūros dalys: Ligūrijos, Tirėnų, Jonijos ir Adrijos jūros. Italijos teritorijoje yra du anklavai (nepriklausomos valstybės): Vatikanas ir San Marinas. Italijos sostinė ir didžiausias miestas – Roma. Italija užima 301 338 km² plotą, turi maždaug 59,8 mln. gyventojų. Valstybinė kalba – italų, tačiau kai kuriuose regionuose valstybine kalba dar laikomos ir vokiečių, ladinų, slovėnų, prancūzų kalbos. 1999 m. sausio 1 d. Italijos lirą pakeitė euras. Šalis suskirstyta į 20 regionų, 95 provincijas ir 8 092 komunas. Kiekvienas regionas turi savo sostinę. Italijos valdymo forma – parlamentinė demokratija. Šaliai vadovauja prezidentas, renkamas Parlamento septynerių metų kadencijai. Prezidentas skiria premjerą, kuris siūlo kitus ministrus. Įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso dvejų rūmų Parlamentui. Italija yra viena iš Europos Sąjungos įkūrėjų. 1955 m. ji įstojo į Jungtinių Tautų Organizaciją, yra NATO narė. 1975 m. prisidėjo prie Didžiojo aštuoneto (G 8) – ekonomiškai pajėgiausių ir įtakingiausių Vakarų valstybių grupės – įkūrimo, yra šios grupės narė.

Lietuva. Lietuvos Respublika – valstybė Baltijos jūros pietrytinėje pakrantėje, ribojasi su Latvija, Baltarusija, Lenkija, Rusijos Federacijai priklausančia Kaliningrado sritimi, Kuršių mariomis. Lietuvos sostinė ir didžiausias bei daugiausia gyventojų turintis miestas – Vilnius. 1920–1939 m. Vilnių užėmus lenkams, laikinąja sostine tapo Kaunas. Šalis užima 65 286 km² plotą, turi 2,8 mln. gyventojų. Valstybinė lietuvių kalba priklauso baltų kalbų grupei, ja kalba apie 85 proc. šalies gyventojų. Nuo 2015 m. sausio mėn. nacionalinę valiutą litą pakeitė euras. Teritoriškai ir administraciškai Lietuva suskirstyta į 10 apskričių ir 60 savivaldybių. Lietuva yra parlamentinė respublika, kurioje valdžia sutelkta Prezidento, Seimo, Vyriausybės ir Teismo rankose. Nuo 2004 m. Lietuva yra NATO ir Europos Sąjungos narė, šalis taip pat yra Jungtinių Tautų Organizacijos narė. Nacionalinės šventės: Lietuvos valstybės atkūrimo diena – vasario 16 d., Nepriklausomybės atkūrimo diena – kovo 11 d.

LIETUVOS IR ITALIJOS BENDRADARBIAVIMO TENDENCIJOS

Apie pirmuosius Lietuvos teritorijoje gyvenusių žmonių kontaktus su tolimąja Italija liudija archeologiniai radiniai. Jais remdamiesi archeologai teigia, kad Lietuvos ir Italijos teritorijas siejo Gintaro kelias. Gintaras iš Baltijos jūros pakrantės pasiekdavo Romos imperiją, pastebimi ir šių kontaktų nulemti kultūriniai mainai.

Vėliau į katalikiškų šalių apsuptus pagonis dėmesį atkreipė popiežiaus kurija Romoje. Pirmieji kontaktai su popiežiumi užsimezgė dar prieš priimant krikštą. Dėl krikšto buvo deramasi įvairiomis progomis. Pas LDK valdovus pagonis lankėsi popiežiaus pasiuntiniai, šalį pasiekė ir vienuoliai. Gedimino laikais Vilniuje iškilo pirmoji katalikų bažnyčia. Priėmus krikštą, Lietuvos santykiai su Roma vis intensyvėjo. Lietuvos valdovai siūsdavo pas popiežių savo pasiuntinybes, priimdavo popiežiaus nuncijus Lietuvoje. Popiežius dalyvavo sprendžiant Lietuvos ir Lenkijos konfliktą su Vokiečių ordinu dėl Žemaitijos. Nuo XVI a. šalia valdovo nuolat reziduodavo popiežiaus legatas, Lietuvos ir Lenkijos valstybė taip pat siūsdavo savo pasiuntinį prie Šventojo Sosto. XVII a. pr. kanonizuotas karalaitis Kazimieras tapo Lietuvos šventuoju globėju.

Italai Lietuvą buvo atradę ir seniau, tačiau pirmoji didesnė imigracijos iš Italijos į Lietuvą banga siejama su 1518 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio žmona tapusia itale Bona Sforza. Kartu su ja atvyko jos itališkas dvaras. Lietuvą pasiekė tik šio dvaro dalis (kita dalis pasiliko Lenkijoje), tačiau tai davė impulsą atvykti kitiems italams. Vieni jų atvykdavo išgirdę, kad valdovai maloniai priima ir vertina gerus įvairių sričių specialistus, kitus pasikviesdavo patys valdovai. XVI–XVII a. Lietuvoje dirbę italai buvo Renesanso, vėliau – baroko šaukliai. XVI a. išdygo renesansiniai Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje, o XVI a. pab.–XVII a. su italų meistrais siejami vieni išpūdingiausių Lietuvos architektūros paminklų (XVIII a. italų meistrų Lietuvoje jau veikė nepalyginti mažiau, plito prancūziška, vokiška mada). Šalia menininkų Lietuvoje veikė ir italai pirkliai, bankininkai, mokslininkai, inžinieriai, medikai, vaistininkai, amatininkai. XVII a. Vilniaus savivaldoje dalyvavo palyginti daug italų, keli italai net ėjo Vilniaus vaito pareigas. Lietuvoje plintant Reformacijos idėjoms, prieglobstį ir LDK didikų užtarimą rado ne vienas radikaliomis pažiūromis garsėjęs protestantas.

XVI a. pr. fiksuojamas LDK diduomenės sąmonėje gimstantis lietuvių kilmės iš romėnų mitas. LDK didikai, siekdami pagrįsti savo privilegijuotą padėtį ir norėdami įrodyti LDK diduomenės senumą, kildino save iš romėnų, pabėgusių iš Romos Nerono laikais. Įtakinga XVII a. LDK didikų giminė Pacai netgi tiesiogiai susiejo savo kilmę su Italijos didikų Pazzi gimine.

Žmonės iš Lietuvos taip pat pasiekdavo Italiją. Keliavimas prasidėjo kaip piligriminiai žygiai lankant šventąsias vietas, ilgainiui išpopuliarėjo *Grand Tour* – turtingų jaunuolių kelionės, kurių metu jie aplankydavo įvairias Europos šalis, studijuodavo universitetuose. Tarp lietuvių populiariausi buvo universitetai vokiškose žemėse, tačiau aplankyti Italiją buvo garbės reikalas: čia telkėsi visa iškiliausia Antikos kultūra, čia buvo LDK diduomenės šaknys, todėl buvo svarbu

susipažinti su Italijos kultūra, pasižiūrėti įdomybių ir retenybių. Be to, XVII a. buvo ypač madinga visa, kas itališka. Italiją pasiekdavo ir Lietuvos diplomatai, kai kurie jų čia įsikurdavo. Italija LDK gyventojams asocijavosi su sėna, didinga, buvo žavimasi italais ir jų kultūra.

Diplomatiniai ir kultūriniai ryšiai su Italija užmegzti Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. 1922 m. Italija pripažino Lietuvą *de jure*. Kultūriniai, meniniai, politiniai ryšiai tapo itin aktyvūs ketvirtajame dešimtmetyje. Italai leido knygas Lietuvos kultūros tematika, tyrinėjo lietuvių kalbą, italai dailininkai Lietuvoje rengė savo parodas. 1936–1940 m. gyvavo Lietuvių ir italų draugija. Atsirado ir organizuoto turizmo kelionių pasiūlymų į Italiją. Italų turistų grupė kartą buvo atvykusi ir į Lietuvą.

1940 m. Lietuva tapo Sovietų Sąjungos dalimi ir savarankiška užsienio politika buvo nevykdoma, sienos su Vakarais kirsti taip pat nebuvo galima. Diplomatiniai santykiai atkurti 1991 m. Pirmuoju Lietuvos ambasadoriumi Italijoje 1993 m. tapo Stasys Lozoraitis. Nuo 1991 m. Lietuvoje veikia Italijos ambasada.

ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI LIETUVOS IR ITALIJOS RYŠIAI IKI XIX A.

ISTORINIŲ IR KULTŪRINIŲ RYŠIŲ ATSPINDŽIAI ISTORIOGRAFIJOJE

LDK ir Italijos istoriniai ir kultūriniai ryšiai atsispindi daugiausia lietuvių ir lenkų istorikų tyrimuose. Italų migracijos į Lenkiją klausimai neblogai nušviesti lenkų istorikų D. Quirini-Popławskos¹, W. Tygielskio darbuose² – čia nusakytos ne tik italų atvykimo į Lenkiją, bet ir į LDK tendencijos. Lietuvos ir Italijos ryšiai minimi ir bendresniems tarptautiniams ryšiams aptarti skirtuose darbuose³. Istoriografijoje aptariama italų veikla LDK valdovų dvaruose⁴ – italų tema ypač svarbi Bonai Sforzai, Žygimantui Augustui, XVII a. LDK valdovams skirtoje istoriografijoje. Kartu atkreipiamas dėmesys ir į atskirų sričių specialistų italų veiklą LDK⁵. Italų LDK tema paliečiama G. Sliesoriūno istorinėje sintezėje, skirtoje XVI a. pab.–XVIII a. pr. Lietuvos istorijai⁶. Tyrėjas aptaria įvairių sričių specialistų italų veiklą LDK, jų bendruomeniškumo principus ir svarbiausius išlikusius jų veiklos Lietuvoje paminklus.

Įvairūs LDK ir Italijos ryšių aspektai buvo paliesti tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuva ir Italija: šimtmečių ryšiai“, vykusioje 2014 m. gegužės 14–16 d. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose. Konferencijoje skaitytų mokslinių pranešimų pagrindu išleistas mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas šiems

- 1 Danuta Quirini-Popławska, *Działalność włosów w Polsce w I połowie XVI wieku na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973).
- 2 Wojciech Tygielski, *Italians in early modern Poland: the lost opportunity for modernization?* (Frankfurt am Main: Peter Lang Edition, 2015).
- 3 *Rzeczpospolita–Europa: XVI–XVIII wiek*, red. M. Kopczyński, W. Tygielski (Warszawa: Optima, 1999).
- 4 Marek Hryniewicz, *Na Zygmuntowskim dworze* (Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1986); Władysław Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557): czasy i ludzie Odrodzenia 3* (Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958); Raimonda Ragauskienė, „Lietuviškasis Žygimanto Augusto dvaras (1548–1572 m.) – realybė ar fikcija?“, in *Vilniaus žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, sud. L. Glemža (Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007); Krzysztof Zaboliński, „La regina Bona e la sua corte / Królowa Bona i jej dwór“, in *Bona Sforza: Una principessa italiana sul trono di Polonia* (Pessano: Mimep-Docete, 2004), 29–42; *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*, sud. V. Urbanavičius (Vilnius: Versus aureus, 2010); kitos knygos apie LDK valdovus.
- 5 Raimonda Ragauskienė, „Vaistininkai XVI a. Vilniuje“, *Vilniaus istorijos metraštis* 1 (2007): 29–54; Edmundas Laucevičius ir Birutė Rūta Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius* (Vilnius: Baltos lankos, 2001); Eglė Patiejūnienė, „Petro Roizijaus kova su amžininkų ydomis ir prietarais“, *Orbis Lituaniae*, <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/petro-roizijaus-kova-su-amzininku-ydomis-ir-prietais-/1348> ir kt.
- 6 Gintautas Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 metai)* (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015).

ryšiams aptarti⁷. Straipsniuose apžvelgiami Lietuvos ir Italijos ryšiai nuo seniausių laikų iki XX a. aktualijų: nagrinėjami politiniai, bažnytiniai, diplomatiniai, meniniai ryšiai, pateikiamos archeologų, istorikų, meno istorikų įžvalgos.

LDK diduomenės ryšius su Italija⁸, ypač Pacų giminės santykį su Florencijos Pazzi gimine⁹, taip pat italų veikimo LDK kasdieniame gyvenime klausimus¹⁰ yra nagrinėjusi istorikė Aušra Baniulytė. Lietuvių ir Europos protestantų ryšius nagrinėja Dainora Pociūtė-Abukevičienė¹¹. Šios tyrėjos knygose atsiskleidžia italų protestantų ryšiai su LDK diduomene ir valdovais, italų protestantų migracija į Lenkiją ir LDK bei jų įtaka protestantiškai vietos minčiai. Italų veiklą XVII a. Vilniaus miesto valdančiajame elite tyrė A. Ragauskas¹².

Nagrinėjamą temą atskleidžia ir LDK didikų kelionių tyrimai bei kelionių aprašymai¹³. Svarbi lietuvių kilmės iš romėnų teorijai aptarti skirta literatūra, kalbinius ir kultūrinius ryšius atskleidžiantys tyrimai¹⁴. Architektūros ir kitų meno sričių istorikų tyrimai atskleidžia italų menininkų indėlį į Lietuvos istoriją¹⁵. Italijos virtuvės įtaką aptarė istorikas Rimvydas Laužikas¹⁶. Minėti tyrimai rodo Italijos įtaką LDK kultūrai.

7 *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai. Mokslinių straipsnių rinkinys*, sud. D. Mitrulevičiūtė (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016).

8 Aušra Baniulytė, „Itališki lietuvių istoriografijos žymenys“, *Darbai ir dienos* 49 (2008): 25–44.

9 Aušra Baniulytė, „Pacai ar Pazzi? Nauja Palemono legendos versija LDK raštijoje“, *Senoji Lietuvos literatūra* 18 (2004): 140–166; Aušra Baniulytė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Pacų kilmė iš Italijos: tarp iliuzijos ir tikrovės“, *Acta academiae artium Vilnensis* 31 (2003): 103–110.

10 Aušra Baniulytė, „Italai XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdieniame gyvenime“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 5(14) (2005): 74–96.

11 Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros: ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai* (Vilnius: Versus aureus, 2008); *Abraomas Kulvietis: pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas. Abraomo Kulviečio „Confessio fidei“ ir Johanno Hoppijaus „Oratio funebris“*, sud. Dainora Pociūtė (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011); Dainora Pociūtė-Abukevičienė, *Nematomos tikrovės šviesa: Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017).

12 Aivas Ragauskas, „Bartholomeus Cynaki ir Co“. Italai Vilniaus miesto valdančiajame elite XVII a. antrojoje–XVIII a. pirmojoje pusėje“, in *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas* (Vilnius, 2000), 178–205.

13 Darius Antanavičius, „Jurgio Radvilo pirmosios kelionės į Italiją dienoraščio originalas“, *Senoji Lietuvos literatūra* 19 (2005): 201–241; Rinata Subotkevičienė, „Nuo piligriminio kelionio prie Kavalierių turo“, „Aristokratiškų kelionių ištakos ir jų vertinimai istoriografijoje“, „Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių–naujausiųjų laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai“, „The Development of Christian Tradition in Every-day Culture in the Late Middle Ages and Early Modern Period: Lithuanian and other European Examples“, *Acta Historica Universitatis Klaipėdensis* XXVII, ed. Vacys Vaivada (Klaipėda, 2013), 140–148; Teodoras Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, iš lenkų k. vertė B. Mikalonienė, iš lotynų k. frazes ir žodžius vertė S. Narbutas (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003); Jurgis Radvila, *Kelionė į Italiją: 1575 metų dienoraštis*, iš lotynų k. vertė Eugenija Ulčinaitė (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2001).

14 Kęstutis Gudmantas, „Lietuvių kilmės iš romėnų teorijos genezė ir ankstyvosios Lietuvos vardo etimologijos“, *Senoji Lietuvos literatūra* 17 (2004): 245–269; Rimantas Kalindra, „Some Lexical, Morphological and Syntactical Similarities and Differences in Lithuanian, Italian and English Languages“, *Kalbų studijos* 18 (2011), 27–37; Pietro Umberto Dini, „Baltų paleokomparatyvizmas ir prūsų graikiškosios kilmės teorija“, in Pietro Umberto Dini, *Baltų filologijos studijos: rinktiniai straipsniai 1991–2007* (Vilnius, 2010), 302–313; Pietro Umberto Dini, „Paleokomparatyvizmas ir Baltija. Apie ankstyvosios baltų kalbos tyrimus“, in Pietro Umberto Dini, *Baltų filologijos studijos: rinktiniai straipsniai 1991–2007* (Vilnius, 2010), 0,211–223.

15 Mindaugas Paknys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos dailės ir architektūros istorija: žymiausi menininkai* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009); kitos M. Paknio knygos; Marija Matuškaitė, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010); *Opera Lietuvos didikų kunigaikščių rūmuose*, sud. J. Trilupaitienė, tekstų autoriai J. Trilupaitienė ir D. Būrė (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010); Jūratė Trilupaitienė, „Lietuvos ir Italijos muzikiniai ryšiai“, *Menotyra* 1(26) (2002): 64–69.

16 Rimvydas Laužikas, *Istorinė Lietuvos virtuvė: maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (Vilnius: Briedis, 2014).

Apibendrinant Lietuvos ir Italijos ryšiams skirtą istoriografiją, galima teigti, kad žinių apie italus Lietuvoje ir lietuvių Italijoje galima rasti įvairiems LDK istorijos klausimams skirtose mokslinėje literatūroje, ypač veikaluose, skirtuose XVI–XVIII a. pradžiai aptarti, kai stiprėjo ryšiai su Apaštalų Sostu Romoje, buvo siunčiami ir priimami diplomatai, europiečiai keliavo, atrasdavo ir įsikurdavo svečiuose kraštuose. Šiame skyriuje aptartos tik bendrosios istoriografijos tendencijos. Siekiant labiau išsiaiškinti atskirus klausimus, reikėtų studijuoti darbus, susijusius su LDK valdovų dvarais, šalies politine, ekonomine istorija, krikščionybės sklaida ir vienuolijomis, Lietuvos architektūros, dailės, muzikos šedevrais ir jų autoriais. Minėtomis temomis literatūros gausu tiek lietuvių, tiek užsienio kalbomis.

LIETUVOS IR ITALIJOS RYŠIŲ (IKI XIX A.) APTARIMAS

Kapitolijaus vilkė, iliustruojanti Romos įkūrimo legendą

Geležinis vilkas – Vilniaus įkūrimo simbolis

Lietuvos ir Italijos panašumus liudija ne tik faktas, kad abiejų valstybių sostinių įkūrimo legendose svarbus gyvūnas yra vilkas. Galima kalbėti apie gerokai platesnius Lietuvos ir Italijos ryšius, pradedant baltų kraštų ryšiais su Romos imperija ir baigiant Vilniumi – bene itališkiausiu miestu už Italijos ribų.

Pirmieji prekybiniai ir kultūriniai ryšiai

Apie baltų ryšius su Romos imperija savo veikaluose kalba Publijus Kornelijus Tacitas, Gajus Plinijus Vyresnysis. Tacitas mini, kad baltai renka gintarą ir juo prekiauja, o Gajus Plinijus Vyresnysis pasakoja apie Nerono laikais į šiuos kraštus organizuotas romėnų raitelių ekspedicijas¹⁷. Pirmuosius mūsų krašto ir dabartinės Italijos teritorijos ryšius liudija archeologiniai radiniai, rasti tiek Lietuvos, tiek Italijos teritorijose, siejami su gintaro keliais, t. y. maršrutais, kuriais gintaras iš jo gavybos vietų (taip pat ir Baltijos jūros pakrantės) buvo gabenamas į Europą ir kitus kraštus.

Archeologiniai radiniai leidžia kalbėti apie baltų genčių, taip pat konkrečiai lietuvių, prekybinius ryšius su Romos imperija. Prekyba vyko tiek sausumos, tiek vandens keliais. Keliai į mūsų kraštą prasidėjo Romos imperijos pasienio tvirtovių miestuose, vedė per dabartinės Lenkijos Silezijos sritį į Kujaviją, iš ten – į Vyslos upės žemupį, į Lenkijos regiono Mazovijos šiaurę. Baltijos jūros pakrantėmis ši prekybinė trasa driekėsi nuo Vyslos žemupio į Sembą ir Lietuvos pajūrį¹⁸. Romėniškos prekės plito Priegliaus, Nemuno upėmis, o

¹⁷ Mykolas Michelbertas, „Romėniško importo daiktų chronologija ir kartografija“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 86.

¹⁸ *Lietuvos istorija II: Geležies amžius*, atsak. red. G. Zabiela (Vilnius, 2007), 102.

Nemuno atšakos žemyniniais keliais Šiaurės Lietuvoje susijungdavo su Dauguvos upe¹⁹.

Lietuvoje rasti 17 romėniškų monetų lobių liudija apie intensyvius lietuvių ir Romos imperijos prekybinius ryšius apie 92–253 metus²⁰. Romėniškas monetas atveždavo gintaro pirkkliai, keliaudavę Gintaro kelio atšaka, vedusia pro Žemaitiją, arba Jūros keliu²¹. Archeologai spėja, kad šiuo laikotarpiu romėniškos monetos buvo masiškai įvežamos į Lietuvos teritoriją. Tai leido susiformuoti papročiu Vakarų Lietuvoje dėti monetų į kapus²².

Iš Romos imperijos Pabaltijį pasiekdavo ir kiti dirbiniai. Masiškai buvo importuojami romėniški stiklo karoliukai²³, prabangios emaliuotos segės²⁴.

Vyko ir atvirkštiniai mainai. Gintaras iš Baltijos jūros pakrančių į Romos imperiją buvo gabenamas jau I a. Šiandien pradinį gintaro kelionės etapą sunku nustatyti, tačiau piečiausiu gintaro prekybos tašku išlieka Italija²⁵.

Į Lietuvą, kiek pakeitusi savo formą, sklido ir romėniška kultūra. Karinio vietinio baltų genčių elito žirgai I–IV a. imti puošti puošniomis kamanomis su metalinėmis detalėmis: pusmėnuliais ir kabučiais, panašiais į romėnų raitelių žirgų papuošalus²⁶.

Įrodymų apie tiesioginius baltų ir romėnų ryšius aptinkama itin mažai, tačiau iš archeologinių radinių galima spręsti apie šių ryšių tendencijas. Taigi pirmaisiais mūsų eros amžiais lietuvių su romėnais siejo prekybiniai ryšiai visą Vidurio ir Rytų Europą apraizgiusiais prekybiniais keliais, o tai darė įtaką ir kultūriniais mainams. Prireikė dar ne vieno šimtmečio, kol Lietuvą ir Italiją susiejo ir dvasiniai bei diplomatiniai santykiai.

Lietuvos ryšiai su Apaštaliu Sostu

Daugiau žinių apie Italijos ir Lietuvos ryšius istoriniuose šaltiniuose atsiranda krikščionybės sklaidos kontekste. X a. pabaigoje apsikrikštija Lietuvos kaimynė Lenkija. XI–XII a., stiprėjant jau apsikrikštijusios Lenkijos ir Šventojo Sosto Romoje ryšiams, Šventasis Sostas, siekdamas kontroliuoti ne taip seniai katalikišku tapusio krašto dvasininkus, siunčia čia savo nuncijus ir legatus. Į Lenkiją dažnai atvyksta italų vienuolių, neišvengiamai teikiančių Romai informaciją ir apie šalia gyvenančius pagonis lietuvių. Paskutinis pagoniškas Europos kraštas atkreipia Romos katalikų

Gintaro keliai Europoje

¹⁹ Ibid., 102.

²⁰ Michelbertas, „Romėniško importo daiktų chronologija“, 88.

²¹ „Monetų lobiai“, in *Lietuvos lobiai*, tekstus rašė Mykolas Michelbertas et al. (Kaunas, 2007), 19.

²² Michelbertas, „Romėniško importo daiktų chronologija“, 88.

²³ *Lietuvos istorija II*, 108.

²⁴ Ibid., 109.

²⁵ Adomas Butrimas ir Eugenijus Jovaiša, „Gintaras: baltų kelias į antikinių civilizacijų akiratį – socialinis aspektas“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 95.

²⁶ Rasa Banytė-Rowell, „Antikinės romėniškos kultūros atspindžiai Lietuvos archeologijoje“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 118–119.

Šv. Brunonas pamokslauja pagonių karaliui. Freska Pažaislio vienuolyne

Bažnyčios dėmesį. Yra žinoma, kad į Lietuvos teritoriją misionieriai, skleidę krikščionybę, atvykdavo jau nuo XI a. pradžios. Būtent šiame kontekste 1009 m. pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas Lietuvos vardas.

Pirmasis Lietuvoje veikęs katalikų misionierius šv. Brunonas Kverfurtietis, kilęs iš Saksų žemių, į krikščioniškas misijas Rytų Europoje vyko iš Perujės, netoli Ravenos Italijoje, kur buvo įsikū-

rę šv. Romualdo atsiskyrėliai²⁷. Randame paminėta, kad jis, „vienuoliktaisiais vienuoliško gyvenimo metais Rusios ir Lietuvos pasienyje pagonių užmuštas, su aštuoniolika saviškių kovo 9 dieną nukeliavo į dangų“²⁸.

Baltijos jūros regione lankęsi krikščionybę skleidę vienuoliai sudarė sąlygas šiame regione reikštis Romos įtakai²⁹. Skleidžiant Romos įtaką, tarpininkavo vienuoliai vokiečiai. 1201 m. vyskupui Albertui įkūrus Rygos miestą ir pastačius medinę katedrą, o 1215 m. paskelbus Livoniją Marijos žeme, regionas susilaukė dar daugiau Romos kurijos dėmesio. Krikščionybę regione skleidė ir Prūsijoje įsikūręs Vokiečių ordinas, globojamas Apaštalų Sosto.

Lietuvos ir Romos katalikų bažnyčios ryšiai kuriam laikui suintensyvėjo, kai apsikrikštyti ir tapti karaliumi nusprendžia Mindaugas, siekiantis užtikrinti naujai susikūrusios Lietuvos valstybės saugumą. Su Mindaugo karūnacija susijusi, galima sakyti, ir pirmoji diplomatinė misija į Italiją: 1251 m. Mindaugo pasiuntinys Neries žemių kunigaikštis Parbus su tarpininkais iš Livonijos ordino vyksta pas popiežių Inocentą IV į Milaną, kur praneša popiežiui apie Mindaugo krikštą ir derasi dėl krikščioniškos karalystės įteisinimo. Parbus popiežiui gabena Mindaugo laiškus su jo prašymais³⁰. Popiežius Inocentas IV pripažįsta Mindaugą krikščioniškuoju valdovu ir skiria Lietuvai šešias bules, suteikiančias jai, kaip katalikiškai šaliai, įvairių teisių³¹.

Dar Mindaugo laikais Lietuvoje pasirodo pranciškonų ordino vienuolių. Per šiuos kraštus jie keliaudavę į Tolimuosius Rytus, o kelionėje, esą, bijodavę susitikti lietuvių, puldinėjusių rusėniškas žemes³².

Mažesniųjų brolių, arba pranciškonų, ordino istorija glaudžiai susijusi su XII a. pabaigoje–XIII a. pradžioje Italijoje gyvenusiu ir veikusiu vienuoliu Pranciškumi iš Asyžiaus, vėliau paskelbtu šventuoju. Pranciškonų gretos sparčiai pildėsi ir gyvenę pagal šv. Pranciškaus Asyžiečio regulą elgetaujantys vienuoliai skleidė Dievo žodį visoje Italijoje. 1226 m. Europoje buvo jau apie 10 000 Mažesniųjų brolių ordino atstovų³³.

27 Inga Leonavičiūtė, *Tūkstantmečio detektyvas. Šv. Brunonas ir 1009-ieji* (Vilnius, 2016), 3.

28 Ibid., xi.

29 Darius Baronas, Artūras Dubonis ir Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos istorija III: XIII a.–1385 m. valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų* (Vilnius, 2011), 158.

30 Edvardas Gudavičius, *Mindaugas* (Vilnius, 1998), 228.

31 Ibid., 229.

32 Ibid.

33 Marek Adam Dettlaff, „Pranciškonų pradžia Lietuvoje XIII–XV amžiuje“, in *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis* 36 (Vilnius, 2012), 15.

Pranciškonų bažnyčioje Vilniuje esančios freskos laikomos Vakarų krikščioniškos ikonografijos pradžia Lietuvoje. Vėliau Lietuvą pasiekė ir čia įsikūrė kitų vienuolių, kurių šaknys buvo Italijoje, vienuoliai: benediktinai, kamalduliai, augustinai ir kt. Jie dažniausiai atkeldavo iš Lenkijos.

Mindaugo krikštas neturėjo tęstinumo, tačiau po Mindaugo LDK valdę valdovai pagonyms išlaikė ryšius su Romos popiežiumi. 1323 m. popiežių Joną XXII pasiekė Gedimino laiškas. Laiške Gediminas netiesiogiai išreiškė norą krikštytis, bent jau taip Romoje buvo interpretuoti kunigaikščio žodžiai apie pagarbą popiežiui. Tiesa, Romos popiežiaus pasiuntiniai, atvykę pas Gediminą tartis dėl krikšto, labai nusivylė – Gediminas nesirengė priimti krikšto. Tačiau tai nereikia, kad Lietuvoje tuo metu nebuvo katalikų: seniausia Vilniuje Romos katalikų mūrinė bažnyčia – Šv. Mikalojaus bažnyčia – mieste iškilo dar iki Lietuvai priimant krikščionybę, Gedimino laikais. Ji pastatyta į Lietuvą pakviestiems Hanzos miestų sąjungos pirkliais vokiečiams, sudarant sąlygas jiems, įsikūrusiems Vilniuje, išpažinti savo religiją. Bažnyčia XV a. įgijo gotikinių formų.

Glaudesni LDK ir Italijos ryšiai užsimezga Lietuvai priėmus Romos katalikų tikėjimą ir iš tiesų tapus krikščioniška valstybe. Nuo šių laikų užsimezgę santykiai išlieka kaip itin svarbūs LDK diplomatiniai ryšiai, kuriuos plėtoja tiek valdovai, tiek didikai. Apie priimtą krikštą popiežiui praneša Lenkijos karalius Jogaila.

Intensyvesnis LDK ir Apaštalo Sosto bendravimas pastebimas jau Vytauto laikais. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas įgyja Europoje reikšmingą politinį svorį ir tampa svarbiu regiono politikos veikėju, o popiežiaus akyse – realiu autoritetu husitų problemai išspręsti³⁴. Minėtina, kad Lietuvos ir Lenkijos ginčas su Vokiečių ordinu buvo ir Šventojo Sosto reikalas: po Žalgirio mūšio vienas iš Lietuvos ir Lenkijos ginčą su Vokiečių ordinu sprendusių arbitrų buvo Romos popiežius. Lietuvoje įvairiais reikalais lankydavosi popiežiaus legatai iš Vatikano, Lietuvos valdovai savo ruožtu siuntė pasiuntinius pas popiežių.

Romai kovojant su turkais, XV a. II pusėje į LDK ir Lenkiją atvyksta pasiuntinių iš Venecijos. Apie 1447 m. Trakuose pas Kazimierą Jogailaitį lankosi pasiuntinys iš Venecijos Ambrodžijus Kontarinis (Ambrogio Contarini). Rūpindamasis antiturkiškos koalicijos sudarymo reikalais į Veneciją ir Romą keliauja ir Kazimiero Jogailaičio pasiuntinys – italų ir lenkų filosofas ir humanistas Filipas Kalimachas (Philippus Callimachus, tikr. Filippo Buonaccorsi). Jis kurį laiką gyveno Lietuvoje, palaikė artimus santykius su LDK didiku Jurgiu Goštautu, 1472–1473 m. buvo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio sūnų mokytojas, mokė būsimus Lenkijos karalius ir Lietuvos didikus Aleksandrą ir Žygimantą. F. Kalimachas taip pat buvo svarbus diplomatas, vykdavęs į misijas, todėl valdovo vaikus auklėjo nenuosekliai, dažnai būdavo išvykęs.

Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje

Filipas Kalimachas.
Dailininko Veito Stosso
bareljefo fragmentas
(Dominikonų bažnyčia,
Krokuva)

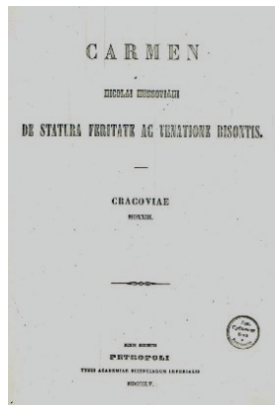
³⁴ Edvardas Gudavičius, *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 m.* (Vilnius, 1999), 260.

Romos popiežiaus autoritetas daugiausia reiškėsi netiesiogiai, per įvairius dokumentus, susijusius su dvasininkų paskyrimu, vietiniams dvasininkams ir pasauliečiams teikiamomis įvairiomis malonėmis (pavyzdžiui, leidimu nesilaikyti pasninko). Tiesioginių kontaktų buvo nedaug. Svarbi 1501 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro pasiuntinio, Vilniaus prepozito Erazmo Cioleko (Vitelijaus) (Erasmus Vitellius) diplomatinė misija į Romą. Į misiją Erazmas Ciolekas (Vitelijus) iš Vilniaus išvyko 1500 m. liepos 17 d.³⁵. Audiencijos metu pasiuntinys kreipėsi į popiežių Aleksandrą VI ir jo kardinolus. Savo kalboje E. Ciolekas (Vitelijus) pasakojo apie katalikiškos šalies – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – ypatybes, jos valdovus, žmones, istoriją ir kt. Sakytos kalbos tekstas buvo išspausdintas Romoje kartu su anonimo atpasakotu popiežiaus atsakymu³⁶. Ši kalba laikoma svarbiu senosios Lietuvos raštijos paminklu. Tyrėjų manymu, kalba turėjo būti išplatinta visoje Italijoje. Iš minėto vizito, trukusio kelis mėnesius, Erazmas Ciolekas (Vitelijus) parvežė relikvijų, kurias popiežius savo rašte Vilniaus, Lucko ir Žemaičių vyskupams ragino padalyti bažnyčioms³⁷, tačiau šiandien nežinome, koks buvo šių relikvijų likimas.

1518–1522 m. ryšiams su Apaštalų Sostu palaikyti valdovas vėl išsiuntė Erazmą Cioleką (Vitelijų) į Romą. Erazmas Ciolekas pakvietė kartu vykti savo globojamą – iš Lenkijos kilusį būsimą humanistą ir poetą Mikalojų Husovianą, gyvenusį Vilniuje nuo XV a. pabaigos. M. Husovianas susipažino su kitais italų poetais ir humanistais, globojamais popiežiaus Leono X. Popiežiaus užsakymu jis parašė ir po viešnagės Romoje 1523 m. Krokuvoje išleido poemą „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“ (*Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis*, 1523). Leidinys dedikuotas iš Italijos kilusiai Lenkijos karalienei ir Lietuvos didžiajai kunigaikštienei Bonai Sforzai. Iš M. Husoviano teksto – kreipimosi į tuometę Lenkijos karalienę ir Lietuvos didžiąją kunigaikštienę Boną Sforzą – galima spręsti, kad popiežiui Leonui X buvo numatyta dar viena dovana: popiežius paprašė jam parūpinti stumbro, „vadinamo zubru“, iškamšą ir atgabenti jam į Romą³⁸. Kartu su iškamša turėjusi būti dovanojama ir minėta poema, kuria M. Husovianas norėjo popiežių supažindinti su stumbrų medžioklės tradicijomis Lietuvoje, pasakojo apie šalies miškų didybę, ypač gyrė didįjį kunigaikštį Vytautą.

Erazmo Cioleko (Vitelijaus) diplomatinės misijos pas popiežių rodo, kad LDK valdovai stengėsi išlaikyti nuolatinį artimą ryšius su Šventuoju Sostu.

Europoje plintant Reformacijai, kaip atsvara šiam judėjimui, susiformuoja Kontrreformacija. Tuo metu jėzuitų vienuoliai pasiekė LDK, o popiežius stengėsi, kad jiems šiame krašte pavyktų Reformacijai užkirsti kelią. 1579 m. popiežius Grigalius XIII suteikė privilegiją įsteigti Vilniaus universitetą. 1583 m. įsteigta pirmoji seminarija

Mikalojus Husovianas ir jo poema „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“, išspausdinta 1523 m.

35 Kęstutis Paulius Žygas, „Erazmo Vitelijaus (Cioleko) pirmutinės dienos Romoje. Ištraukos iš Jono Burkardo 1501 metų dienoraščio *Liber notarum*“, in *Lietuvos pilys* 2009, parengė A. Bumblauskas et al. (Vilnius, 2010), 168–179.

36 Sigita Narbutas, *Vilniaus prepozito Erazmo Vitelijaus kalba popiežiui Aleksandrui VI: tekstas ir jo kontekstai*, 3, http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LD00/Sigita_Narbutas_Vilniaus_prepozito_Erazmo_Vitelijaus_kalba_popie%20C5%BEiui_Aleksandrui_VI.LD3600A.pdf.

37 Liudas Jovaiša, *Vilniaus katedros relikvijos, 1387–1655*, 2–3, http://www.bpmuziejus.lt/uploads/moksliniai%20straipsniai%20pdf/Vilniaus%20katedros%20relikvijos,%201387-1655_Liudas_Jovaisa%20lt.pdf.

38 Benediktas Kazlauskas, „Mikalojus Husovianas ir jo „Giesmė apie stumbrą“, in Mikalojus Husovianas, *Giesmė apie stumbrą*, vert. B. Kazlauskas (Vilnius, 1977), 11–12.

Vilniuje, išlaikoma iš popiežiaus išdo. Paskirtas pirmasis Lietuvos kardinolas – Jurgis Radvila (palaidotas Romos Švenčiausiojo Jėzaus Vardo jėzuitų bažnyčioje). XVII a. imta nuolat siųsti Lenkijos ir Lietuvos valstybės atstovus prie Šventojo Sosto³⁹.

Lietuvoje įsitvirtinant krikščionybei, pradeda plisti šventųjų kultai. Pirmiausia, LDK pranciškonų vienuolių dėka ėmė plisti šv. Antano Paduviečio kultas⁴⁰. Šis kultas gyvavo bene išimtinai tik Šv. Pranciškaus Mažesniųjų brolių vienuolynuose⁴¹. Šv. Antano Paduviečio kulto centras – Paduvos miestas Italijoje. Jau XIII a. buvo tikima, kad šv. Antanas Paduvietis padeda surasti pamestus ar kitaip prarastus daiktus, jis buvo laikomas šeimos reikalų globėju, gyvulių saugotoju⁴². Ankstyvieji šv. Antano Paduviečio atvaizdai išliko pranciškonų observantų (bernardinų) bažnyčios Vilniuje sienų tapyboje⁴³. Prie šio šventojo kulto sklaidos LDK prisidėjo Lietuvos didikų kelionės, studijos Italijoje, Paduvos universitete.

Plintant šventųjų kultui, gimė ir „savo“ šventojo idėja. XVI a. pradžioje imta rūpintis, kad šventuoju būtų paskelbtas dideliu pamaldumu pasižymėjęs Kazimieras Jogailaitis. Iki to laiko Lietuva savo šventojo neturėjo. 1520 m. į Lietuvą svarstyti Kazimiero kanonizacijos reikalų atvyko popiežiaus Leono X pasiuntinys Dzakarija Fereris (Zaccaria Ferreri). Praėjus metams, Krokuvoje jis išleido kūrinį „Palaimintojo Kazimiero gyvenimas, aprašytas Vilniuje“⁴⁴. Šiame aprašyme popiežiaus pasiuntinys Dz. Fereris ne tik kalbėjo apie karalaitį Kazimierą ir jo stebuklus, bet ir ieškojo Vilniaus bei Romos sąsajų. Teigta, kad Lietuvos ir Italijos vardai – *Lituania* ir *Italia* – tarsi išskirti dvyniai. Dz. Fereris abu vardus sujungė ir sukūrė naują pavadinimą – *Litalia*. Šis sujungimas aiškintas tuo, kad kažkada italai, turėję bėgti iš Romos, atkeliavę į Lietuvą⁴⁵. Taigi Italija, esą, davusi pradžią tiek italų, tiek lietuvių diduomenei. Autorius pripažino, kad geografiškai Vilnius yra Romos priešingybė (šaltas ir atšiaurus, lygumų ir pelkių kraštas), tačiau tapatino Vilnių su Roma tuo požiūriu, kad ir Romoje, ir Vilniuje susikerta svarbūs prekybiniai keliai. Kunigaikštis Kazimieras buvo geriausias šių dviejų šalių tapatumo įrodymas – jis buvo Romos katalikiška dvasia lietuvio Jogailaičio kūne⁴⁶. Todėl ir Vilnių Fereris išaukštino kaip krikščioniškosios vienybės šaltinį.

Pasikeitus aplinkybėms, mirus popiežiui Leonui X, Kazimiero paskelbimo šventuoju reikalai buvo atidėti. Kanonizacija įvyko tik 1602 m. Vis dėlto visą XVI a. Kazimiero kultas Lietuvoje buvo gyvas⁴⁷. 1636 m. įvyko iškilmingas Kazimiero palai-kų perkėlimas į naujai pastatytą Šv. Kazimiero koplyčią Vilniaus katedroje. Iškilmingą procesiją celebravo Šventojo Sosto nuncijus, arkivyskupas Mario Filonardis. Buvo nešama 1603 m. iš Romos atgabenta šv. Kazimiero vėliava⁴⁸. Ši procesija iliustruoja glaudžius dvasinius Lietuvos ryšius su Šventuoju Sostu.

39 Aušra Baniulytė, „Lietuvos diduomenė Abiejų Tautų Respublikos santykiuose su Šventuoju Sostu Baroko epochoje. Nutylėtoji istorijos pusė“, in *Lietuvos istorijos metraštis* (2008), 33–64.

40 Rūta Janonienė, „Šv. Antano Paduviečio kultas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 390–407.

41 Ibid., 407.

42 Ibid., 390.

43 Ibid., 391.

44 Gudavičius, *Lietuvos istorija*, 466.

45 Laimonas Briedis, *Vilnius – savas ir svetimas* (Vilnius, 2015), 38.

46 Ibid., 38.

47 *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, tekstų autoriai Darius Baronas et al. (Vilnius, 2006), 104.

48 Baniulytė, „Lietuvos diduomenė“, 38.

Ryšiai su Roma palaikyti ir diskutuojant apie bažnytinės unijos galimybes. XV a. buvo sprendžiama skilusios krikščionių bažnyčios unijos idėja. 1439 m. sudaryta Florencijos bažnytinė unija, kuria numatyta, kad tiek katalikai, tiek stačiatikiai pripažįsta Romos popiežių kaip visos krikščionių bažnyčios vadovą. Vis dėlto unijos susitarimai realiaame gyvenime nebuvo įgyvendinti. Tuo metu LDK, konfesiškai margoje valstybėje, unijos idėja išliko aktuali. XV a. šią idėją bandyta įgyvendinti net šešis kartus, taigi buvo palaikomi ryšiai su popiežiumi. XVI a. II pusėje ši idėja niekur nedingo, o LDK įsigalėjus Reformacijos idėjoms, tapo tik aktualesnė. Apie galimą bažnytinę uniją buvo diskutuojama su popiežiaus Grigaliaus XIII nuncijais Lietuvoje ir Lenkijoje. Galiausiai XVI a. pabaigoje (1595 m.) popiežius Klemensas VIII atvykusiems LDK vyskupsams davė leidimą vykdyti bažnytinę uniją. 1596 m. Lietuvos Brastoje buvo sudaryta bažnytinė unija, kurios padarinys – graikų apeigų katalikų (unitų) bažnyčia, besilaikiusi stačiatikiškų apeigų, tačiau pripažinusi Romos popiežiaus valdžią. Tam, kad ši bendruomenė sustiprėtų, popiežius Urbonas VIII 1643 m. vieną iš šios bažnyčios įkūrėjų, vienuolį, tapusį kankiniu, Juozapatą Kuncevičių paskelbė palaimintuoju.

LDK įsigalėjus Reformacijai, ryšiai su Apaštalo Sostu dar labiau suintensyvėjo. XVI a. LDK ir Lenkijoje buvo įsteigta bendra nunciatūra ir paskirtas bendras popiežiaus nuncijus, rezidavęs Varšuvoje, šalia valdovo. 1555 m. pirmasis nuncijus atvyko į Vilnių, kuriame tuo metu rezidavo Žygimantas Augustas. XVI a. pab. įvestas reikalavimas vyskupsams reguliariai lankytis Romoje, tačiau šio reikalavimo nebuvo stropiai paisoma, nes kelionė iki Romos buvo ilga ir brangi.

Taigi LDK kontaktai su Roma ir ten rezidavusiu popiežiumi užsimezgė dar iki krikščionybės priėmimo, o vėliau vis intensyvėjo. LDK XIV–XVIII a. išliko popiežiui aktualus kraštas, čia maišėsi katalikų, stačiatikių, vėliau – ir protestantų bei unitų tikėjimus išpažinę krikščionys, brendo bažnytinės unijos idėjos. Lietuvoje nuolat lankydavosi popiežiaus pasiuntiniai, čia ir Lenkijoje šalia valdovo gyveno popiežiaus nuncijai, popiežius skirdavo kai kuriuos vietinius dvasininkus ir kardinolus, teikė kraštui įvairių privilegijų ir malonių. Italija, simbolizavusi antikines tradicijas, lietuviams tapo vis patrauklesnė šalis. XV–XVI a. sandūroje, randantis LDK diduomenės bendrajai savimonei, minėti Italijos bruožai tapo itin aktualūs gimstančiam lietuvių kilmės iš romėnų mitui.

Lietuvių kilmės iš romėnų mitas

Viduramžiais, norint įsitvirtinti krikščioniškų valstybių hierarchijoje, buvo svarbu sukurti rišlią savo kilmės istoriją. Egzistavo kelios garbingą kilmę liudijančios vietos: Roma, Troja, Sarmatija ir Aleksandro Makedoniečio kariuomenė.

XVI–XVII a. lenkų šlėktija kildino save iš Sarmatijos. Sarmatija Klaudijo Ptolemajo žemėlapyje buvo vadinama teritorija į šiaurę nuo Juodosios jūros.

Kilmę atskleidžiantys fiktyvūs pasakojimai turėjo tautą susieti su kokia nors senesne vieta, senesne tauta ir įlieti savo šalies istoriją į visuotinės istorijos tėkmę. Pasakojime atsiskleidžiantis tęstinumas turėjo pagrįsti tuometę užimamą politinę padėtį. XV–XVI a. sandūroje LDK keitėsi diduomenės giminės samprata, atsirado genealoginė savimonė,

akcentuota vyriška paveldėjimo linija. Lietuvos diduomenei kilo poreikis pagrįsti savo aukštą kilmę. Istoriniuose šaltiniuose nebuvo fiksuoti jokie LDK valdančiosios dinastijos ir didikų kilmę liudijantys pasakojimai, todėl, remiantis Viduramžių Europoje vyravusiomis kilmės aiškinimo tradicijomis, buvo pasirinkta lietuvius kildinti iš romėnų.

Lietuvių kilmės iš romėnų legenda demonstravo ryšį su Antika. Legendos variantai užrašyti „Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštyje“, „Platesniajame Lietuvos metraščių sąvade“ ir „Bychovco kronikoje“. Legendos autoriai nėra žinomi, pasakojimas siejamas su LDK kanclerio Alberto Goštauto aplinka.

Atskiri tekstai legendą pateikia kiek skirtingai. Vienas pasakotojas nukelia skaitytoją į Romos imperatoriaus Nerono, kitas – į huno Atilos įsiveržimo į Romos imperiją laikus. Tačiau siužetinė linija pasakojimuose išlieka maždaug vienoda. Pagrindinis motyvas – kelionė ir įsikūrimas naujoje vietoje.

Kaip teigiama legendoje, hunui Atilai įsiveržus į Romą, Romos kunigaikštis Palemonas (kai kuriuose pasakojimuose vadinamas Apolonu) buvo priverstas bėgti. Palemonas pabėgo į Veneciją, iš kurios vėliau, lydimas 500 bendražygių, Viduržemio jūra išplaukė į Šiaurę. Tarp Palemoną lydėjusiųjų buvo ir keturios Romos patricijų gentys: Kentauro herbo, Stulpų herbo, Meškos herbo ir Rožės herbo. Keliautojai, aplenkę Prancūziją ir Angliją, iplaukė į Daniją, o iš ten, plaukdamami Nemunu, pasiekė Dubysos upę. Įsikūrė prie Nemuno, Dubysos ir Jūros upių, Žemaitijoje. Po Palemono mirties trys jo sūnūs – Barkus, Kunas ir Spera – pasidalijo tėvo žemes ir įkūrė čia miestus. Barkui ir Sperai mirus, Kunas sujungė visas žemes, jas suvienijo ir paliko valdyti savo sūnams.

„Bychovco kronikoje“ pateiktoje lietuvių kilmės iš romėnų teorijoje pasakojama, kad trys Palemono sūnūs įkūrė tris miestus. Barkus pasistatė Jurbarko pilį, Kunas įkūrė Kauną, o Spera nukeliauvo labiau į rytus, įsikūrė tarp Nevėžio, Šventosios ir Širvintos upių, vietovėje, kuri vadinosi Spera.⁴⁹

Šis pasakojimas pagrindė įtakingų LDK didikų giminių – Radvilų, Goštautų, Alšėniškių – kilmingus protėvius, akcentavo, kad svarbų vaidmenį šalia valdovų vaidino ir didikai.

Sarmatija (Klaudijo Ptolemajo supratimu), 1598 m.

Palemono sūnūs Barkus, Kunas ir Spera, A. Gvagnini kronika, 1581 m. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

49 Gintaras Beresnevičius, „Palemonidai. Lietuvių nacionalinis identitetas ir Palemono „romėniškųjų“ legendų įtaka jo formavimuisi XVI a.“, *Literatūra* 48(7) (2006): 119–128.

XVII a. įtakinga LDK Pacų giminė, paveikta kilmės iš romėnų legendos, susikūrė savą istorinį pasakojimą apie giminės kilmę iš romėnų konsulo Kozmo Pacijaus (Cosmus Paccius), tariamai gyvenusio II–I a. pr. Kr. Taip LDK Pacai save susiejo su Florencijos Pazzi gimine, kuri taip pat save kildino iš minėto konsulo. Vis dėlto realybėje šias dvi gimines siejo daugiausia tik panašus pavardžių skambesys⁵⁰.

Kalbinių panašumų paieška taip pat buvo grindžiamas kilmės iš romėnų mitas, rutuliojosi teorijos ir apie lietuvių kalbos lotyniškumą.

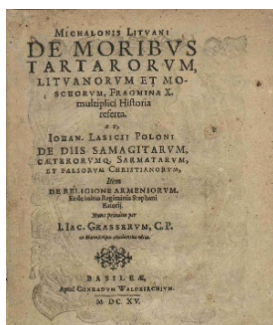
Lietuvių ir italų kalbiniai ryšiai

Lietuvių ir italų kalbos – tai indoeuropiečių kalbos, išsivysčiusios iš skirtingų prokalbių. Lietuvių kalba – archajiškiausia šiandien vartojama indoeuropiečių kalba, išsivysčiusi iš baltų prokalbės ir išsaugojusi sanskrito ir lotynų kalbos elementų⁵¹. Italų kalba, priskiriama prie romanų kalbų šeimos, tiesiogiai kilusi iš šnekamosios lotynų kalbos, o šiandienė italų kalba susiformavo Florencijos, Pizos ir Sienos dialektų pagrindu. Taigi abiejose kalbose galima rasti lotynizmą, paveldėtą iš indoeuropiečių prokalbės.

Didesnį ar mažesnę lietuvių kalbos lotyniškumą pripažino kelios baltų kalbų kilmės teorijos. Apie lietuvių kilmę iš romėnų pasakojo lenkų kronikininkas Janas Dluogošas, kalbėjęs ir apie lietuvių ir lotynų kalbos panašumus. Jis pripažino lotynų kalbos įtaką baltų kalboms. Tiesa, prūsų kalboje jis išvėlgė stiprią graikų kalbos įtaką, kuri lietuvių kalbai, esą, nebūdinga. Martynas Kromeris teigė, kad prūsų kalba labai skiriasi nuo slavų, joje primaišyta iškraipytų lotyniškų žodžių, kurie atrodo būdingesni italų ar ispanų, o ne lotynų kalbai⁵².

Su lietuvių kilmės iš romėnų legenda tiesiogiai susijusi ir lietuvių kalbos pusiau lotyniškumo teorija, kuria buvo grindžiamas Palemono mitas. 1550 m. Mykolas Lietuvis (tikrasis vardas – Vaclovas Mikalojaitis) savo traktate „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“ (*De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum*) išdėstė lietuvių, kaip pusiau lotyniškosios, kalbos sampratą. Pagrindinis Mykolo Lietuvio argumentas, kuriuo jis rėmėsi, buvo žodžių panašumas. Autorius rado 74 lotynų kalbos žodžius ir jų atitikmenis lietuvių kalboje, pavyzdžiui: lot. *ignis* – liet. *ugnis*, lot. *aer* – liet. *oras* ir t. t. Kalbiniais panašumais dažniausiai ir buvo grindžiama lietuvių kilmės iš romėnų teorija. Tikėjimo, papročių ir kiti pranašumai buvo tik antraeilis dalykas⁵³. Mykolas Lietuvis pabrėžia, kad tuo metu LDK kanceliarine buvusi rusėnų kalba yra „svetima mums, lietuviams, t. y. italams, kilusiems iš italų kraujo“⁵⁴.

Vilniaus vaitas, humanistas Augustinas Rotundas taip pat priklauso lietuvių kalbos „lotynintojų“ gretoms. Kreipdamasis į naująją valdovą Steponą Batorą, jis savo pralkalboje mini lietuvių kilmę iš romėnų ir tai pagrindžiančią lotynų kalbą bei ragina šios

Mykolo Lietuvio traktato „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“ titulinis puslapis, 1615 m. ir G. Brauno atlase 1581 m.

50 Baniulytė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės“, 103–110; Baniulytė, „Pacai ar Pazzi?“, 140–166.

51 Kalindra, „Some Lexical“, 27.

52 Dini, „Baltų paleokomparatyvizmas“, 306.

53 Dini, „Paleokomparatyvizmas ir Baltija“, 218.

54 Pietro Umberto Dini, „Vilniaus humanistų „lotynintojų“ lingvistika“, in Pietro Umberto Dini, *Baltų filologijos studijos: rinktiniai straipsniai 1991–2007* (Vilnius, 2010), 258–259.

kalbos vartojimą sugrąžinti į viešąjį gyvenimą ir netgi kasdienį bendravimą, nes ši kalba, esą, lietuviams yra gimtoji⁵⁵.

Su lotynų kalba buvo susijusi tik viena iš baltų kalbų kilmės sampratų, vyravusių to meto Rytų Europoje. Šalia lotyniškos, pusiau lotyniškos ar neolotyniškos lietuvių kalbos teorijų egzistavo ir slaviškoji, ilyriškoji, valakiškoji ir kitos lietuvių kalbos kilmės versijos.

Žymiausia Lietuvos italė – Bona Sforza

XVI a. pirmoje pusėje Lenkiją ir LDK užplūdo nauja italų banga. Tokį impulsą davė į šį kraštą atvykusi Bona Sforza, Bario ir Rosano kunigaikštystė, kilusi iš Milano Sforzų giminės. 1518 m. balandžio 18 d. ji ištėkėjo už Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto.

Skaičiuojama, kad Bona su savimi atsivežė apie 60 dvariškių ir apie 200 rūmų tarnų bei meno atstovų⁵⁶. Manoma, kad vestuvių metu palydoje buvo beveik 300 italų⁵⁷, iš jų maždaug pusė pasiliko Lenkijoje⁵⁸. Vieni jų pasiliko ilgesniam laikui, kiti greitai išvyko atgal į tėvynę. Buvo ir tokių, kurie čia susikūrė namus ir pasiliko visam laikui. Pati Bona daugiau reziduodavo Krokuvoje, vėliau, mirus Žygimantui Senajam, – Varšuvoje, tačiau su visu dvaru atvykdavo ir į Vilnių. Vilniuje Bona su savo dvaru lankėsi keturis kartus, jos rezidavimas šiame mieste užtrukdavo nuo vieno iki poros metų.

Tradiciškai Bonai priskiriamas nuopelnas atvežus į Lenkiją ir LDK italų menininkus ir intelektualus, tačiau jos aplinkoje buvo ir platesnio profesinio spektro atstovų. Italai tarnavo jos kanceliarijoje, buvo išdininkai ir kiti dvaro pareigūnai, atlikdavo diplomatinės pasiuntinybes. Bonos diplomatai nuolat keliavo tarp Lietuvos ir Lenkijos bei Italijos. Po motinos Izabelės mirties Bona tapo Bario ir Rosano kunigaikštysčių paveldėtoja, taigi jos pasiuntiniai tvarkė įvairius jos reikalus minėtuose kraštuose. Bona puoselėjo viltis susigrąžinti prarastas teises į Milano kunigaikštystę, todėl ten taip pat nuolat veikė jos agentai. Ji tikėjosi, kad jos valdas Italijoje paveldės vaikai, Jogailaičių dinastijos atstovai. Deja, taip neatsitiko.

Į Lenkiją ir LDK Bona atsivežė italus siuvėjus ir siuvinėtojus, kurie rūpinosi jos ir jos dvaro narių garderobu. Bonos dvare didžiąją dalį dvariškių ilgainiui sudarė lenkai, tačiau žinoma ir itališkoji dvaro dalis. Bonos virtuvėje dirbo tik italai virėjai. Bonos ir jos dvariškių sveikata rūpinosi ne tik lenkai, bet ir italai gydytojai. Kvalifikuoti medikai ir vaistininkai Bonos Sforzos ir Žygimanto Senojo aplinkoje buvo ypač aukštai vertinami. Kai kurie jų lydėjo karališkąją porą vizitų į Lietuvą metu, Vilniuje buvo įsigiję nekilnojamojo turto. Bonos vaistininkas Franciscus Radicibus iš Novaros nuolat gyveno Krokuvoje, tačiau turėjo vaistinę Vilniuje, Pilies gatvėje.

Lenkijos karalienė ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė Bona Sforza

Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas

⁵⁵ Ibid., 259.

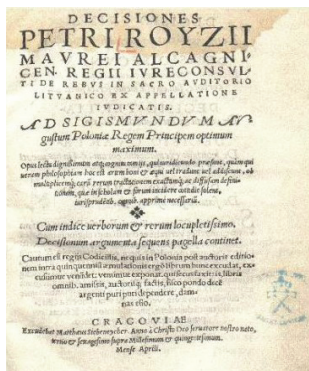
⁵⁶ Hryniewicz, *Na Zygmuntowskim dworze*, 19.

⁵⁷ Jerzy Besala, *Zygmunt Stary i Bona Sforza* (Poznań, 2012), 351; Zaboliński, „La regina Bona“, 32.

⁵⁸ Hryniewicz, *Na Zygmuntowskim dworze*, 49; Besala, *Zygmunt Stary*, 351.

Giovannio Jacopo Caraglio darbai. Viršuje – Bonos Sforzos kamėja, pagaminta apie 1530–1540 m., eksponuojama Niujorko Metropolitano meno muziejuje. Apačioje – Barboros Radvilaitės kamėja, pagaminta 1550 m., eksponuojama Miuncheno Valstybinėje monetų galerijoje

Petro Roizijaus veikalo „Lietuvos sprendimai“ titulinis puslapis

Iš Italijos kilusi kunigaikštienė Lenkijos ir Lietuvos soste traukė atvykti italus. Minėtina, kad karališkoji pora ir pati kviesdavosi specialistus. Bonos gydytojo pareigas ėjo italas Giorgio Biandrata, iš Italijos į Lenkiją ir LDK pakviestas apie 1540 m.⁵⁹. Jis aktyviai veikė LDK evangelikų bendruomenėje, buvo remiamas į Reformacijos pusę perėjusio Mikalojaus Radvilos Juodojo. Žygimanto Senojo ir Bonos kvietimu į Lenkiją 1538–1539 m. atvyko auksakalys Giovanni Jacopo Caraglio iš Veronos. 1545–1562 m. jis kartu su Žygimanto Augusto dvaru dažnai lankydavosi Vilniuje. Būtent jam priskiriama gerai žinomo portretinio Bonos Sforzos medaliono-kamėjos autorystė⁶⁰. Jis nukaldino ir Barboros Radvilaitės kamėją.

Bonos Sforzos ir Žygimanto Senojo sūnaus Žygimanto Augusto dvare Vilniuje dirbo ir daugiau italų: jie tarnavo kirpėjais ir barzdaskučiais, buvo dvaro muzikantai, auksakaliai. Žinoma, kad 1544–1572 m. Vilniaus dvare iš 14 čia dirbusių auksakalių, apmokamų iš iždo, 9 buvo italai⁶¹. Bonos kvietimu į Krokuvą atvyko, o vėliau persikėlė į Vilnių ir poetas, teisininkas, žymiojo teisinio veikalo „Lietuvos sprendimai“ (lot. *Decisiones Petri Royzii Maurei Alcagnicensis regii iureconsulti de rebus in sacro auditorio Lituanico ex appellatione iudicatis*) autorius Petras Roizijus (Petrus Roysius Maureus, Pedro Ruiz de Moros). Jis buvo ispanas, Italijoje studijavęs teisę, iš čia pakviestas dėstyti Krokuvos universitete⁶². Literatūrinės veiklos diskurse P. Roizijus garsėjo kaip epigramų (mažosios poezijos) kūrėjas. Autorius didelę dalį savo epigramų skyrė valdančiosios dinastijos atstovų gyvenimo, šalies politinių realių temoms⁶³. P. Roizijus, kaip teisininkas, galimai prisidėjo ir rengiant Antrąjį Lietuvos Statutą.

Petras Roizijus savo eilėse rašė: „Jums Barbora negera, o anksčiau neįtiko italė. / Kas jūs per žmonės? Tikrai, lenkai, to nesuprantu.“⁶⁴

Bona Sforza žinoma ne tik kaip atvėrusi Lietuvą italų imigracijai. Reikšmingi ir Bonos nuopelnai LDK ekonomikai, ūkiui, ji paliko pėdsakus ir politiniame gyvenime. Bonai esame dėkingi už pradėtas žemės ūkio reformas. Ji pirmoji savo asmeniniuose dvaruose ėmė vykdyti valakų reformą, kurios metu žemė permatuota valakais, o turimos žemės kiekis ir kokybė tiesiogiai susieti su mokamais mokesčiais ir duoklėmis. Reforma pakėlė LDK žemės ūkį į naują lygį, reikšmingai padidino valstybės pajamas. Vėliau Žygimantas Augustas reformą įvykdė visos šalies mastu, o nemaža dalis Žygimanto Augusto matininkų buvo būtent Bonos aplinkoje išugdyti specialistai.

Bona buvo LDK teisės globėja, aktyviai veikė viešojoje erdvėje ir politikoje, rūpinosi miestų ir miestelių klestėjimu, siekė, kad jų gyventojai turėtų kuo geresnes sąlygas verstis verslais. Racionalaus ūkio ir ekonomikos tvarkymo pagrindus Bona, galima manyti, įgijo Italijoje – jos motina Izabelė Aragonietė savarankiškai tvarkė Bario ir Rosano kunigaikštysčių ūkį. Su Bonos vardu ir jos dvaru Lietuvą ir Lenkiją taip pat pasiekė ir Viduržemio jūros virtuvė.

59 Janusz Tazbir, *Reformacja w Polsce: szkice o ludziach i doktrynie* (Warszawa, Książka i Wiedza, 1993), 19.

60 Laucevičius ir Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė*, 48.

61 Birutė Rūta Vitkauskienė, „Amatininkai, architektai ir dailininkai LDK valdovų dvare“, in *Lietuvos pilys 2* (Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007), 54–67.

62 Patiejūnienė, „Petro Roizijaus kova“.

63 Petras Roizijus, *Rinktiniai eilėraščiai*, iš lotynų k. vertė R. Katinaite, E. Patiejūnienė ir E. Ulčinaite (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008); Aušra Tamošiūnienė, „Literatūrinės tradicijos ir istorinės tikrovės bruožai Petro Roizijaus epigramose apie medikus“, *Senoji Lietuvos literatūra* 26 (2008): 55.

64 Roizijus, *Rinktiniai eilėraščiai*, 245.

Italijos virtuvė pasiekia Lietuvą

Kaip jau minėta, Bonos Sforzos dvaro virtuvėje dirbo tik italai virėjai. Su Bona LDK ir Lenkiją pasiekė Viduržemio jūros virtuvė. Šiandien Bonos ir jos itališko dvaro atvykimas į minėtus kraštus laikomas maža Lietuvos ir Lenkijos virtuvės revoliucija.

Kai kurie egzotiški produktai ir patiekalai buvo žinomi ir anksčiau. Jau Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais naudotas šafranas, cinamonas, ryžiai, pipirai, razinos.

Itališka virtuvė mūsų kraštą pasiekė XVI a. pirmoje pusėje. Tiesa, nauji produktai ir patiekalai, visų pirma, nugulė ant karališkojo stalo, kiek vėliau – ant LDK didikų stalų. Minėtina, kad Lenkija ir LDK jau buvo susidūrusi su Viduržemio jūros virtuve dar prieš atvykstant Bonai Sforzai ir jos itališkam dvarui: LDK gyveno karaimai ir totoriai, reprezentavę graikišką Viduržemio jūros virtuvės dalį su balandėliais, agurkais, koldūnais ir šaltibarščiais.

Italai buvo pratę valgyti daugiau daržovių negu vietiniai lenkai ir lietuviai. Sakoma, kad Vavelyje buvo įprasta juokauti apie „liesai valgančius italus“, o italai savo ruožtu teigė, kad vienas lenkas suvalgo tiek, kiek penki italai.

Bonos Sforzos virėjai LDK ir Lenkijoje išpopuliarino patiekalus iš baltų miltų, tokius kaip lazanija (makaronų lakštų apkepas su mėsos ir padažo įdaru), pasta, miltiniai skryliai, tortai. Manoma, kad lazanija ilgainiui pakeitė savo pavidalą, supaprastėjo ir tapo skryliais, t. y. plonai kočiotos tešlos lakštais, patiekiamais su įvairias padažais ir užpildais. Jie dar buvo vadinami *lazankomis*. Bonos laikais tortais vadintos bandelės su dažniausiai nesaldžiais mėsos, daržovių įdariais. LDK XVI a. pasiekė alyvuogės, alyvuogių aliejus, prieskoninės žolelės, pavyzdžiui, petražolės. Bonos dvaras išpopuliarino vyną.

Iš valdovo dvaro virtuvės naujovės keliavo ant didikų stalų. Džiovinti prieskoniai buvo keičiami šviežiomis prieskoninėmis žolelėmis ir daržovėmis, pasirodė egzotikų produktų iš neseniai atrastos Amerikos: populiarėjo nauji amerikietiški augalai, gyvuliai, taip pat kava, kakava, šokoladas, arbata; cukrus tapo pagrindine desertų sudedamąja dalimi. Mažiau vartojama mėsos, daugiau – daržovių, į patiekalus dedama mažiau prieskonių ir druskos⁶⁵. Bonos Sforzos dėka Lenkiją ir LDK pasiekė iki tol čia nežinotos, bet šiandien mums įprastos daržovės, tokios kaip ropiniai kopūstai, porai, špinatai, pastarnokai, šparagai, artišokai. Minėtos daržovės pradėtos čia auginti. Šalia pilies buvo užveistas itališkas sodas.

Kaip jau minėta, Bonos Sforzos laikais imta valgyti daugiau daržovių. Įdomu, kad kai kurie lietuviški daržovių pavadinimai tiesiogiai susiję su italų kalba: žiedinis kopūstas (kalafioras) – it. *il cavoliflore*, ropinis kopūstas (kaliaropė) – it. *il cavolo rapa*, poras – it. *il porro*, kanapė – it. *la cannapa*, salotos – it. *insalata*. LDK šaltiniuose daržovės, ypač lapinės, vadinamos lenkišku žodžiu „włoszczyzna“, o tai pažodžiui verčiant reikštų „italų daržovės“⁶⁶.

Taigi Italiją jau galima buvo pastebėti ant vadovo ir didikų stalų bei jų daržuose, taip pat ir dvaro pramogose.

65 Laužikas, *Istorinė Lietuvos virtuvė*, 71–72.

66 Ibid., 69.

Lietuvos ir Italijos muzikiniai ryšiai

Mikelandželas Galilėjus
(Michelangelo Galilei)

Zigmantas Vaza

Vladislovas Vaza

XVI a. suintensyvėja Lietuvos meniniai ryšiai su Vakarų Europa. Atvyksta vis daugiau svetimšalių menininkų. XVI a. antrajame ketvirtyje išryškėja meninių ryšių su Italija užuomazgos. Pokyčiai politiniame ir ekonominiame gyvenime, vis didesnis LDK didikų domėjimasis kultūra ir mokslu, intensyvėjantys tarptautiniai ryšiai lėmė ir pokyčius LDK muzikiniame gyvenime⁶⁷.

XVII a. – italų barokinio teatro ir operos klestėjimo laikas. Italų muzikai dirbo ne tik valdovo, bet ir didikų dvaruose. XVI a. pab. Zigmanto Vazos dvare tarnavęs kompozitorius Džovanis Batista Kočiola (Giovanni Battista Cocciola) po kelių dešimtmečių jau tarnavo Leonui Sapiegai⁶⁸. Garsiojo astronomo Galileo Galilėjaus (Galilei Galileo) jaunesnysis brolis Mikelandželas (Michelangelo Galilei) buvo muzikas ir 1593–1605 m. su nedidele pertrauka gyveno Lietuvoje. Spėjama, dirbo Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio dvare.

Muzikinės kultūros žydėjimas LDK siejamas su Zigmanto Vazos dvaru⁶⁹. 1621–1626 m. šiame dvare gyveno ir kūrė italų kompozitorius Tarkvinijus Merula (Tarquinio Merula). Jam priskiriami nuopelnai sukūrus ankstyvasias barokinės muzikos formas (kantatą, ariją, bažnytinę ir kamerinę sonatą, simfoniją), kurios vėliau buvo tobulinamos ir galutinai susiformavo brandžiojo baroko laikotarpiu. Dirbdamas Zigmantui Vazai, Tarkvinijus Merula sukūrė ne vieną šedevrą, aplink jį būrėsi ir vietos kompozitoriai, kurie iš jo mokėsi. Dar ir šiandien Tarkvinijaus Merulos kūryba skamba garsiausiose pasaulio koncertų salėse.

Minimu laikotarpiu italai muzikai dirbo ne tik valdovui, bet ir didikams. XVII a. pradžioje, kaip jau minėta, LDK kanclerio Leono Sapiegos dvaro kapelai vadovavo italas Džovanis Batista Kočiola (Giovanni Battista Cocciola), čia jis ir kūrė baroko epochos kūrinius.

Itališkos operos klestėjimo erdvė – Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vladislovo Vazos dvaras. Dvaro operos pagrindą sudarė artistai ir muzikai iš Italijos. 1636 m. rugsėjo 4 d. Vilniaus Žemutinės pilies rūmuose pastatyta pirmoji Lietuvoje opera „Elenos pagrobimas“. Teigiama, kad Vilniuje opera pastatyta pirmiau negu Londone ir Paryžiuje!

Opera „Elenos pagrobimas“ pastatyta pagal Virgilijaus Pučitelio (Virgilio Puccitelli) libretą⁷⁰. Muzikos autorius – italas muzikas Markas Skakis (Marco Scacchi)⁷¹. Jis valdovo dvare veikė nuo 1623 m. Medinis teatras pastatytas pagal inžinieriaus Bartolomėjaus Balkonio (Bartolomeo Balconi) ir dailininko Agostino Ločio (Agostino Locci) projektą⁷².

LDK valdovo dvare iš muzikantų instrumentų liejantis renesansinei ir barokinei muzikai, miestuose jau kilo šioms epochoms būdingus architektūros bruožus atspindintys statiniai.

67 Trilupaitienė, „Lietuvos ir Italijos muzikiniai ryšiai“, 65.

68 Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 386.

69 Alberto Pellegrino, „Virdžilijus Pučitelis ir *dramma per musica* Lietuvoje ir Lenkijoje“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 529.

70 Pellegrino, „Virdžilijus Pučitelis“, 529.

71 Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 386.

72 Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 386.

Italija Lietuvos architektūroje

XVI a. pirmoje pusėje didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniaus Žemutinėje pilyje (dabar – Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai) ir Vilniaus katedra buvo patyrusios net kelis gaisrus. Žygimanto Senojo ir Bonos Sforzos laikais katedra ir rezidencija imtos tvarkyti ir, tuo metu LDK pasiekus renesansinei madai ir išpopuliarėjus mūro statybai, įgavo renesansinio stiliaus bruožų.

Prie Vilniaus katedros atstatymo daug prisidėjo architektai ir skulptoriai Bernardinas Zanobis de Džanotis (Bernardino Zanobi de Gianotis) ir Džovani Činis (Giovanni Cini)⁷³. Prieš atvykdami į Vilnių, jie tarnavo meistras valdovo dvare Krokuvoje. 1534 m. Vilniuje meistras pasirašė sutartį su Vilniaus vyskupu Jonu dėl Vilniaus katedros, degusios 1530 m., atstatymo. 1536 m. sutartis atnaujinta jau su naujuoju Vilniaus vyskupu Pauliumi Alšėniškiu. Meistras perstatė katedrą, prisidėjo prie didžiųjų kunigaikščių rezidencijos Vilniaus Žemutinėje pilyje atstatymo. Minėtina, kad katedra degė ir vėliau, XVII a., ji buvo kelis kartus atstatyta. Deja, nėra žinoma, kaip atrodė italų meistrų sukurta renesansinė Vilniaus katedra.

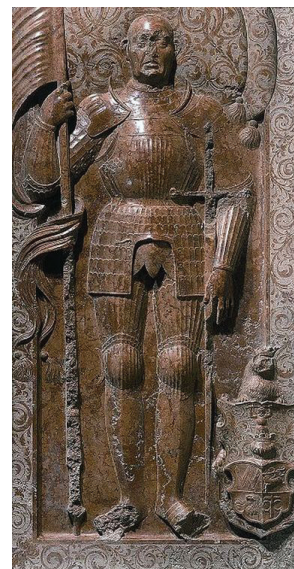
Bernardinui Zanobiui de Džanočiui priskiriami pirmieji antkapiai Vilniaus katedroje. Manoma, kad būtent jam Bona Sforza pateikė užsakymą nukaldinti marmurinį Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto antkapį. Šis antkapis neišliko, nėra žinoma, kaip jis atrodė. Bernardinas Zanobis de Džanotis nukaldino ir LDK kanclerio Alberto Goštauto antkapinę paminklo plokštę. Šiandien ji laikoma seniausiu Lietuvoje išlikusiu profesionaliosios memorialinės Renesanso epochos skulptūros kūriniu⁷⁴.

Bernardinui Zanobiui de Džanočiui mirus, Džovani Činis dar kurį laiką dirbo Vilniuje, prižiūrėjo katedros skliautų mūrijimo darbus, vadovavo Žemutinėje pilyje dirbusiems mūriniams. Jis taip pat prisidėjo kuriant Žygimanto Augusto žmonos Elžbietos antkapį, kuris turėjo būti pastatytas tuo metu dar neužbaigtoje Šv. Onos ir Barboros bažnyčioje. Šiandien taip pat nežinome, kaip šis paminklas atrodė. Manoma, kad jis sunaikintas kilus suirutei XVII a. viduryje⁷⁵.

Keletą antkapių Vilniaus katedrai sukūrė skulptorius Džovani Marija Padovanas (Giovanni Maria Padovano)⁷⁶. Jis tarnavo Žygimanto Senojo dvare Krokuvoje, manoma, kad lankėsi ir Vilniuje, nors apsilankymo data nėra žinoma. Dž. M. Padovano kurti antkapiai buvo kaldinami Krokuvoje, vėliau gabenami į Vilnių ir čia montuojami. Skulptorius kartu su Dž. Činiu sukūrė Žygimanto Augusto žmonos Elžbietos antkapį, 1553 m. – antrosios valdovo žmonos Barboros Radvilaitės antkapį, taip pat ir Vilniaus vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių, Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus antkapius. Manoma, kad Vilniaus katedroje išlikęs vyskupo Pauliaus Alšėniškio antkapis taip pat yra Dž. M. Padovano kūrinys.

Operos „Elenos pagrobimas“ autorius Virdžilijus Pučitelis ir libretas

LDK kanclerio Alberto Goštauto antkapinė paminklo plokštė (Goštautų koplyčia, Vilniaus katedra)

⁷³ Paknys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos*, 12.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid., 16.

Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio antkapio reljefas, manoma, sukurtas Džovanio Marijos Padovano

Romos Švč. Jėzaus Vardo bažnyčia, laikoma pirmąja barokinio stiliaus bažnyčia

Nesvyžiaus Dievo Kūno bažnyčia – pirmoji barokinė bažnyčia Šiaurės Rytų Europoje

Šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus katedroje, eksterjeras

Šv. Teresės bažnyčia Vilniuje

Taigi XVI a. pirmoje pusėje ir viduryje Lenkijoje ir LDK (iš esmės Vilniuje) jau dirbo aukšto lygio skulptoriai ir architektai iš Italijos, čia kūrę Renesanso stiliaus šedevrus.

XVI a. pab.–XVII a. pr. mūsų krašte dirbę italai menininkai tapo baroko epochos šaukliais. Greičiausiai todėl baroko kultūra ir estetiškos formos į Lietuvą atkeliavo nevēluodamos (pavyzdžiui, gotika į Lietuvą atėjo pavėlavusi apie 200 metų!). Pirmoji barokinė bažnyčia LDK pastatyta 1587–1593 m. Radvilų giminės valdose Nesvyžiuje (dabar – Baltarusijos teritorija). Tai italų architekto Džovanio Marijos Bernardonio (Giovanni Maria Bernardoni) kūrinys.

Italų architektai ir menininkai buvo glaudžiai susiję su valdovo dvaru, todėl atliko užsakymus tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje. Iki XVII a. pradžios valdovo dvare dominavo iš Florencijos kilę menininkai, vėliau lyderiais tapo menininkai iš Lombardijos⁷⁷.

XVII a. pirmoje pusėje Lietuvoje iški-
lo įspūdingi baroko architektūros perlai, kuriuos kuriant prisidėjo italų meistras. Sakralinės architektūros šedevras – XVII a. pradžioje valdovo užsakymu pastatyta Šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus katedroje. Ji statyta pagal Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos rūmų architekto Matėjaus Kastelo (Matteo Castello) projektą.

Dekoravimo darbams vadovavo jau Vladislovo Vazos architektas Konstantinas Tenkala (Costante Tencalla) (Matėjaus Kastelo giminaitis)⁷⁸. Jis Vilniuje dirbo nuo 1623 iki 1637 m., neskaičiuojant keleto kelionių į gimtinę ir 1628 m. pab.–1629 m. vidurio, kai lankėsi Romoje, tikriausiai Šv. Kazimiero koplyčios statybų klausimais.

Konstantinas Tenkala suprojektavo ir Šv. Teresės bažnyčią Vilniuje, ir Basijų karmelitų vienuolyną. Statybas fundavo Lietuvos didysis iždininkas ir pakancleris Steponas Pacas.

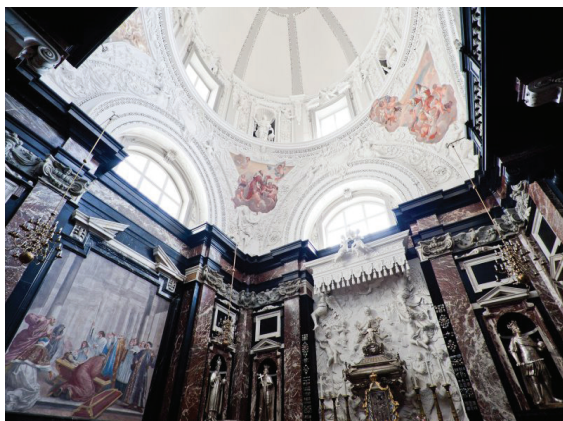
Iki XVII a. vidurio Lenkijos karaliai ir Lietuvos didieji kunigaikščiai dažnai reziduodavo Vilniuje, taigi ir italų veikla valdovo dvare labiausiai pasireiškė iki Vazų dinastijos valdymo pabaigos. Vėliau valdęs Jonas III Sobieskis jau nebevykdė LDK rimtesnių meninių užsakymų⁷⁹. Nuo XVII a. vidurio LDK didikų užsakymai italams menininkams suaktyvėjo.

⁷⁷ Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 383.

⁷⁸ Paknys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos*, 36.

⁷⁹ Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 382.

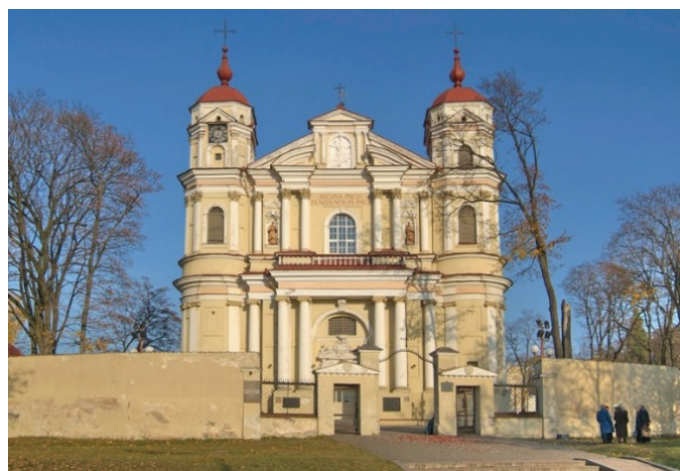

Šv. Kazimiero koplyčia, interjero dekoras

LDK didikų Pacų užsakymu buvo pastatyti tokie brandžiojo baroko perlai, kaip Apaštalo Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje (Antakalnyje) ir Pažaislio kamaldulių vienuolyno ansamblis. Apaštalo Šv. Petro ir Povilo bažnyčia funduota Mykolo Kazimiero Paco, čia dirbo Džovanis Pjetras Pertis (Giovanni Pietro Perti), Džovanis Marija Galis (Giovanni Maria Galli), o statyboms vadovavo Džambatista Fredianis (Giambattista Frediani).

Dž. P. Pertis – vienas geriausiai apmokamų XVII a. dailininkų LDK⁸⁰, skulptorius, į LDK atnešęs Europos brandžiajam barokui būdingas lipdybos naujoves. Apaštalo Šv. Petro ir Povilo bažnyčios dekoras veikiausiai yra didžiausias jo gyvenimo meninis projektas. Menininkas savo testamente netgi išreiškė norą šioje bažnyčioje būti palaidotas⁸¹.

Dž. P. Pertis prisidėjo kuriant ir kitus baroko šedevrus Vilniuje. XVII a. pab. menininkas tarnavo Jonui Kazimierui Sapiegai, dalyvavo statant Sapiegų rūmus Antakalnyje, žymiausią to meto reprezentacinę užmiesčio rezidenciją Lietuvoje, vėliau prisidėjo ir prie Sluškų rūmų, taip pat stovėjusių Antakalnyje, statybos ir dekoravimo darbų. Taip pat jis dekoravo altorių Šv. Kazimiero koplyčioje Vilniaus katedroje, dalyvavo statant Jono Kazimiero Sapiegos finansuotą trinitorių vienuolyną ir bažnyčią Antakalnyje⁸².

Apaštalo Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje, eksterjeras

Apaštalo Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje, interjero detalės

⁸⁰ Paknys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos*, 64.

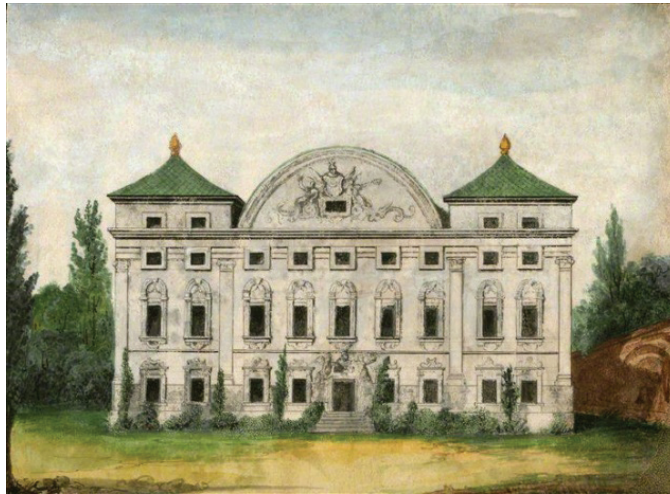
⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid., 65.

Dž. M. Galis, stiuko lipdytojas, į Vilnių iš Milano atvyko kartu su Dž. P. Perčiu, kartu dekoravo Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Kitaip negu Dž. P. Pertis, Džovani Marija Galis Lietuvoje neliko – pabaigęs projektą, menininkas grįžo į Italiją.

Sapiegų rūmai Vilniuje, Antakalnyje, statyti pagal Džambatistos Frediano projektą (dekoravo Džovani Pjetras Pertis ir Mikelandželas Palonis)

Trinitorių bažnyčia ir vienuolynas Vilniuje, Antakalnyje. Eksterjeras ir deko detalės

Slušų rūmai Vilniuje, Antakalnyje

Slušų rūmai, žvelgiant nuo dešinio Neries kranto, Napoleono Ordos piešinys

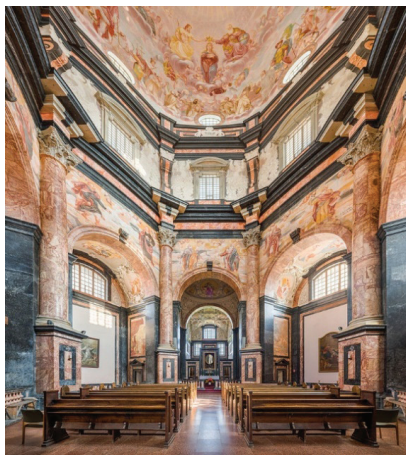
Džambatista Fredianis dirbo ne tik prie sakralinės architektūros ir didikų rūmų projektų, bet ir kūrė civilinės inžinerijos projektus. 1672 m. miesto užsakymu jis statė vienaarkį tiltą per Nerį, turėjusį tapti novatoriškumo simboliu, tačiau jau tų pačių metų žiemą Neris tiltą nunešė⁸³.

Mikelandželas Palonis (Michelangelo Palloni) – iš Florencijos kilęs dailininkas, bene dešimtmetį dirbęs Pažaislyje, kur tapė freskas bažnyčioje. Lenkijos ir Lietuvos meno istorijoje jis išsiskiria savo meistriškumu. Pažaislio kamaldulių vienuolyno ir bažnyčios kompleksas – bene įspūdingiausias baroko architektūros pavyzdys Lietuvoje. Statybas finansavo kancleris Kristupas Zigmantas Pacas. Pažaislyje M. Palonis dirbo iki fundatoriaus mirties, vėliau persikėlė dirbti į Lenkiją. XVII a. paskutiniame dešimtmetyje grįžo į Lietuvą, dirbo Šv. Kazimiero koplyčioje, Sapiėgų rūmuose Antakalnyje. M. Palonio paveiksluose galime matyti iliuzinės tapybos elementų. Joks kitas tapytojas viename ansamblyje nebuvo nutapęs tiek paveikslų, kiek M. Palonis Pažaislyje. Čia jis paliko per 100 savo kūrinių⁸⁴.

Pažaislio statyboms vadovavo architektas Pjetras Putinis (Pietro Puttini). Jis dirbo beveik dvidešimt metų. P. Putinis dirbo ir prie kitų objektų Kaune: suprojektavo ir padėjo pastatyti dvi kupolines koplyčias prie dominikonų vienuolyno Kauno Dievo kūno bažnyčios, suprojektavo Kauno Švč. Trejybės bažnyčią. Ši bažnyčia vėliau rekonstruota, tačiau jos turis liko nepakitęs⁸⁵.

Pažaislio kamaldulių vienuolyno ir bažnyčios ansamblis

Pažaislio vienuolyno bažnyčia

83 Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 387.

84 Paknys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos*, 52.

85 Ibid., 48.

Karališkoji rezidencija Stanislavove

Karališkoji rezidencija Stanislavove

Klasicizmo laikotarpiu tokios italų menininkų koncentracijos LDK neaptinkame, tačiau itališkas menas niekur nedingsta. Bene garsiausias XVIII a. LDK italas architektas – Džuzepė de Sakas (Giuseppe de Sacco) iš Veronos. Jis kūrė Varšuvoje, Gardine ir Vilniuje, 1794 m. buvo karališkasis architektas. LDK jo autorystei priskiriamas ne vienas svarbus pastatas. Minėtina karališkoji rezidencija Stanislavove, manoma, kad ir Antano Tyzenhauzo rūmai Vilniuje. Džuzepė de Sakas prisidėjo ir prie Vilniaus arkikatedros rekonstrukcijos.

Italų kūrinių galima pamatyti ir šiandienos Vilniaus arkikatedros bazilikos puošyboje. Bazilikos šoninėse navose, ant sienų, kaba vyskupo Jokūbo Masalskio rūmų dailininko Kostantino Vilanio (Costantino Villani) XVIII a. tapyti paveikslai⁸⁶. Galinėse bažnyčios nišose – skulptoriaus Tomazo Rigio (Thommaso Righi) kūriniai⁸⁷.

LDK kylant puošnioms renesansinėms ir barokinėms katalikų bažnyčioms, tuo pat metu vyko ir priešingas judėjimas. Katalikų bažnyčią Europoje supurčiusios Reformacijos atgarsiai netruko pasiekti Lietuvą.

Tomazo Rigio skulptūra
„Artimo meilė“

Lietuvos ir Italijos protestantų ryšiai

Šiandien dažnai didžiuojamės XVI a. Lietuvoje buvusia religine tolerancija. 1517 m. Europoje prasideda Reformacijos judėjimas. Netrukus šio judėjimo idėjos pasiekia Lenkiją ir Lietuvą. XVI a. antrojoje pusėje–XVII a. Reformacija paplinta tarp didikų.

Abraomas Kulvietis – bene žinomiausias iš Lietuvos kilęs vienas pirmųjų protestantų, evangelizmo judėjimo šalininkų. Su Bažnyčios reformų idėjomis jis greičiausiai susipažino studijuodamas Liuvono universitete Nyderlanduose, kur tuo metu plito Reformacijos šalininko Erazmo Roterdamiečio idėjos. Reikšmingą įtaką A. Kulviečio pažiūroms turėjo studijos Italijoje. Jis buvo pirmasis lietuvis, studijavęs Sienos universitete Italijoje, kur įgijo abiejų teisių (civilinės ir kanonų) daktaro laipsnį. Studijuodamas Sienoje, A. Kulvietis susipažino su Italijos evangelizmo judėjimu, kildinamu būtent iš šio miesto. Tuo metu Sienoje buvo pasiektas idėjų apie Bažnyčios reformas sklaidos apogėjus, tačiau dar neveikė reformatų persekiojusi inkvizicija, taigi buvo itin palankus laikas A. Kulviečiui suformuoti savo pažiūras⁸⁸. Tuo metu, kai A. Kulvietis studijavo Sienos universitete, ten

⁸⁶ Irena Vaišvilaitė, *Pasiivaikščiojimai po krikščioniškąjį Vilnių* (Vilnius, 2017), 48.

⁸⁷ *Skulptūros katedros viduje*, <http://www.katedra.lt/skulpturos/>.

⁸⁸ Dainora Pociūtė, „Italija ir krikščioniškosios sąmonės gimimas Lietuvoje: Abraomas Kulvietis“, *Krantai* 2 (2009): 66.

dirbo ir du garsūs Italijos evangelizmo judėjimo veikėjai – Aonijus Palearijus (Aonio Paleario) ir Bernardinas Ochinas (Bernardino Ochino). Pastarojo veikalai vėliau tapo žinomi ir skaitomi Lietuvoje. Pažintis su minėtais veikėjais turėjo reikšmingos įtakos A. Kulviečiui ir paskatino jį viešai kritikuoti Katalikų bažnyčią. 1541–1545 m. iš Italijos grįžęs į Lietuvą, A. Kulvietis ėmė skelbti savo idėjas.

Grįžęs į Lietuvą, A. Kulvietis, aplankė Vilniuje rezidavusią iš Italijos kilusią Lenkijos karalienę ir Lietuvos didžiąją kunigaikštienę Boną Sforzą ir užsitikrino jos globą⁸⁹. Spėjama, kad Bonai padarė įspūdį išsilavinęs, intelektualus jaunuolis, ką tik grįžęs iš jos gimtosios šalies, tačiau ji suprato, kad A. Kulvietis skelbia netinkamus dalykus. Bona taip pat domėjosi Reformacijos idėjomis. Ji susirašinėjo su Italijos poete Vitorija Kolona (Vittoria Colonna), globojusia protestantus, skaitė jau minėto Italijoje garsaus šio judėjimo šalininko Bernardino Ochino tekstus. Maždaug apie 1541 m. A. Kulvietis įkūrė pirmąją Lietuvoje pasaulietinę kolegiją – aukštesniąją mokyklą, kurioje mokė klasikinių kalbų ir kitų humanistinių disciplinų.

Lietuvoje su evangelizmu ir protestantizmu kovojo Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis⁹⁰. Jo iniciatyva A. Kulvietis buvo pripažintas eretiku, „valstybei pavojingu maištininku“ ir priverstas bėgti iš Lietuvos. Gyvendamas emigracijoje protestantiškoje Prūsijoje, A. Kulvietis puoselėjo viltis grįžti į Lietuvą. 1543 m. laiško forma A. Kulvietis parašė savo įsitikinimus ginantį tekstą „Tikėjimo išpažinimas“ (lot. *Confessio fidei*). Jį autorius dedikavo Bonai Sforzai. Šio teksto tyrėjai pastebi, kad A. Kulviečiui lemiamą įtaką turėjo studijuojant Italijoje sutikta charizmatiška asmenybė – Bernardinas Ochinas. Jo „Laiškas Sienos miesto magistratui“ (it. *Epistola di Bernardino Ochino alli molto magnifici signori, li signori di Ballia della città di Siena*), 1542 m. parašytas labai panašiomis aplinkybėmis kaip ir A. Kulviečio tekstas, daug kur sutampa ir kompozicine forma, ir pasirinkta retorika, todėl manoma, kad A. Kulvietis buvo gerai susipažinęs su B. Ochino tekstu ir galimai tai lėmė A. Kulviečio pasaulėžiūrą. A. Kulviečio „Tikėjimo išpažinimas“ – pirmasis protestantišką evangelikų liuteronų tikėjimą liudijantis tekstas Lietuvoje⁹¹. Šiame tekste A. Kulvietis išdėstė savo požiūrį į prieš jį paskelbtą dekretą ir gynė savo tikėjimą.

Galiausiai A. Kulvietis gavo leidimą grįžti į Lietuvą. Čia buvo globojamas Reformacijos idėjomis susidomėjusio įtakingo LDK didiko Mikalojaus Radvilos Juodojo, tačiau netrukus susirgo ir mirė.

Abraomas Kulvietis – protestantiškos minties pradininkas Lietuvoje

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Jūratė Kiaupienė ir Ingė Lukšaitė, *Lietuvos istorija V: Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais* (Vilnius, 2013), 350.

⁹¹ Abraomas Kulvietis, *Tikėjimo išpažinimas*, vert. Benediktas Kazlauskas, http://www.xn--altiniai4wb.info/files/literatura/LD00/Abraomas_Kulvietis._Tik%C4%97jimo_i%C5%A1pa%C5%Beinimas.LD1500.pdf.

Taigi LDK protestantiškosios minties pradininku laikytino Abraomo Kulviečio pažiūros formavosi keliuose Europos mokslo įstaigose, Reformacijos idėjų židiniuose, tarp kurių reikšmingą vietą užima Sienos universitetas Italijoje.

LDK Reformacijos judėjimas labiausiai plėtotas Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro laikais. Oficialios valstybinės religijos statuso šis judėjimas Lietuvoje neigijo, nė vienas valdovas neperėjo į protestantizmą, tačiau valdovai netrukė protestantiškoms konfesijoms plėtotis privačiose didikų valdose, išpažįstantiems protestantizmą nebuvo vykdomos mirties bausmės⁹².

Italijoje kovojant su reformatais, 1542 m. atkurta inkvizicija ir imti persekioti Bažnyčios reformą palaikę asmenys. Jie buvo priversti bėgti. Viena iš pagrindinių Bažnyčios reformų šalininkų, Italijoje paskelbtų eretikais, pasitraukimo kryptį buvo Šveicarija, ypač Bazelio miestas. Čia apsigyvenę italai disidentai palaikė glaudžius kontaktus su Lietuva ir Lenkija, darė didelę įtaką LDK protestantams. Minėtini: C. S. Kurijonė (Celio Secondo Curione), B. Ochinas, Frančeskas Stankaras (Francesco Stancaro), Lelijus (Lelio Sozzini), Georgijus Biandrata (Giorgio Biandrata).

Iš LDK į Bazelį pirmasis lietuvis atvyko 1560–1561 m. Tai buvo Friderikas Skuminas, vėliau tapęs Naugarduko vaivada. 1563 m. universitete įsimatrikuliavo nemažai studentų iš Lietuvos: Vitebsko vaivados ir Onos Radvilaitės-Kiškienės sūnus Jonas Kiška, taip pat Brastos vaivada Kšyštofas Zenovičius (Krzysztof Zenowicz), Mikalojus Deltuviškis, Jonas Svierčickis (Jan Świecicki), Jonas Lisovskis (Jan Lisowski), Motiejus Vorpučanskis (Maciej Worpuczanski). Apie 1589 m. Bazelio universitete studentų iš LDK labai padaugėjo, XVII a. pab. čia studijavo 70 asmenų.

Celio Secondo Curione

C. S. Kurijonė buvo Bazelio universiteto retorikos profesorius ir globojo čia atvykstančius studentus iš Lenkijos ir Lietuvos. Jo veikalas „Istorija apie Pranciškų Spierą“, išleistas 1550 m. Bazelyje, buvo pirmasis į lenkų kalbą išverstas italų protestantų kūrinys (lenkiškai pavadintas „Gaudi ir baisi istorija apie Franciszką Spierą“), su kuriuo susipažino ir LDK intelektualai⁹³. 1554 m. C. S. Kurijonė savo veikalą „Apie palaimintos Dievo karalystės platumą“ (lot. *De amplitudine beati regni Dei*) dedikavo Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Augustui⁹⁴. Lietuvoje C. S. Kurijonės darbais domėjosi Mikalojus Radvila Juodasis ir jo sesuo Ona Radvilaitė-Kiškienė. Jie savo sūnus siuntė studijuoti į Bazelį pirmiausia dėl C. S. Kurijonės. Norėta, kad C. S. Kurijonė atvyktų į LDK, tačiau čia lankėsi tik jo sūnus Horacijus.

1553 m. kalvinistu tapo Mikalojus Radvila Juodasis, vienas įtakingiausių asmenų to meto LDK. Netrukus jis tapo garsus visoje Europoje kaip LDK Reformacijos pradininkas ir nepriklausomos LDK reformatų bažnyčios įkūrėjas. Jo dvare prieglobstį rasdavo iš Italijos, o vėliau (dėl kilusių konfliktų su vietiniais kalvinistais) ir iš Šveicarijos priversti bėgti protestantai.

Lietuvoje apsigyveno ir veikė radikalias antitrinitorizmo ir arijonizmo idėjas skleidę italai reformatai. 1564 m. Bernardinas Ochinas – vienas žymiausių XVI a. mąstytojų ir Reformacijos judėjimo figūrų – buvo apkaltintas erezija ir, priverstas

⁹² Pociūtė-Abukevičienė, *Nematomos tikrovės šviesa*, 13.

⁹³ Pociūtė, *Maištininkų katedros*, 275.

⁹⁴ Ibid., 278.

trauktis iš Šveicarijos, prieglobstį rado Mikalojaus Radvilos Juodojo dvare. B. Ochinas laikomas vienu Italijos antitrinitorizmo – radikaliosios Reformacijos srovės – pradininku. Antitrinitoriai neigė Švč. Trejybės dogmą ir Jėzaus Kristaus dieviškumą⁹⁵.

LDK veikė ir tokie radikalūs reformatai kaip Lelijus ir Faustas Socinai (Fausto Sozzini), Georgijus Biandrata. Socinai buvo kilę iš Sienos, iš kur pasitraukė, kai juos ėmė persekioti inkvizicija. Lelijus LDK lankėsi Mikalojaus Radvilos Juodojo dėka, čia viešėjo jo dvare. Faustas Socinas daugiau veikė Lenkijoje ir Transilvanijoje⁹⁶.

Georgijus Biandrata – viena ryškiausių ir prieštaringiausių XVI a. veikusių asmenybių. Tai medikas, mąstytojas ir disidentas, kilęs iš Saluzzo kunigaikštystės Šiaurės Italijoje⁹⁷. 1539 m. išleista savo pirmąjį veikalą jis dedikavo Lenkijos karalienei ir Lietuvos didžiajai kunigaikštieniui Bonai Sforzai ir jos vyriausiajai dukrai Izabelei Jogailaitei. G. Biandrata į Lenkiją ir LDK buvo pakviestas apie 1540 m., tais metais jis jau ėjo asmeninio Bonos Sforzos gydytojo pareigas⁹⁸. 1545 m. G. Biandrata išvyko į Transilvaniją, kur gydė našle tapusią Izabelę Jogailaitę. Vėliau buvo grįžęs atgal į Italiją, gyveno ir Ženevoje, tačiau Šveicarijoje įsitvirtinti jam buvo sudėtinga dėl skleidžiamų idėjų. Prieš G. Biandratą itin buvo nusiteikęs Jonas Kalvinas. 1558 m. G. Biandrata vėl atvyko į Lenkiją, kur užmezgė ryšius su vietiniais protestantais, taip pat ir su Pranciškumi Lismaniniu (Francesco Lismanini), pasukusiu iš katalikybės į protestantizmą. G. Biandrata užmezgė ryšius su evangelikų globėju Mikalojumi Radvila Juoduoju, todėl aktyviai veikė ir Lietuvos evangelikų bažnyčioje, ne kartą lankėsi Vilniuje.

Dėl ryšių su G. Biandrata M. Radvilą Juodąjį ir visą Lietuvos evangelikų bendruomenę išjuokė Jonas Kalvinas, laikęs G. Biandratą monstru ir blogio sėkla. Vis dėlto didelė dalis Lietuvos ir Lenkijos evangelikų pritarė G. Biandratos idėjoms, kad diskutuojant apie religinius dalykus nereikėtų nukrypti nuo Šv. Rašto kalbos, o pasaulietinės kalbos tam netinkamos. Lietuvą ir Lenkiją G. Biandrata paliko 1563 m. ir išvyko į Transilvaniją⁹⁹.

Artimi Mikalojaus Radvilos Juodojo santykiai su LDK gyvenusiais radikalios reformatoriškas idėjas puoselėjusiais ir skleidusiais mąstytojais, šio didiko globa lėmė, kad LDK sklido antitrinitorizmo idėjos. Šiandien istoriografijoje M. Radvila vaizduojamas kaip antitrinitorizmo globėjas LDK.

Prieš italus antitrinitorius LDK susivienijo katalikai ir protestantai, kurie nepritarė radikalioms idėjoms. 1564 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas buvo priverstas paskelbti Parčevo ediktą, uždraudusį Lietuvoje ir Lenkijoje gyventi italams eretikams.

Prie Mikalojaus Radvilos Juodojo žinomumo visoje Europoje prisidėjo italas Pieras Paulius Vergerijus jaunesnysis (Pier Paolo Vergerio). P. P. Vergerijaus, italo katalikų bažnyčios hierarcho, paskatinusio antikatalikišką ir antipopiežišką polemiką Europoje, tekstai buvo garsūs visoje Europoje ir turėjo didelę įtaką LDK. 1549 m.

95 Dainora Pociūtė, *Italų radikalai XVI a. Lietuvoje*, http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#italu-radikalai-xvi-a-lietuvoje_fact_1235.

96 Ibid.

97 Dainora Pociūtė ir Giorgio Biandrata, „Monstras“, išgąsdinęs J. Calviną, http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#giorgio-biandrata_fact_1265.

98 Juozas Jurginis, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai* (Vilnius, 1981), 152.

99 Pociūtė ir Biandrata, „Monstras“, išgąsdinęs J. Calviną.

Mikalojus Radvila Juodasis – reformacijos šalininkas LDK

Pieras Paulius Vergerijus jaunesnysis

Italijoje P. P. Vergerijus buvo apkaltintas erezija ir pabėgo į Šveicariją, vėliau persikėlė į Vokietiją. 1556 m. jis išleido Žygimantui Augustui ir jo žmonai Kotrynai (buvo jos krikštė) dedikuotą J. Brenzo liuteroniškos konfesijos vertimą į italų kalbą. Tarpininkaujant Mikalojui Radvilai Juodajam, Žygimantas Augustas P. P. Vergerijų pakvietė apsilankyti Lenkijoje ir LDK. Vienas iš P. P. Vergerijaus kelionės į Prūsiją, Lietuvą ir Lenkiją tikslų – ne tik įtraukti Mikalojų Radvilą Juodąjį į reformuotos bažnyčios kūrimą, bet ir siekis paskatinti jį įsitraukti į platesnę Katalikų bažnyčios kritiką¹⁰⁰. Lietuvoje P. P. Vergerijus buvo liuteronizmo agentas, inicijavęs atvirą kovą su Katalikų bažnyčia, ypač kritikavo popiežiaus nuncijaus Aloyzijaus Lipomano (Aloisius Lipomano) veiklą Lietuvoje ir Lenkijoje.

1556 m. P. P. Vergerijus, apsistojęs Prūsijoje, parengė ir išleido Katalikų bažnyčios sudaryto „Uždraustųjų knygų sąrašo“ komentarą – „Eretikų katalogą“ (lot. *Catalogus haereticorum*) – bei dedikavo jį Mikalojui Radvilai Juodajam. Tais pačiais metais Mikalojus Radvila Juodasis gavo popiežiaus nuncijaus Aloyzijaus Lipomano laišką, skatinantį atsisakyti erezijos ir grįžti į katalikybę. P. P. Vergerijus nusprendė pasinaudoti M. Radvilos Juodojo atsakymu popiežiaus nuncijui ir parodyti šio didiko kovą su Katalikų bažnyčia. Atvykęs į Vilnių, P. P. Vergerijus organizavo leidybos darbus ir parengė knygą „Du laiškai“ (lot. *Duae epistolae*), kuriai pats parašė prakalbą. Šis leidinys, kuriame išspausdinti du M. Radvilos Juodojo laiškai, atskleidė antireformacinę popiežiaus nuncijaus A. Lipomano veiklą Lietuvoje ir Lenkijoje, išgarsino M. Radvilą Juodąjį visoje Europoje kaip pirmąjį LDK protestantą¹⁰¹.

Taigi protestantizmo idėjos netruko pasiekti LDK. Tai, kad LDK didikai ir valdovai buvo susipažinę su naujomis Europoje sklidusiomis idėjomis, galėjo skaityti naujausią literatūrą, liudija, jog Europa jau buvo atsivėrusi Lietuvai. Tai patvirtina ir vis intensyvesnės lietuvių kelionės, siekusios ir Italiją.

¹⁰⁰ Dainora Pociūtė, „Antitrinitorizmo stabdymas Lietuvoje: Matas Flacijus ir pirmasis vakarų reformacijos lyderių perspėjimas Radvilui Juodajam“, *Senoji Lietuvos literatūra* 33 (2012): 83.

¹⁰¹ Pociūtė, *Maištininkų katedros*, 299.

Lietuvių kelionės po Italiją

1495 m. vykusį Naugarduko seniūno Jurgio Pacevičiaus ir grupelės jo aplinkos dvasininkų bei bajorų piligriminė kelionė į Romą – viena ankstyviausių piligrimysčių LDK¹⁰². J. Pacevičius į Romą vyko su šeima: žmona Anastazija, sūnumi Mikalojumi ir jo vaikais¹⁰³. Buvo populiari lankytis Romoje jubiliejiniais metais (pirmiausia jie buvo minimi kas 100 metų, ilgainiui terminas buvo trumpinamas ir jubiliejiniai metai švenčiami kas 50, 33, o galiausiai kas 25 metus), tačiau tie, kurie finansiškai ar dėl kitų priežasčių neišgalėjo aplankyti Romos, galėjo jubiliejinis metus minėti ir kitose šventose vietose. Lietuviai vyko į Krokuvą, Čenstakavą, nes savo šventų vietų dar neturėjo¹⁰⁴.

XVI a. pirmaisiais metais Romoje lankėsi nemažai LDK didikų (Jonas Radvila, Petras Aleknavičius ir kt.) ir Katalikų bažnyčios atstovų (Erazmas Ciolekas¹⁰⁵, Vilniaus vyskupas Albertas Radvila, Lucko vyskupas Paulius Alšėniškis, Žemaičių vyskupas Mikalojus Radvila ir kt.). Taigi XVI a. pradžioje keliauta dėl religinių paskatų: piligrimystės, gabenamų relikvijų, dalyvauta penktajame bažnytiniame Laterano susirinkime (1512–1517 m.).

Į Italiją lietuviai dažniau pradėjo keliauti XVI a. pradžioje. XVII–XVIII a. šios šalies universitetai, šventosios vietos sulaukdavo vis daugiau svečių iš Lenkijos ir Lietuvos valstybės. Dažniausiai buvo renkama kelias per Šventosios Romos imperijos teritoriją Venecijos link¹⁰⁶. Kelionės į Italiją buvo populiarios ir tarp LDK aristokratiškojo jaunimo. Žinių apie Italiją XVIII a. buvo semiamasi Vilniaus jėzuitų Kilmingųjų kolegijoje¹⁰⁷. Šioje kolegijoje buvo ne tik daug dėstoma apie Italiją, jos menininkus ir antikinį palikimą, bet ir laikomi egzaminai. Manoma, kad italams daug įtakos turi tiek šalies klimatas, tiek ir juos supanti estetika. Italai buvo laikomi kultūros kūrėjais, tiesioginiais Antikos palikimo paveldėtojais, tai formavo puikų jų estetinį skonį¹⁰⁸.

XVI a. gausėja jaunų LDK didikų kelionių po Europą. Išvykusieji ne tik susipažindavo su svečiomis šalimis, bet ir studijuodavo užsienio universitetuose. XV–XVI a. daugiausia studentų iš LDK susilaukė vokiškos žemės, antroje vietoje pagal populiarumą buvo Italijos universitetai. Italijoje buvo trys pagrindiniai studijų centrai – Bolonijos, Paduvos ir Romos universitetai. XV a. tarp lietuvių populiariausias buvo Bolonijos universitetas, XVII a. daugiau lietuvių rinkosi Paduvos universitetą. Čia studijavo jaunuoliai iš Sapiegų, Radvilų, Glebavičių, Kiškų didikų giminių. Paduvos universitete

¹⁰² Rimvydas Petrauskas, „Socialiniai ir istoriografiniai lietuvių kilmės iš romėnų teorijos aspektai“, *Senoji Lietuvos literatūra* 17 (2004): 275.

¹⁰³ Darius Baronas, „Piligrimai iš Lietuvos – Romos Šv. Dvasios brolijos nariai 1492–1503 m.“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 38 (2014): 21.

¹⁰⁴ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, 120–121.

¹⁰⁵ Kęstutis Gudmantas, „Hagiografinė Paraskovijos-Praksedos istorija Lietuvos metraščiuose“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 289.

¹⁰⁶ Jolita Sarcevičienė, „Italija Teofilės Konstancijos Radvilaitės-Moravskos 1773–1774 m. kelionės dienoraštyje“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 341.

¹⁰⁷ Kazimierz Puchowski, „Žinios apie Italiją ir jos gyventojus Vilniaus jėzuitų Kilmingųjų kolegijoje (*Collegium Nobilium*)“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 327–337.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 337.

1595 m. įsteigta Lietuvos ir Lenkijos valstybės studentų brolija¹⁰⁹. Yra žinoma, kad Jonas, Mikalojus ir Stanislovas Radvilos buvo išvykę į Italiją ir studijavo Bolonijos universitete¹¹⁰. Išlikęs 1575 m. Jurgio Radvilos kelionės į Italiją dienoraštis¹¹¹.

Kaip jau minėta, XVI a. pirmenybė buvo teikiama Vokietijos universitetams, tačiau apsilankyti Italijoje buvo „garbės reikalas“. 1563 m. Mikalojus Radvila Juodasis, išleidęs sūnų Mikalojų į Šveicariją, patarė jam, kai tik pastudijuos Šveicarijos universitetuose, aplankyti Italiją. Lietuvos elitas žavėjosi viskuo, kas buvo ekstravagantiška, domėtasi prabangos dalykais, įvairiais madingais buitinais niekučiais. Žavėjo ir itališka mada – didikai stengėsi atkartoti itališkos prabangos detales savo namuose. Vėliau ir Mikalojus Radvila Našlaitėlis, savo sūnus siųsdamas į Europą, liepė jiems studijuoti vokiškuose universitetuose, ten išmokti kalbų, visų pirma, lotynų ir vokiečių, tačiau pasaulio pažinti ir kultūros pasisemti liepė vykti į Italiją¹¹².

1622–1625 m. Romoje, jėzuitų mokyimo įstaigoje *Collegium Romanorum* teologiją studijavo Lenkijos ir LDK poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus¹¹³. Su juo kartu mokėsi Andrius Rudamina ir Mikalojus Zaviša. M. K. Sarbievijus Romoje ne tik klausė paskaitų, bet ir pats jas skaitė. Užsimezgė ir jo draugystė su naujai išrinktu popiežiumi Urbonu VIII (Maffeo Barberini). Popiežius garsėjo kaip poetas. Tuo metu jis ėmė rengti naują brevijorių, o į komisiją, skirtą himnams peržiūrėti ir pataisyti, šalia kitų žymių to meto profesorių paskirtas ir M. K. Sarbievijus¹¹⁴. Gyvendamas Romoje, M. K. Sarbievijus sukūrė 42 kūrinius, susijusius su Italija ir italais. Aštuoni iš jų skirti popiežiui Urbonui VIII, dar keli – jo giminaičiams ir Barberinių giminei apskritai¹¹⁵.

1577 m. Romoje ėmė veikti Šv. Luko dailės akademija, laikyta geriausia dailininkų ugdymo įstaiga visoje Europoje. Šioje akademijoje pas garsų baroko tapytoją Karlą Maratą (Carlo Maratta) mokėsi tapytojas Simonas Čechavičius (1689–1775), kilęs iš Lietuvos ir Lenkijos valstybės. Romoje jis iš viso praleido dvidešimt metų. Vėliau S. Čechavičius įkūrė geriausią privačią dailės mokyklą Varšuvoje. Tapytojas susigiminiavo su Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Augusto III rūmų dailininku Lukošiumi Smuglevičiumi, kilusiu iš Žemaitijos (L. Smuglevičius vedė S. Čechavičiaus sesers dukterį). L. Smuglevičiaus sūnus Pranciškus tapybos mokėsi tiek iš savo tėvo, tiek ir iš S. Čechavičiaus. Pastarasis vėliau jaunuolį, kaip jauną ir gabų dailininką, rekomendavo praktikuotis Italijoje. P. Smuglevičių protegavo valdovas Stanislovas Augustas Poniatovskis. Vėliau P. Smuglevičius tapo pirmuoju Vilniaus universiteto Piešimo ir tapybos katedros profesoriumi.

Minėtinas ir politinis kelionių į Italiją aspektas. Florencijoje palaidotas LDK didikas, pasiuntinys, svarbus politinis veikėjas Mykolas Kleopas Oginskis¹¹⁶. Jo gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su Italija. Mykolas Kleopas Oginskis įgijo platų išsilavinimą ir

109 Asadauskienė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės“, 170.

110 Nelė Asadauskienė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukštuomenės jaunuolių kelionės po Vakarų Europą XV–XVII amžiuje“, in *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas* (Vilnius, 2000), 167–177.

111 Radvila, *Kelionė į Italiją*.

112 Ibid., 173.

113 Živilė Nedzinskaitė, „Barberiniai Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kūryboje“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 316.

114 Ibid., 317.

115 Ibid., 318.

116 Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, „Italija Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) gyvenime“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 372–387.

puikiai išmanė tiek antikinę literatūrą, tiek Romos istoriją, pažino tuometę moderniąją Italijos kultūrą, literatūrą ir dailę. Su Italija siejo ir vis dar gyva lietuvių kilmės iš romėnų teorija. Politinės emigracijos į Italiją metais M. K. Oginskis plėtojo Lietuvos ir Lenkijos valstybės atkūrimo projektus, mezgė tam reikalingus kontaktus. Jo sutuoktinė buvo Marija Neri, kilusi iš Venecijos. Su ja susilaukė keturių vaikų. Paskutinius 11 gyvenimo metų M. K. Oginskis praleido Florencijoje, kur kūrė muziką, rašė. Čia baigti rašyti ir publikuoti keturių tomų „Atsiminimai“, parašyta kitų kūrinių¹¹⁷.

Taigi XV a. pabaigoje prasidėjusios LDK atstovų kelionės į Italiją XVI–XVIII a. įgavo pagreitį. Imta keliauti ne tik piligriminiais tikslais, lankant šventąsias katalikų vietas, – ilgainiui LDK jaunuoliai atrado Italijos universitetus, garbės reikalu tapo keliauti pasižiūrėti Italijos antikinio paveldo ir kitų įdomybių, siekta susipažinti su šalies kultūra.

Grožintis Italijos kultūra ir architektūra, vyko ir atvirkštinis procesas – vis daugiau italų atvykdavo į Lietuvą.

Italų migracija į Lietuvą

Italų bendruomenė – viena ryškiausių svetimšalių bendruomenių LDK nuo pat XVI a. pradžios, o jos kultūros poveikis Lietuvai ir Lenkijai – itin stiprus.

Atvykėliai iš Italijos Lietuvoje ir Lenkijoje buvo įprastas reiškinys XVI–XVIII a. pirmoje pusėje. LDK italų būta ir anksčiau, tačiau, kaip jau minėta, XVI a. pirmoje pusėje italų imigracijai reikšmingą impulsą davė Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto santuoka su Bona Sforza¹¹⁸. XVI a. pirmoje pusėje daugiausia susiduriama su italų kilmės diplomatais, menininkais. Tik nedidelė dalis atvykėlių čia pasilikdavo ilgesniam laikui – įsitvirtindavo, sukurdavo šeimą, asimiliuodavosi. Dauguma atvykdavo čia ribotam laikui, užsidirbdavo pinigų ir grįždavo atgal į Italiją. Žygimanto Augusto aplinkoje buvo nemažai italų, tačiau negalima pasakyti, kiek jiems buvo artimas Vilnius. Vis dėlto su Vilniumi galėtume sieti kai kuriuos pirklius, mūrininkus ir amatininkus, dirbusius prie Vilniaus pilies statybų, italus,ėjusius tarėjų ar burmistrų pareigas, taip pat dvasininkus, Vilniaus katedros kapitulos narius.

XVI a. LDK gyveno karo inžinierius Aleksandras Gvanjinis (Alessandro Guagnini). Jis buvo kilęs iš Veronos, tačiau apie 1557 m. atkeliavo į Lietuvą ir Lenkiją, kur jau anksčiau laimės ieškoti buvo atvykęs jo tėvas. Čia A. Gvanjinis tarnavo karo inžinieriumi, kaip Vitebsko rotmistras dalyvavo Livonijos kare su Maskva, o 1569 m. tapo Lenkijos piliečiu ir gavo riterio titulą¹¹⁹. Su Italija ryšiai nenutrūko – A. Gvanjinis (tiesa, ne visai sėkmingai) bandė plėtoti prekybos ryšius su italais Baltijos jūros regione¹²⁰. Ilgainiui jis įsikūrė Krokuvoje, čia išleido veikalą

¹¹⁷ Ibid., 387.

¹¹⁸ Tygielski, *Italians in early modern Poland*, 171.

¹¹⁹ Giovanni Ricci, „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Aleksandro Gvanjinio veikale „Europinės Sarmatijos aprašymas“ (*Sarmatiae Europaeae Descriptio* 1578): etnografija, egzotika, kultūrinis nevienalytiškumas“, in *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai* (Vilnius, 2016), 254–262.

¹²⁰ Ibid., 254.

Italų kronikininko Aleksandro Gvanjinio veikalas „Europos Sarmatijos aprašymas“

„Europinės Sarmatijos aprašymas“, dedikuotą Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui Batorui. Veikale jis aprašė Lietuvos ir Lenkijos valdovų genealogiją, krašto religiją ir laidojimo papročius, žemės ūkio, kariuomenės tvarkos ypatybes¹²¹. Knyga, laikantis itališkos tradicijos, buvo papildyta Lietuvos didžiųjų kunigaikščių portretais, kurie buvo fantazijos vaisius (kai kuriais atvejais keli valdovai dalijosi vienu portretu).

Su A. Gvanjinio kūryba susijusi ir bene pirmoji plagiato byla Lietuvos istorijoje. A. Gvanjinis apkaltintas garsųjį veikalą „Europos Sarmatijos aprašymas“ nuplagijavęs nuo kronikininko Motiejaus Strijkovskio tekstų. Pastarasis šiuos kaltinimus netgi įrašė į savo kroniką. Šiandien mokslininkai, lygindami A. Gvanjinio ir M. Strijkovskio tekstus, iš tiesų randa panašumų.

XVI a. antroje pusėje didėjo ekonominė migracija, atvyko daugiau pirklių, amatininkų, medikų. XVI a. pab.–XVII a. pr. italų bendruomenė Lietuvoje nebuvo itin gausi, tačiau paliko ryškų pėdsaką Lietuvos kultūroje. Italai buvo gabūs savo sričių specialistai, inovacijų nešėjai, baroko kultūros šaukliai.

XVII a. pab. silpo Italijos kultūrinė įtaka Europoje, kartu ir Lenkijoje bei Lietuvoje. XVIII a. daugiau žavėtasi kultūrinėmis naujovėmis iš Prancūzijos, Nyderlandų, Vokietijos¹²².

Italai reiškėsi įvairiose LDK gyvenimo srityse, neretai rašė mokslinius veikalus. Su italais siejami pirmieji medicinos veikalai. Stepono Batoro gydytojas italas Simonas Simonijus Vilniuje išleido dvi knygas: „Medicinos ir fizikos komentarai“ ir „Apie penkių migdolų galią stabdant girtumą“. Minėtina, kad Steponas Batoras buvo pirmasis Lenkijos ir LDK valdovas, kuriam po mirties atliktas skrodimas. Skrodimą atliko ir aprašė M. Bukcelė ir S. Simonijus¹²³.

Vilniuje gyveno architektas, fizikas, geografas Titas Livijus Boratinis. Jis netgi vykdė archeologinius kasinėjimus ir kartografavimo darbus Egipte. Į Vilnių T. L. Boratinis atvyko apie 1641 m. Galima teigti, kad tai pirmasis Lietuvos archeologas. Gyvendamas Vilniuje, T. L. Boratinis spausdino mokslo darbus ir tuo garsėjo Europoje. 1675 m. Vilniuje, pranciškonų spaustuvėje, išspausdintas jo veikalas italų kalba „Misura universale“. Veikale siūlyta visam pasauliui priimti bendrą ilgio matą – visuotinį metrą, kuris buvo tik šiek tiek didesnis negu šiandien mūsų naudojamas metras. Kitame tais pačiais metais išleistame veikle „La bilancia sincera“ T. L. Boratinis nagrinėjo tauriųjų metalų svorius¹²⁴. Lietuvoje tyrėjas labiausiai išgarsėjo tuo, kad 1660 m. pirmasis ėmė masiškai kaldinti varinius šilingus, kurie, remiantis jo pavarde, vadinti „boratinkomis“¹²⁵. Tai buvo menkaverčiai pinigai, paleisti į apyvartą po sudėtingų karų su Švedija ir Rusija, galutinai nusmukdę šalies smulkiųjų pinigų vertę. 1666 m. valdovas Jonas Kazimieras Vaza įsakė uždaryti visas LDK pinigų kalyklas¹²⁶.

121 Ibid., 259.

122 Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 389.

123 Raimonda Ragauskienė, XVI a. pab. ATR valdovų gydytojas – italas Mikalojus Bukcelė, <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/xvi-a-pab-atr-valdovu-gydytojas-italas-mikalojus-bukcele/1375>.

124 Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 388.

125 Ibid., 387.

126 Egidija Laumenskaitė, „Pinigai ir kainos“, in *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai* (Vilnius: Aidai, 2001), 489.

XVII a. antroje pusėje–XVIII a. pirmoje pusėje Italijos vidaus padėtis lėmė platesnę italų emigraciją į kitas Europos šalis. To laikotarpio Italijai būdingas ekonominis sąstingis, politinės nepriklausomybės sumažėjimas, augantis gyventojų skurdo lygis, tad italai geresnių sąlygų ėmė ieškoti svetur. Lietuva ir Lenkija buvo viena iš italų migracijos krypčių. Italų pirkliai traukė tai, kad dėl kainų ir pragyvenimo lygio skirtumų Italijos mastais nedidelis pirkliaus kapitalas čia padidėdavo kelis kartus¹²⁷. XVII a. viskas, kas buvo susiję su itališkumu – maistas, drabužiai, manieros, – buvo madinga. Taigi importo srityje išgalėjo italų pirkliai. Gausiausiai italų gyvenama buvo Krokuva. Daugiausia atvykėlių buvo iš Šiaurės ir Vidurio Italijos: Florencijos, Lukos, Venecijos, Milano. Krokuvoje italai sudarė bendruomenę, turėjo savo bažnytinę broliją ir koplyčią. Jų valdomos firmos buvo uždaros, svarbiausi dalininkai ir darbuotojai buvo italai. Dažniausiai italai buvo ir verslo partneriai, prekybos agentai. Jie užėmė pareigas miesto valdančiajame elite. Lietuvos italai neprilygo Lenkijos italams. Krokuvoje gyveno ir veikė gerokai turtingesni pirkliai, daugelis jų buvo nobilituoti (apdovanoti bajoryste), padarė reikšmingesnę karjerą valdovo dvare, plačiau veikė diplomatinėje tarnyboje.

Italai daugiausia kūrėsi Lenkijoje, tačiau dalis jų pasiekdavo ir Vilnių. Vilniuje ir LDK italų pirkliai sudarė verslo elitą, būrėsi į prekybines bendroves, nuomojo mūitus, veikė per prekybinius agentus, naudojo modernias verslo priemones – vekselius, asignacijas. Jie palaikė intensyvius prekybinius kontaktus su Italija. Italai įsitvirtino audinių ir vyno rinkoje, kontaktavo su didikais ir valdovo dvaru. Italų architektai, menininkai, amatininkai, dirbę Vilniuje, neretai tarpusavyje buvo susiję giminystės ryšiais. Pastebima, kad tai buvo įprastas reiškinys visos Europos italų bendruomenėms. Su tam tikra bendruomenės struktūra buvo glaudžiai susijusios ir nerašytos italų profesinių įmonių vidaus taisyklės, kuriomis remiantis tvarkytas italų meistrų emigracijos procesas, reguliuotas užsakymų pasiskirstymas, dalyti veiklos regionai¹²⁸. Teigiama, kad valdant Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Jonui III Sobieskiui, Lietuvos ir Lenkijos valstybės teritoriją buvo „pasidaliję“ du italų klanai. Pietinę teritoriją su Krokuvos vyskupija ir centru Olomouce kontroliavo Baltazaras Fontana, o šiaurinę Lietuvos ir Lenkijos valstybės dalis kartu su Lietuva atiteko Simonui Džuzepei Beločiui (Simone Giuseppe Belotti), Mykolui Kaributui Višnioveckui (Michał Korybut Wiśniowiecki) ir Jonui III Sobieskiui¹²⁹.

Italai Vilniuje sudarė bendruomenę ir protegavo vieni kitus, padėdami saviesiems čia kurtis ir kilti karjeros laiptais. Nemažai italų sudarė Vilniaus miesto valdantįjį elitą. Jokiam kitame Lietuvos mieste elito nesudarė tiek italų, kiek Vilniuje¹³⁰. Valdantįjį Vilniaus miesto elitą italai sudarė nuo XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios. XVII a. pabaigoje–XVIII a. pirmoje pusėje Vilniaus miesto valdančiojo elito nariais buvo šeši italai. Visi jie buvo katalikai, tačiau, skirtingai negu Krokuvoje, itališkų valdančiojo elito dinastijų jie nepradėjo. Italai valdė nemažus turtus, o Bartolomėjus Cinakis (Bartholomeus Cynaki) ir Jozefas Bonfilis (Josephus Bonfili) buvo ir vieni turtingiausių asmenų Vilniuje. Jie susikrovė turtus prekiaudami prabangos prekėmis – audiniais,

127 Ragauskas, „Bartholomeus Cynaki ir Co“, 179.

128 Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, 384.

129 Ibid.

130 Ibid., 183.

vynu, prieskoniais, taip pat užsidirbo iš kreditavimo, o glaudūs ryšiai su LDK didikais ir valdovo dvaru leido įsitvirtinti muitų sistemoje. Verslui buvo naudingi ir ryšiai su Italija bei ten gyvenusiais pirkliais.

Minėtina, kad B. Cinakis (XVII a. antroje pusėje) ir Jonas Melchiorinis (Joannes Melchiorini) (XVII–XVIII a. sandūroje) ėjo miesto vaito pareigas. Kiti italai buvo tarėjai. B. Cinakis greičiausiai buvo pats įtakingiausias italas, kada nors priklausęs Vilniaus miesto valdančiajam elitui. Jis mokėjo lenkų kalbą, rengėsi drabužiais, siūtais pagal venecijietišką madą.

Vilniaus miesto tarėjas J. Bonfilis, įsikūręs Vilniuje, padarė karjerą, vedė Vilniaus vaistininko Stanislovo Šenmano dukrą Aną, su kuria susilaukė keturių vaikų. Jis buvo sėkmingas pirklys, turėjo Vilniuje pora mūrinių namų, parduotuvę, taip pat vyninę. Mokėjo lenkų kalbą, rengėsi pagal vietines madas.

Taigi italai veikė įvairiose LDK gyvenimo srityse. Čia kūrėsi menininkai, mokslininkai, kariai, inžinieriai, gydytojai ir vaistininkai, bankininkai ir turtingi pirkliai. Pastariesiems buvo palanku, kad XVII a. itališki dalykai laikyti ypač madingais, taigi prabangos prekės iš Italijos turėjo paklausą. Italų „įsigyvenimą“ Vilniuje liudija ir faktas, jog šios tautybės atstovai sudarė reikšmingą miesto tarybos dalį. Galima teigti, kad XVI–XVII a. italai tapo neatsiejama Lietuvos ir Lenkijos gyvenimo dalimi.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Abraomas Kulvietis: pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas. Abraomo Kulviečio „Confessio fidei“ ir Johanno Hoppijaus „Oratio funebris“*. Sudarė Dainora Pociūtė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Antanavičius, Darius. „Jurgio Radvilo pirmosios kelionės į Italiją dienoraščio originalas“. *Senoji Lietuvos literatūra* 19 (2005): 201–241.
- Asadauskienė, Nelė. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukštuomenės jaunuolių kelionės po Vakarų Europą XV–XVII amžiuje“. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*, 167–177. Vilnius, 2000.
- Banytė-Rowell, Rasa. „Antikinės romėniškos kultūros atspindžiai Lietuvos archeologijoje“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 117–131. Vilnius, 2016.
- Baniulytė, Aušra. „Italai XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdieniame gyvenime“. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 5(14) (2005): 74–96.
- Baniulytė, Aušra. „Itališki lietuvių istoriografijos žymenys“. *Darbai ir dienos* 49 (2008): 25–44.
- Baniulytė, Aušra. „Lietuvos diduomenė Abiejų Tautų Respublikos santykiuose su Šventuoju Sostu Baroko epochoje. Nutylėtoji istorijos pusė“. In *Lietuvos istorijos metraštis*, 33–64. Vilnius, 2008.
- Baniulytė, Aušra. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Pacų kilmė iš Italijos: tarp iliuzijos ir tikrovės“. *Acta academiae artium Vilnensis* 31 (2003): 103–110.
- Baniulytė, Aušra. „Pacai ar Pazzi? Nauja Palemono legendos versija LDK raštijoje“. *Senoji Lietuvos literatūra* 18 (2004): 140–166.
- Baronas, Darius. „Piligrimai iš Lietuvos – Romos Šv. Dvasios brolijos nariai 1492–1503 m.“. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 38 (2014): 15–28.
- Baronas, Darius, Artūras Dubonis ir Rimvydas Petrauskas. *Lietuvos istorija, t. III: XIII a.–1385 m. valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. Vilnius, 2011.
- Beresnevičius, Gintaras. „Palemonidai. Lietuvių nacionalinis identitetas ir Palemono „romėniškųjų“ legendų įtaka jo formavimuisi XVI a.“. *Literatūra* 48(7) (2006): 119–128.
- Besala, Jerzy. *Zygmunt Stary i Bona Sforza*. Poznań, 2012.
- Bilevičius, Teodoras. *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*. Iš lenkų kalbos vertė B. Mikalonienė, iš lotynų kalbos frazes ir žodžius vertė S. Narbutas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- Briedis, Laimonas. *Vilnius – savas ir svetimas*. Vilnius, 2015.
- Butrimas, Adomas ir Eugenijus Jovaiša. „Gintaras: baltų kelias į antikinių civilizacijų akiratį – socialinis aspektas“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 91–116. Vilnius, 2016.
- Dettlaff, Marek Adam. „Pranciškonų pradžia Lietuvoje XIII–XV amžiuje“. *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis* 36 (2012): 15–24.
- Dini, Pietro Umberto. „Baltų paleokomparatyvizmas ir prūsų graikiškosios kilmės teorija“. In Dini, Pietro Umberto. *Baltų filologijos studijos: rinktiniai straipsniai 1991–2007*, 302–313. Vilnius, 2010.

- Dini, Pietro Umberto. „Paleokomparatyvizmas ir Baltija. Apie ankstyvosios baltų kalbos tyrimus“. In Dini, Pietro Umberto. *Baltų filologijos studijos: rinktiniai straipsniai 1991–2007*, 211–223. Vilnius, 2010.
- Dini, Pietro Umberto. „Vilniaus humanistų „lotynintojų“ lingvistika“. In Dini, Pietro Umberto. *Baltų filologijos studijos: rinktiniai straipsniai 1991–2007*, 257–265. Vilnius, 2010.
- Gudavičius, Edvardas. *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 m.* Vilnius, 1999.
- Gudavičius, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius, 1998.
- Gudmantas, Kęstutis. „Hagiografinė Paraskovijos-Praksedos istorija Lietuvos metraščiuose“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 258–277. Vilnius, 2016.
- Gudmantas, Kęstutis. „Lietuvių kilmės iš romėnų teorijos genezė ir ankstyvosios Lietuvos vardo etimologijos“. *Senoji Lietuvos literatūra* 17 (2004): 245–269.
- Hryniewicz, Marek. *Na Zygmontowskim dworze*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1986.
- Janonienė, Rūta. „Šv. Antano Paduviečio kultas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 390–407. Vilnius, 2016.
- Jovaiša, Liudas. *Vilniaus katedros relikvijos, 1387–1655*. http://www.bpmuziejus.lt/uploads/moksliniai%20straipsniai%20pdf/Vilniaus%20katedros%20relikvijos,%201387-1655_Liudas_Jovaisa%20lt.pdf.
- Jurginis, Juozas. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*. Vilnius, 1981.
- Kalindra, Rimantas. „Some Lexical, Morphological and Syntactical Similarities and Differences in Lithuanian, Italian and English Languages“. *Kalbų studijos* 18 (2011): 27–37.
- Kazlauskas, Benediktas. „Mikalojus Husovianas ir jo „Giesmė apie stumbrą“. In Husovianas, Mikalojus. *Giesmė apie stumbrą*. Vert. B. Kazlauskas. Vilnius, 1977.
- Kiaupienė, Jūratė ir Ingė Lukšaitė. *Lietuvos istorija V: Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. Vilnius, 2013.
- Krikščionybės Lietuvoje istorija*. Tekstų autoriai: Darius Baronas, Remigijus Černius, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Eligijus Raila, Arūnas Streikus, Paulius Subačius. Vilnius, 2006.
- Kulvietis, Abraomas. *Tikėjimo išpažinimas*. Vert. Benediktas Kazlauskas. http://www.xn--altiniai4wb.info/files/literatura/LD00/Abraomas_Kulvietis._Tik%C4%97jimo_i%C5%A1pa%C5%Beinimas.LD1500.pdf.
- Laucevičius, Edmundas ir Birutė Rūta Vitkauskienė. *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Laumenskaitė, Egidija. „Pinigai ir kainos“. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, 479–491. Vilnius: Aidai, 2001.
- Laužikas, Rimvydas. *Istorinė Lietuvos virtuvė: maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Briedis, 2014.
- Leonavičiūtė, Inga. *Tūkstantmečio detektyvas. Šv. Brunonas ir 1009-ieji*. Vilnius, 2016.
- Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai. Mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. D. Mitrulevičiūtė. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016.
- Lietuvos didikų kunigaikščių rezidencija Vilniuje*. Sud. V. Urbanavičius. Vilnius: Versus aureus, 2010.
- Lietuvos istorija II: Geležies amžius*. Atsak. red. Gintautas Zabiela. Vilnius, 2007.
- Lietuvos lobiai*. Tekstus rašė Mykolas Michelbertas, Stanislovas Sajauskas, Raimonda Norkutė, Raimonda Kogelytė-Simanaitienė, Rita Škiudienė. Kaunas, 2007.
- Matuškaitė, Marija. *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.

- Michelbertas, Mykolas. „Romėniško importo daiktų chronologija ir kartografija“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 85–90. Vilnius, 2016.
- Narbutas, Sigitas. *Vilniaus prepozito Erazmo Vitelijaus kalba popiežiui Aleksandrui VI: tekstas ir jo kontekstai*. http://www.xn—altiniai-4wb.info/files/literatura/LD00/Sigita_Narbutas._Vilniaus_prepozito_Erazmo_Vitelijaus_kalba_popie%C5%Beiui_Aleksandrui_VI.LD3600A.pdf.
- Nedzinskaitė, Živilė. „Barberiniai Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kūryboje“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 315–326. Vilnius, 2016.
- Opera Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose*. Sud. J. Trilupaitienė. Tekstų autoriai J. Trilupaitienė, D. Būrė. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010.
- Paknys, Mindaugas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos dailės ir architektūros istorija: žymiausi menininkai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009.
- Patiejūnienė, Eglė. „Petro Roizijaus kova su amžininkų ydomis ir prietarais“. *Orbis Lituaniae*. <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/petro-roizijaus-kova-su-amzininku-ydomis-ir-prietarais-/1348>.
- Pellegrino, Alberto. „Virdžilijus Pučitelis ir *dramma per musica* Lietuvoje ir Lenkijoje“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 524–561. Vilnius, 2016.
- Petrauskas, Rimvydas. „Socialiniai ir istoriografiniai lietuvių kilmės iš romėnų teorijos aspektai“. *Senoji Lietuvos literatūra* 17 (2004): 270–284.
- Pociecha, Władysław. *Królowa Bona (1494–1557): czasy i ludzie Odrodzenia* 3. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958.
- Pociūtė-Abukevičienė, Dainora. *Nematomos tikrovės šviesa: Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.
- Pociūtė, Dainora. „Antitrinitorizmo stabdymas Lietuvoje: Matas Flacijus ir pirmasis vakarų reformacijos lyderių perspėjimas Radvilui Juodajam“. *Senoji Lietuvos literatūra* 33 (2012): 75–89.
- Pociūtė, Dainora. „Italija ir krikščioniškosios sąmonės gimimas Lietuvoje: Abraomas Kulvietis“. *Krantai* 2 (2009): 64–67.
- Pociūtė, Dainora. *Italų radikalai XVI a. Lietuvoje*. http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#italu-radikalai-xvi-a-lietuvoje_fact_1235.
- Pociūtė, Dainora. *Maištininkų katedros: ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
- Pociūtė, Dainora ir Giorgio Biandrata. „*Monstras*“, išgąsdinęs J. Calviną. http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#giorgio-biandrata_fact_1265.
- Puchowski, Kazimierz. „Žinios apie Italiją ir jos gyventojus Vilniaus jėzuitų Kilmingųjų kolegijoje (*Collegium Nobilium*)“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 327–337. Vilnius, 2016.
- Radvila, Jurgis. *Kelionė į Italiją: 1575 metų dienoraštis*. Iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinaite. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2001.
- Ragauskas, Aivas. „Bartholomeus Cynaki ir Co“. Italai Vilniaus miesto valdančiajame elite XVII a. antrojoje–XVIII a. pirmojoje pusėje“. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*, 178–205. Vilnius, 2000.
- Ragauskienė, Raimonda. *XVI a. pab. ATR valdovų gydytojas – italas Mikalojus Bukcelė*. <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/xvi-a-pab-atr-valdovu-gydytojas-italas-mikalojus-bukcele/1375>.
- Ragauskienė, Raimonda. „Lietuviškasis Žygimanto Augusto dvaras (1548–1572 m.) – realybė ar fikcija?“ In *Vilniaus žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*. Sud. Liudas Glemža. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007.

- Ragauskienė, Raimonda. „Vaistinininkai XVI a. Vilniuje“. *Vilniaus istorijos metraštis* 1 (2007): 29–54.
- Ricci, Giovanni. „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Aleksandro Gvanjinio veikale „Europinės Sarmatijos aprašymas“ (*Sarmatiae Europae Descriptio*, 1578): etnografija, egzotika, kultūrinis nevienalytiškumas“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 254–262. Vilnius, 2016.
- Roizijus, Petras. *Rinktiniai eilėraščiai*. Iš lotynų k. vertė R. Katinaitė, E. Patiejūnienė, E. Ulčinaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- Rzeczpospolita–Europa: XVI–XVIII wiek*. Red. M. Kopczyński, W. Tygielski. Warszawa: Optima, 1999.
- Sarcevičienė, Jolita. „Italija Teofilės Konstancijos Radvilaitės-Moravskos 1773–1774 m. kelionės dienoraštyje“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 338–358. Vilnius, 2016.
- Skulptūros katedros viduje*. <http://www.katedra.lt/skulpturos/>.
- Sliesoriūnas, Gintautas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
- Subotkevičienė, Rinata. „Nuo piligriminių kelionių prie Kavalierių turo“, „Aristokratiškų kelionių ištakos ir jų vertinimai istoriografijoje“, „Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių–naujausiųjų laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai“, „The Development of Christian Tradition in Every-day Culture in the Late Middle Ages and Early Modern Period: Lithuanian and other European Examples“. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XXVII. Ed. Vacys Vaivada, 140–148. Klaipėda, 2013.
- Šmigelskytė-Stukienė, Ramunė. „Italija Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) gyvenime“. In *Lietuva–Italija: šimtmečių ryšiai*, 372–387. Vilnius, 2016.
- Tamošiūnienė, Aušra. „Literatūrinės tradicijos ir istorinės tikrovės bruožai Petro Roizijaus epigramose apie medikus“. *Senoji Lietuvos literatūra* 26 (2008): 55–80.
- Tazbir, Janusz. *Reformacja w Polsce: szkice o ludziach i doktrynie*. Warszawa, 1993.
- Tygielski, Wojciech. *Italians in early modern Poland: the lost opportunity for modernization?* Frankfurt am Main: Peter Lang Edition, 2015.
- Trilupaitienė, Jūratė. „Lietuvos ir Italijos muzikiniai ryšiai“. *Menotyra* 1(26) (2002): 64–69.
- Vaišvilaitė, Irena. *Pasivaikščiojimai po krikščioniškąją Vilnių*. Vilnius, 2017.
- Vitkauskienė, Birutė Rūta. „Amatininkai, architektai ir dailininkai LDK valdovų dvare“. In *Lietuvos pilys* 2006, nr. 2, 54–67. Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007.
- Zaboliński, Krzysztof. „La regina Bona e la sua corte / Królowa Bona i jej dwór“. In *Bona Sforza: Una principessa italiana sul trono di Polonia*, 29–42. Pessano: Mimep-Docete, 2004.
- Žygas, Kęstutis Paulius. „Erazmo Vitelijaus (Cioleko) pirmutinės dienos Romoje. Ištraukos iš Jono Burkardo 1501 metų dienoraščio *Liber notarum*“. In *Lietuvos pilys* 2009. Parengė A. Bumblauskas ir kt., 168–179. Vilnius, 2010.
- Quirini-Popławska, Danuta. *Działalność włosków w Polsce w I połowie XVI wieku na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej*. Wrocław, 1973.

LIETUVOS IR ITALIJOS
ISTORINIAI IR KULTŪRINIAI RYŠIAI
I DALIS. LIETUVOS IR ITALIJOS RYŠIAI IKI XIX A.

CHRESTOMATIJA

Parengė Viktorija Moščuk

Šioje dalyje pateikiamos įvairių šaltinių – istorinių dokumentų, mokslininkų veikalų ir grožinės literatūros kūrinių lietuvių kalba – ištraukos, reikšmingos Italijos ir Lietuvos dvišaliams santykiams iki XIX a. atskleisti. Tekstai išdėstyti laikantis chronologinio principo. Atrinktų tekstų ištraukos susijusios su mokymo priemonės teorine medžiaga, ją iliustruoja.

Chrestomatijoje pateikiami tekstai gali būti įtraukti į lietuvių kalbos mokymo(si) procesą, padėti studentams formuoti savąjį žodyną. Didaktiniais tikslais tekstų komentarai ar šaltinių ir literatūros nuorodos publikuojamame rinkinyje praleidžiami.

Lietuvių kilmės iš romėnų teorija

Petrauskas, Rimvydas. „Kodėl Italija? Lietuvių kilmės iš romėnų teorija vėlyvųjų Viduramžių kilmės teorijų kontekste“. In *Lietuva-Italija. Šimtmečių ryšiai. Mokslinių straipsnių rinkinys*. Sud. Daiva Mitrulevičiūtė, 44–52. Vilnius, 2016.

Apie 1529 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris ir Vilniaus vaivada Albertas Goštautas, siekdamas pagrįsti Lietuvos politinės ir socialinės santvarkos ypatumus, lyginant su Lenkijos Karalyste, savo samprotavimus baigė teigdamas, kad „lietuviams reikia ginti lietuvių papročius [...], kad viskas liktų pagal senus įpročius ir papročius, gyvuojančius daug amžių, nuo karaliaus Atilos laikų. Jų dėka lietuviai ne tik apgynė savo žemes nuo priešų, bet jas išplėtė ir padidino.“ Šioje traktato vietoje A. Goštautas užsimena apie lietuvių kilmės iš romėnų teoriją, kuri visai neseniai buvo pirmą kartą užrašyta Lietuvoje – jo vadovaujamos kanceliarijos aplinkoje sukurtuose Lietuvos metraščiuose.

Lietuvių kilmės iš romėnų teorija radosi lotyniškųjų Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų istorinių įvaizdžių ir mąstymo archetipų pasaulyje kaip atsakymas į vieną pagrindinių klausimų – kokia yra politinės organizacijos bei ją reprezentuojančio valdančiojo elito kilmė ir pradžia. To meto istorinėje savimonėje dominavo „išcentrinio“ mąstymo schema, pagal kurią įvairios *nationes* buvo kildinamos iš kelių Europos raštijoje paplitusių kilmės aiškinimo modelių – Trojos, Romos, Sarmatijos, Aleksandro Makedoniečio karžygių. Skirtingai nei vėlesni, bet ne mažiau fiktyvūs istoriniai pasakojimai, akcentuojantys neatskiriamą tautos ir vietos ryšį, žmonių ir tautos autochtoniškumą, Viduramžiais norėta save sieti su kitomis, senesnėmis, tautomis ir drauge suderinti savo istoriją su Senovės valstybių tradicija. Ieškota ne originalumo, bet tęstinumo, o garbinga pradžia (tas pats tinka ir tautoms, ir kilmingųjų giminėms) laikyta būsimos aukštos politinės padėties prielaida. Pagrindinis pasakojimo motyvas buvo „protėvių“ kelionė ir persikėlimas ir naujos tautos radimasis naujoje geografinėje vietoje.

Etnogenetinės legendos Europoje žinomos jau nuo ankstyvųjų Viduramžių (pavyzdžiui, frankų kilmės iš trojėnų teorija), tik ilgą laiką tai buvo veikiau išsilavinusių dvasininkų ir raštininkų domėjimosi dalykas. Tik vėlyvaisiais Viduramžiais, plėtojančiais rašto kultūrai ir stiprėjant komunikaciniams skirtingų Europos regionų ryšiams, tokie kilmės pasakojimai paplito ir įvairesnėse socialinėse (pirmiausia elito) grupėse, o ne tik tarp negausių intelektualų. Siekta paaiškinti tautų ir dinastijų bei aristokratių giminių kilmę. XIV a. pabaigoje krikštą priėmusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė taip pat turėjo atrasti savo vietą tarp kitų krikščioniškų valstybių. Politiniu lygiu šias paieškas žymėjo Lietuvos Karalystės kūrimo projektai ir pastangos sustiprinti Lietuvos savarankiškumą dinastinėje unijoje su Lenkija.

Vėlyvųjų Viduramžių Europoje politiniai siekiai vis dažniau buvo grindžiami istoriniais argumentais arba, kitaip tariant, aktualios dabarties pretenzijos turėjo būti susietos su istorine tradicija. Norint įtvirtinti savo šalį hierarchiškai suvokiamoje krikščioniškų valstybių sistemoje, reikėjo sukurti rišlią ir įtikinamą šalies pradžios

(origo) istoriją, nes Viduramžiais klausimas „iš kur atėjome“ vedė tiesiai prie išvados „kur esame ir ko siekiame“. Pradžios kategorija buvo pagrindinis argumentas, raktas, paaiškinantis dabarties padėtį ir ateities galimybes.

Tačiau kuriant tokią pradžios istoriją Lietuvoje atsiremti nebuvo į ką. XIII ir XIV a. pagoniškoje Lietuvoje raštas buvo naudojamas tik santykiams su užsienio šalimis palaikyti, vietinės istoriografinės tradicijos ilgą laiką nebūta. Kai šalis 1386–1387 m. buvo christianizuota, maždaug XIV–XV a. sandūroje buvo sukurtas pirmasis Lietuvoje istorinis pasakojimas – *Origo regis ducum Lithuanie*. Būdinga, kad čia aprašoma viešpatuojančios Gediminaičių giminės istorija pradedama nuo tuomet valdžiusių Jogailos ir Vytauto senelio, didžiojo kunigaikščio Gedimino (1316–1341), kuris buvo laikomas giminės pradininku. Dinastijos ir diduomenės atmintis siekė ne toliau nei XIV a. antra pusė, todėl senąją istoriją teko atrasti. Šis perėjimas nuo „trumpos dinastinės atminties“ prie „ilgosios dinastijos ir politinės tautos istorijos“ truko šimtmetį. XVI a. pradžioje minėtuose Lietuvos metraščiuose pagaliau buvo sukurta ištisinė Lietuvos istorija – nuo pradžios, kurią reprezentavo kilmės iš romėnų teorija, iki gyvenamos dabarties. Todėl ši kilmės teorija atspindi to meto Lietuvos visuomenės pokyčius ir besiformuojantį naują istoriškumą. XVI a. pradžioje įtakingiausios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diduomenės giminės siekė sukurti politinę ir idėjinę erdvę išaugusiai valdžiai įtvirtinti. Goštautai, Alšėniškiai, Radvilos ir kitos didikų giminės per romėnišką teoriją gavo jų politinę valdžią atitinkančią istorinę tradiciją – romėniškus protėvius. Ši tradicija perkėlė į tolimą praeitį pagrindines XVI a. vertybes ir santykius, taip istoriškai pagrįsdama didikų dominavimą Lietuvos visuomenėje.

Bet kodėl Italija ir Roma? Garbingos tradicijos paženklintų vietų rinkinys gal ir nebuvo toks didelis, bet rinktis tikrai buvo iš ko. Po krikšto į Europos politikų ir intelektualų akiratį vis dažniau patenkanti valstybė sulaukė nemažo dėmesio ir vis dažniau buvo minima rašytiniuose kūriniuose. Natūralu, kad tautų ištakomis besidomintiems svetimšalių autoriams turėjo anksčiau ar vėliau kilti klausimas dėl naujakrikščių lietuvių kilmės. Šiame kontekste išgirstame ir pirmąją su Lietuva susijusią kilmės teoriją. Tiesa, į platesnę tarptautinę areną perkeltas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino ginčas dėl Žemaitijos lėmė, kad pirmiausia dėmesį patraukė „paskutinių pagonių“ – žemaičių – kilmės klausimas. XV a. pradžioje vokiečių kronikininkas Teodorikas iš Nieheimo (Theodoricus de Nieheim), bandydamas nustatyti Konstanco bažnytiniam susirinkime pamatytų žemaičių kilmę, spėjo, kad kadaise dalis saksų, nenorėdami paklusti frankų valdovams, iškeliavo ir įsikūrė Žemaitijoje. Kadangi saksai buvo kildinami iš Aleksandro Makedoniečio karių, tad ir žemaičiai galėjo būti traktuojami kaip tolimi šių karių palikuonys. Vis dėlto „saksoniška“ žemaičių kilmės versija liko plačiau neaparta ir vėliau šios istorinio aiškinimo linijos niekas neplėtojo.

Kur kas didesnio atgarsio ilgainiui sulaukė lietuvių kilmės iš romėnų teorija. Pirmasis lietuvis iš senosios Romos kildino žymus XV a. antros pusės lenkų kronikininkas Jonas Dlugošas (Jan Długosz). Istoriografijoje nesutariama, ar jo pasakojimas – išsilavinusio dvasininko „mokytas atradimas“, ar lietuvių visuomenėje jau egzistuojančios legendos išraiška. Nekelia abejonių, kad XV a. antros pusės autorius

labai domino iš Lietuvos kilusių Jogailaičių dinastijos Lenkijos karalių kilmė. Tuo metu pasirodė ir daugiau lietuvių kilmės versijų. Turint omenyje, kad iki pat XVI a. pradžios jokių užuominų apie tokių teorijų paplitimą Lietuvoje nerandama, reikia manyti, kad J. Dlugošo ar Pilypo Kalimacho (Philippus Buonacorsi Callimachus) tekstai liudija ne žinias apie jau susiformavusią ir egzistuojančią kilmės legendą, o pačių kūrėjų ir jų mokytos aplinkos norą atrasti lietuviams vietą visuotinėje istorijoje. Todėl XVI a. pradžioje Lietuvos diduomenės aplinkoje kūrę autoriai veikusiai savarankiškai „atrado“ romėniškas savo tautos šaknis ir sukūrė originalių kilmės versijų.

Lietuviams renkantis Romą, neabejotinai svarbiausias buvo politinis motyvas. Tik po to akcentuotas lietuvių ir lotynų kalbų bei papročių panašumas, išveigtas kai kurių autorių (pavyzdžiui, Mykolo Lietuvio ir Augustino Rotundo). Šventosios Romos imperatorius ir Romos popiežius buvo tos universalios galios, kurios lietuvių kilmingųjų visuomenėje įprasmino Romos politinės idėjos tęstinumą ir gyvybingumą. Kaip rašoma ir pabrėžiama Lietuvos metraščio pradžioje: „Tuo metu Romos valstybę valdė imperatorius Augustas, kuris viešpatavo ne tik Romoje, bet ir visame pasaulyje.“ Taigi Romos įvaizdis geriausiai tiko siekiant istorine praeitimi pagrįsti valstybės ir jos valdovų bei didikų statusą dabartyje. Tautų „konkurencinėse varžybose“ dėl garbingos kilmės lietuviai iškart užėmė tvirtas pozicijas.

Politisinis Romos reikšmės motyvas paaiškina ir teorijos sukūrimo datą – XVI a. pradžią. Nuo XV a. antros pusės padažnėja Lietuvos kilmingųjų kelionių į Romą, kurių metu buvo derinami pasiuntinybių, piligrimystės, suplikų popiežiui, riterystės motyvai. Didikai Stanislovas Sudivojaitis ir Jonas Sapiega buvo ne tik priimti popiežiaus, bet ir Romoje išventinti į riterius. Kijevo vaivada Jurgis Pacevičius ir grupė jo aplinkos dvasininkų bei bajorų 1495 m. per piligrimystę į Romą įsirašė į Šv. Dvasios broliją, po kelerių metų jų pavyzdžiu pasekė dar keli lietuvių kilmingieji. Roma pas Lietuvos didikus atėjo ir per jų naujuosius titulus, kai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris ir Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila 1518 m. iš Šventosios Romos imperatoriaus Maksimiliano I gavo imperijos kunigaikščio, o po gero dešimtmečio jo įpėdinis, ėjęs aukščiausias Lietuvos politines pareigas, A. Goštautas – grafo titulą. Pagaliau Roma ir jos istorija pasirodė istorinių kronikų pavidalu – XVI a. pradžioje Lietuvoje plito populiarūs to meto pasaulio istorijos veikalai (Hartmano Šedelio (Hartmann Schedel), Vernerio Rolevinko (Werner Rolewinck), Jokūbo Pilypo Foresčio Bergamiečio (Giacommo Filippo Foresti di Bergamo), iš kurių perimti konkretūs antikinės Romos istoriniai siužetai ir asmenys. Gali būti, kad lemiami impulsai galutinai šiai teorijai išsikristalizuoti buvo kelių lietuvių didikų (tarp jų šmėžavo ir vėliau „romėniškus“ titulus gavę M. Radvila ir A. Goštautas) dalyvavimas Romos imperatoriaus Maksimiliano I surengtame suvažiavime Vienoje ir po keleto metų įvykusios Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto Jogailaičio vedybos su princese iš Bario Bona Sforca (Sforza), kurias rengiant Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje lankėsi ne vienas didikas iš Italijos.

Vėlyvųjų Viduramžių pabaigoje ir ankstyvųjų Naujųjų laikų pradžioje stiprėjant varžyboms ne tik tarp dinastijų, bet ir tarp tautų, garbingos laimės paieškos tapo bendru Europos reiškiniu. Kilmingųjų riteriškų kelionių mada, greitesnė knygų ir idėjų apytaka, vis dažnesni bendri Europos forumai (XV a. pirmos pusės bažnytiniai susirinkimai ir proginiai monarchų suvažiavimai) Europos politinių tautų tapatybę veikė dvejopai. Viena vertus, tai stiprino priklausymo platesnei krikščioniškajai bendrijai jausmą, kita vertus, skatino konkurencines tendencijas. Pavyzdžiui, 1434 m. Bazelio bažnytiniame susirinkime, kilus ginčui dėl šalių rango, švedų vyskupas Nilsas Ragvaldsonas (Nils Ragvaldsson) Skandinavijos monarchus kildino iš gotų; į tai ispanų delegacija atsakė alternatyvia gotų kilmės teorija.

XVI a. Lietuvos metraščių autoriai, kurdami lietuvių kilmės iš romėnų teoriją, perėmė Europos raštijoje paplitusį istorinį siužetą. Papasakoti apie konkrečios tautos (ar tam tikros giminės) pradžią universalios istorijos kontekste buvo galima tik pasitelkus jau egzistuojančius istorinius įvaizdžius. Lietuvių kilmės iš romėnų mitas nukelia į Šventajai istorijai lemtingus imperatoriaus Augusto, Tiberijaus ir Nerono laikus (pagal kitą versiją hunų Atilos įsiveržimo į Romos imperiją metus), kai Romos „kunigaikštis“ Palemonas su keturiomis „aukščiausiomis“ Romos patricijų giminėmis (Kentauro, Stulpų, Meškos ir Rožės herbų) ir penkiais šimtais kitų kilmingų bendražygių, nepakentę tironiškos Nerono savivalės, išvyko iš Amžinojo miesto ir po ilgos kelionės jūra bei vandenynu apsistojo Baltijos jūros pakrantėje. Beje, teigiama, kad taip tuomet pasielgė ne tik būsimų lietuvių protėviai, bet ir dauguma kitų. Su šia kelione ir persikėlimu prasidėjo Lietuvos kunigaikščių ir didikų istorija. Sėkmingai įsikūrus, sekė pagrindiniai įvykiai: dinastijų kaita, plėtra į rusėniškas žemes, krikšto priėmimas ir kt. Šioje istorijoje nuorodų į Romą yra ir daugiau. Pirmiausia pagrindinės šalies politinės vietos, jos sostinės Vilniaus įkūrimo legenda su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino sapne pasirodančiu vilku buvo aiški aliuzija į Romos miesto steigimo istoriją.

Romėniška Lietuvos istorijos pradžia išsprendė du svarbius istorinius klausimus: įkurdino lietuvių lygiaverčių tautų pasaulyje ir susiejo jų istoriją su antikinės ir krikščioniškos istorijos įvykiais. Tačiau romėniška teorija ne tik paaiškino Lietuvos valdovų ir didikų giminę kilmę. Intelektualinėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos aplinkoje radęsis pasakojimas iš mokytos teorijos virto plačiai paplitusia legenda, nes atsakė ir į kitus svarbiausius kultūrinius ir socialinius to laiko klausimus. Pirmiausia jis nubraižė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės „politinės geografijos“ žemėlapi: keliaudami, užkariaudami ir įkurdami naujus miestus bei pilis nuo Žemaitijos ir Jurbarko iki Palenkės ir Ukrainos, legendiniai lietuvių kunigaikščiai nužymėjo teritoriją, kurios vientisumo išsaugojimas buvo aktuali XVI a. problema. Be to, legendinėje metraščių dalyje aprašoma viešpataujančių Palemono, Kentauro ir Stulpų dinastijų kaita kūrė įspūdį, kad konkrečios valdovų giminės (dinastijos) užgesimas nepertraukia nuoseklios valstybės istorijos eigos, o šalia valdovų visada svarbų vaidmenį vaidina didikai. Pažymėtina ir tai, kad ši teorija suteikė ideologinį pamatą rusėnų kilmės bajorijos integracijai politinėje lietuvių tautoje, ji leido

Chodkevičiams, Sapiegoms, Tiškevičiams ir kitoms stačiatikių giminėms jaustis tokiais pat „romėnais-lietuviais“ kaip kad katalikai Goštautai, Radvilos ar Kęsgailos. Juk visų jų protėviai neabejotinai buvo tarp penkių šimtų kilmingųjų, kurie atlydėjo Palemoną iš Romos prie Baltijos krantų.

Ir tik vėlesni politiniai įvykiai šią žmonių grupę išblaškė po plačią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją.

Lietuvos metraščiai, iškėlę romėnišką kilmės teoriją, laikytini pirma ištisine Lietuvos istorija, kurioje, kaip Viduramžių kronikoms ir būdinga, aprašyti šalies politiniai įvykiai nuo istorijos pradžios (kilmės) iki autorių gyvenamos dabarties. Viena svarbiausių šio kūrinio konceptualiųjų vietų buvo mėginimas šioje istorijoje susieti dvi politines idėjas – tėvoninių valdovų iš Gediminaičių / Jogailaičių dinastijos valdymą ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kaip teritorinės ir luominės valstybės organizaciją. XV a. šalies kanceliarijoje atsiranda Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sąvoka kartu su vediniais – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės taryba, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudas ir kt. Todėl ir XVI a. pradžios metraščiai vadinami ne kaip anksčiau Didžiųjų kunigaikščių, o Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės metraščiais. Istorijos veikėjais ir politiniais reprezentantais tampa ne tik valdovai, bet ir diduomenės giminių atstovai.

Be vietos politinių realiųjų pagrindimo, romėniška kilmės teorija taip pat „atskleidė“ Lietuvos diduomenės ryšius su kitomis Europos kilmingųjų giminėmis – iš tų pačių „romėnų“ Kolonų ar Orsinių save kildino ne tik Goštautai ar Davainos, bet ir ne viena vokiečių, čekų ir kitų tautų hercogų bei grafų giminė. Todėl lietuviškame pasakojime galima nesunkiai įžvelgti visai Europai būdingus kilmės motyvus. Pavyzdžiui, iš romėnų Kolonų giminės buvo kildinama Hohencolernų dinastija, kuriai priklausė ir tuometis Vokiečių ordino didysis magistras, netrukus Prūsijos hercogas Albertas. Taip pat dalis gausių Habsburgų (su kuriais kaip tik tuo metu aktyviai bendravo ir konkuravo Jogailaičių dinastijos atstovai) aplinkos istorikų manė, kad Habsburgų genealogijos pradžia yra ta pati Kolonų giminė. O Marko ir Bergo grafų kilmė sieta su kita romėniška Orsinių gimine. Tų pačių romėnų giminių pasirodymas ne tik kūrė priklausymo platesnei kilmingųjų bendrijai jausmą, bet ir veikė tarpusavio santykius, kaip antai tarp jau ne kartą minėto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio A. Goštauto ir hercogo Alberto Hohencolerno, kurių draugiškus ryšius galėjo sustiprinti žinojimas, kad jie yra kilę iš Kolonų. Galima numanyti, kad teorijos konstravimą paveikė ir tiesioginiai kontaktai: 1517 m. kovą Žygimanto Jogailaičio ir italų princesės Bonos Sforcos vedybų rengimo proga Vilniuje lankėsi pasiuntinys iš Bario Krizostomas Kolona (Grisostomo Columna), po metų būsimą valdovę į Krokuvą atlydėjo kitas Kolonų giminės atstovas Prosperas Kolona (Prospero Golumna).

Vis dėlto bajoriškoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje romėnišką teoriją išplatino ne metraščių tekstai, o kiek vėlesnis autorius. XVI a. antroje pusėje, jau po Liublino unijos tarp Lenkijos ir Lietuvos, pasirodžiusiame kūrinyje pasireiškė naujos politinės ir socialinės tendencijos. M. Strijkovskio kronikoje sumaniai

derinamos lenkiška (sarmatiška) ir lietuviška (romėniška) kilmės teorijos, įveikiant abiejų unijinių tautų istorinio pasakojimo prieštaravimus. Dar svarbiau buvo tai, kad M. Strijkovskis rado būdą, kaip pritaikyti lig tol itin aristokratinę romėnišką teoriją platesniems vidutinės ir smulkiosios bajorijos sluoksniams. Keturių iš Romos atvykusių giminių vaizdinys jo kronikoje įgavo visai naują prasmę. Lietuvos metraščiuose keturios iš Romos atvykusios giminės buvo siejamos su tam tikromis Lietuvos diduomenės giminėmis, o M. Strijkovskio veikale aiškiai teigiama, kad iš Palemono giminių kilusi visa Ašmenos, Graužiškių, Eišiškių pavietų bajorija, galiausiai ir visa Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų tauta. Šios spausdintos ir lenkų kalba parašytos kronikos populiarumas įtvirtino romėnišką kilmės teoriją tarp Lietuvos kilmingųjų ir nuo to laiko dažnai pasitaikydavo, kad koks nors paprastas, bet istoriškai sąmoningas bajoras savo šeimai atrasdavo romėnišką „protėvį“, „pirmojo lietuvio“ Palemono bendražygį. Verta pastebėti, kad romėniška teorija skleidė tam tikrą įtaką ir į Lenkiją, nes kai kurie lenkų didikai norėjo tikėti kilę ne (kaip kiti lenkų bajorai) iš sarmatų ar vandalų, bet iš Romos patriciato. O žymios XVII a. lietuvių didikų Pacų, kurie dėl panašiai skambančio vardo sukūrė savitą giminystės su Florencijos aristokratais Pačiais (Pazzi) teoriją, giminės pavyzdys rodo, kaip iš legendinio praeities pasakojimo gali atsirasti realūs gyvenamos dabarties asmeniniai santykiai.

Vėlesni Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorikai romėnišką lietuvių kilmės teoriją papildė naujais motyvais. Ypač kūrybingi buvo Radvilų giminės istorikai, galiausiai Radvilas susieję su mitine Julijono Dausprungo figūra. XVIII a. viduryje sukurtame genealoginiame raizinyje Habsburgų dinastija atrodo tarsi „romėnų“ Radvilų giminės šalutinė genealoginė atšaka. Atsirado ir ikonografinių romėniško pasakojimo variantų – Palemono ir jo palydovų atvaizdų ir genealoginių schemų. Kartais romėniška teorija įgaudavo ir ironiškų atspalvių. XVII a. pabaigoje kunigaikštis Kazimieras Čartoriskis vienam Prancūzijos pasiuntiniui pasakojo savo giminės legendą, kaip jo protėvis iš Kolonų giminės keliaudamas gimtojoje Italijoje įkrito į duobę ir po ilgų klaidžiojimų požeminiame pasaulyje į paviršių iškilo jau Lietuvoje ir taip pradėjo naujos giminės istoriją. Nors kunigaikštis neabejotinai ironizavo, pati romėniškos tautos ir giminės kilmės samprata niekam didesnių abejonių nekėlė.

Romėniška kilmės teorija ilgiems laikams tapo pagrindiniu Lietuvos istorijos siužetu ir lietuviško istorinio tapatumo ašimi. Ši teorija politinei bajorų tautai paaiškino jos šaknis ir suteikė svarių istorinių argumentų politiniams ateities ginčams. Ji taip pat parodo, kaip Lietuvoje arba, kaip sakoma viename XVIII a. pradžios poetiniame kūrinyje – „Palemono žemėje“ (*Palaemonio orbi*), buvo priimta, adaptuota, permąstyta ir ilgainiui kūrybiškai išplėtotą visai Europai būdingą tradiciją, kuri pamažu tapo viena svarbiausių Lietuvos visuomenės savimonės idėjų iki pat kritinės istoriografijos atsiradimo XIX amžiuje.

Karalienė Bona Vilniuje

Ragauskienė, Raimonda. „Bona i Wilno: pobyty i działalność królowej w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego“. In *Bona Sforza d’Aragona (1494–1557). Legenda i rzeczywistość*. Warszawa, 2019, 25–32. Skelbiama santrauka lietuvių kalba.

Lenkijos karalienė ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė (toliau – Ldk) Bona Sforca (1494–1557) jautriai prisirišo prie naujosiomis Tėvynėmis tapusių Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK, Lietuva). Koresponduodama su giminaičiais ar kitų šalių atstovais, be kita ko ir prestižo sumetimais, stengėsi kuo palankiau pristatyti valdomus kraštus. 1528 m. Feraros kunigaikščiui iš Vilniaus siųsdama sabalų kailius, prašė, minint šiuos kraštus, „neneigti jų prigimtinio žavesio“. Kaip tik toji derama pagarba LDK tapo politikės *credo* tolesnėje jos veikloje. Bonai Lietuva buvo reikalinga realizuojant platesnius politinius ir ekonominius projektus. Lietuva ir jos sostinė Vilnius irgi patyrė reikšmingą karalienės veiklos įtaką.

Karalienės Bonos vilnietiškas itinerarijus

Pirmą kartą į Lietuvos sostinę Bona Sforza atvyko dešimtais valdymo metais, Krokuvos dvare spėjusi įtvirtinti aktyvios valdovės padėtį. Vilniuje ji lankėsi keturis kartus ir čia kaskart praleisdavo nuo metų iki dvejų metų laiką:

1528 m. balandžio 1 d.–1529 m. spalio 31 d. 1,5 metų,

1533 m. liepos 15 d.–1535 m. liepos 18 d. 2 metus,

1535 m. lapkričio 5 d.–1536 m. spalio 18 d. metus,

1540 m. gegužės 24 d.–1542 m. gegužės 19 d. 2 metus.

Bona ir Ldk Elena buvo tos valdovės, kurios Vilniuje rezidavo ilgesnį laiką. Iš viso LDK sostinėje karalienė gyveno 6,5 metų. Tai sudaro beveik 20 proc. viso jos Lietuvoje–Lenkijoje praleisto laiko. Į ją įsiterpia karalienės išvykos į Vilniaus apylinkes. Jos pamėgtas medžioklės dvaras buvo Rūdninkuose, galbūt lankėsi Varėnoje, Trakuose ar Merkinėje. Bent jau šiose vietovėse išliko su Bona siejamų vietovardžių. Skirtingai nei pirmoji Žygimanto Senojo žmona Barbora Zapolya, Bona Vilniuje nerezidavo savarankiškai, gyveno kartu su vyru. Karališkoji pora į Vilnių pasiimdavo mažamečius vaikus ir atvykę įsikurdavo Žemutinės pilies valdovų rūmuose. Bonos apartamentai buvo rūmų rytų korpuso šiaurinėje dalyje, trečiajame aukšte. Žemutiniuose aukštuose apsistodavo valdovės dvariškės.

Karalienės veikla Vilniaus dvare

Reziduodama Vilniuje karalienė išliko įvykių sukuryje, čia buvo įgyvendintas ne vienas svarbus jos politinis ar ūkinis sumanymas. Atvykus karališkajai šeimai, Vilnius tapdavo Lenkijos ir Lietuvos politinio bei kultūrinio gyvenimo centru. Reikėtų atskiro tyrimo karalienės nuveiktiems darbams aptarti, paminėsiu vieną kitą reikšmingesnį. Antai pasinaudojusi lietuvių diduomenės separatizmu, 1529 m. Vilniuje ji realizavo siekį užtikrinti sūnui teises į abiejų valstybių sostus. Dėl dinastijos interesų Bona sten-

gėsi sumažinti LDK magnatų įtaką šalyje ir todėl Vilniuje ji toliau vykdė dvarų revizijas bei vadinamąjį „karą dėl privilegijų“. Su karalienės veikla siejamas dokumento reikšmės stiprinimas. Bonos kanceliarijoje karjerą pradėjo tokie raštininkai ir sekretoriai, kaip būsimas Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius (apie 1505–1579), LDK išdo raštininkas Jeronimas Kvileckis († po 1571) ar Tikotino seniūnas Jonas Šimkovičius († po 1569). Vilniuje karalienė įprastai išduodavo rusėniškus kanceliarinius dokumentus, o korespondavo rusėnų, lenkų, lotynų ir italų kalbomis. Tiesa, valdymo pradžioje valdovei buvo sudėtinga suprasti lenkiškai. Antai Jurgio Radvilos tarnautojas Jonas Gaika apie 1530 m. iš Krokuvos rašė, kad karalienė, „gerai lenkiškai suprasti negalėdama, liepė skaityti raštininkui“.

Bonos kasdienybė tapo rūmuose rengti oficialūs ir neformalūs susitikimai / priėmimai. Ji priimdavo užsienio pasiuntinybes, į rūmus vyko abiejų šalių valdančiojo elito atstovai. Pvz., 1540 m. vasarą Vilniaus kaštelionas Jurgis Radvila karališkajai porai užtarė ne vieną klientą. Kažkurio Bonos rezidavimo laiku Vilniuje Žygimantas Augustas pirmą kartą susitiko su Barbora Radvilaite. Pagaliau valdovų rūmuose Bona rengė šeimos šventes, kaip 1540 m. iškilmingai paminėtą sūnaus dvidešimtą gimtadienį ar surengtą fejerverkų šventę anūko – Vengrijos karalaičio Jano Zapolyos gimimo proga.

Vilniuje karalienė vykdė ūkinę veiklą. Daugiausiai nuveikė tvarkant rezidenciją. Ji iki 1530 m. ir vėliau dalyvavo valdovų rūmų (tuomet pietinio ir rytinio korpusų, vadinamų *Aula Regia antiqua*) didinimo ir puošybos darbuose. 1537 m. būsimam Vilniaus pilininkui Šimkai Mackovičiui Bona paliepė ruošti tvarkyti Vilniaus pilį. Karalienės užtarimu Vilniaus pilininkais 1537–1547 m. buvo jos žmonės: Š. Mackovičius, Vaitiekus Jundila ir Povilas Giedraitis. Rūmų rekonstrukcijos projektus rengė italų architektai, kaip kad Giovanni Cini (apie 1495–po 1565), florencijietis Bernardas Zanobius de Gianottis (XV a. pab.–1541, Vilnius). Amžininkai minėjo stiprėjančią italų viešpatavimą Vilniaus dvare.

Apie Bonos įtaką rūmų interjere byloja archeologų rasta gausiausia renesansinių koklių kolekcija. Rūmuose atsirado krosnių su Sforců herbais. Rekonstruojant vieną tokią krosnį (proj. aut. Gintautas Rackevičius), panaudota 1989 m. rastų koklių serija, vaizduojanti kiškių karą su medžiotojais. Kokliai buvo sukurti Vilniuje tikėtina Bonos laikais. Šis atvirkščio pasaulio (*mundus inversus*) temą atspindėjęs siužetas tuomet buvo labai populiarius Europos tiek aukštojoje, tiek liaudies kultūroje.

Karalienės iniciatyva rūmuose ir jų teritorijoje atsirado naujų erdvių ir statinių. Istoriografijoje minima, kad rytiniame rūmų korpuse buvo įrengta Bonos koplyčia. 1539 m. statytas dvariškių maitinimui skirtas namas prie Šv. Stanislovo kapinių. Su karaliene tikėtina susijusi mūrinio karališko malūno ant Vilnelės istorija. 1677 m. privilegijoje Vilniaus [vienuoliams] augustijonams eremitams dovanojant sklypą pažymėta, kad jame kitados buvo pastatytas trijų ratų malūnas, priklausęs karalienei Bonai.

1533–1540 m. Bona pilies teritorijoje ar greta jos – Puškarnioje – iš Lietuvos didikų įsigijo ne vieną sklypą. Taip 1540 m. iš valdovo maršalkos Jono Zaberezinskio ji gavo dovanų sklypą Lukiškėse prie karališkųjų arklidžių. Beje, čia Bona laikė 40 rinktinių savo

žirgų, kuriais 1535 m. žavėjosi Feraros pasiuntinys Modenino. Sklypuose Puškarnioje karalienė puoselėjo renesansinį sodą. Tokių sodų įkūrimo Lietuvoje pradžia siejama su Bonos vardu. Žinoma apie karalienės sodus vasaros rezidencijoje Viršupyje ir valdovų rūmuose. 1581 m. Georgo Brauno Vilniaus miesto plane pažymėtas stačiakampis, siena apjuostas sodas į pietryčius nuo rūmų. Jame alėjomis augo vaismedžiai, o lysvėse daržovės ir prieskoniniai. 1539 m. vasarą vyko terasos iš rytinio rūmų korpuso į sodą statybos. Terasa turėjo būti pastatyta nuo kalno pusės ir pakelta iki Bonos apartamentų. To padaryti nepavyko, todėl išėjimas į sodą buvo sujungtas su žemutinėmis patalpomis. 1540 m. pavasarį į Vilnių atvyko Bonos kunigas italas Pranciškus, kuris turėjo „pasėti žalumynų“ ir daržo augalų Viršupyje bei kituose Vilniaus soduose.

Finansinės Bonos paramos po 1530 m. gaisro sulaukė Šv. Stanislovo katedra. Karalienė prižiūrėjo ir finansavo statybinius darbus ir po 1542 m., kai jau visiems laikams išvyko iš Vilniaus. 1547 m. ji persiuntė pinigų už katedros rekonstrukciją. Gerai žinomas ir su politiniais Bonos siekais siejamas jos mecenatystės žingsnis – katedroje funduotas juodo marmuro antkapis Ldk Vytautui.

Reziduodama Vilniuje karalienė galimai prijautė protestantams. Jau XIX a. istoriografijoje pastebėti jos ryšiai su protestantais vertinti kaip asmeninės politinės naudos paskatinti. Tačiau Bonos pagalba ir jos ryšys su Sienoje evangeliškas pažiūras suformavusiu, 1541 m. į Vilnių grįžusiu Abraomu Kulviečiu (apie 1510/1512–1545) verčia manyti, kad ji pritarė filoprotestantizmo tendencijoms, plitusioms tarp Italijos intelektualų ir Bonos giminaičių. Karalienei įspūdį padarė A. Kulviečio išsilavinimas, tikėtina, jis su valdove kalbėjosi apie vieną populiariausių Italijoje ankstyvųjų protestantų Bernardiną Ochina, kurio knygas skaitė bei platino pati valdovė. Palankumu evangelikams galima paaiškinti ir Kulviečio pasirinkimą 1543 m. *Tikėjimo išpažinimą* adresuoti Bonai.

Su Bona Sforza ir italų dvirikių rezidavimu Vilniuje siejamos itališkų madų plitimo Lietuvoje tendencijos. Mados istorikai pastebi vietos sąlygoms pritaikytų renesansinių drabužių, kaip sajanas ar rantukas (galvos apdangalas) paplitimą, juodos spalvos pomėgį. Virtuvėje matyti gausėnis ir įvairesnių daržovių vartojimas, itališkų vynų gabenimas. Prie kultūrinės Bonos įtakos Lietuvoje galima pridėti ir naujo įrankio serviruotėje – šakutės – įtvirtinimą. Šio stalo įrankio gimtinė – XIV a. Italija. Bona Sforza šakutę atsigabeno 1518 m. kaip kraičio dalį, nors plačiau šis įrankis Lietuvoje paplito po šimtmečio. Tiesa, Bonos rezidavimo laikais LDK įsitvirtino ir vadinamosios „Bonos piliulės“ sąvoka, su karaliene siejant nuodus ir galimybę būti nunuodytam.

Bonos įvaizdis XX a. Lietuvos istorinėje kultūroje

Bonos Sforzos personalijos svarba, jos tragiška mirtis teikia pamatus mitologizuotai karalienės istorijai atsirasti. Visuomenės istorinei sąmonei būdinga iš praeities pasitelkti dabarties poreikiams reikalingus reiškinius, kad pateisintų einamuosius sprendimus. Dėl to susiklosto istorinei tiesai nusižengiantys vaizdiniai. Tokia netikroviška XVII–XIX a. Lenkijoje vyravusi juodoji karalienės nuodytojos legenda. XX a. pasirodę kapitaliniai Władysława Pociechos tyrimai pagrindė Bonos darbų svarbą,

bet nepakeitė vertinimo lenkiškoje istorinėje kultūroje. Anot Marios Boguckos, „zła sława rozchodzi się szybciej i żyje dłużej i intensywniej niż rozgłos pochwalny“. Jokia kita karalienė ir joks kitas karalius Lenkijoje nesulaukė tiek negatyvių patarlių ir priežodžių kaip karalienė Bona, apie ją pasakojami anekdotai, aistras tebekelia legendiniu tapęs Bonos palikimas, vadinamosios *sumy neapolitanskie* (didžiulė paskola, kurios niekada neatgausi).

Kaip šią istorinę asmenybę vertino / vertina Lietuvos visuomenė? Aptarsiu XX a. susiklosčiusį karalienės įvaizdį ir jo pokyčius dabartinėje Lietuvoje. Portretas prieštaringas, tačiau daug pozityvesnis nei Lenkijoje. Svarbu, kad kai kuriose Bonos valdytose vietovėse tebėra su ja siejamų vietovardžių, pvz., Birštono piliakalnį XIX a. vadino karalienės Bonos vardu, jos vardo pilimi vadinamas Dubičių piliakalnis (Varėnos r.) ar Bonakelio vietovė (Alytaus r.). Tarpukario Lietuvoje tik nuo XX a. 4-o deš. dėmesys pakrypo į istoriją po Liublino unijos, bet nesusipėta daugiau nuveikti. Nenuostabu, kad Bona Sforza nesulaukė rimtesnio tyrimo. Tačiau jos gyvenimo faktai paminėti daugiau kaip 30 to meto straipsnių periodinėje spaudoje. Nors tai daugiausia keliolikos sakinių žinutės apie karalienę, jos rodo, kad ši istorinė asmenybė nebuvo užmiršta.

Bene anksčiausiai – 1925 m. žurnale „Moteris“ Bona pristatyta kaip viena žymiausių moterų, kuri vykdė valakų reformą. 1929 m. savaitraštyje „Šaltinis“, vėliau „Trimite“ istorikas Jonas Totoraitis paskelbė Užnemunės istorijai skirtą veikalo fragmentą. Autorius labai palankiai vertino Bonos veiklą Jurbarko seniūnijoje, jos vykdytą žemių kolonizaciją Virbalyje, naujų kaimų ir dvarų (Novavolios) kūrimą, Virbalio bažnyčios fundaciją. Kiti autoriai vertino karalienės išsilavinimą, jos vaikų ugdymą. Lietuvai minint 500-ąsias Ldk Vytauto mirties metines, daug rašyta apie Bonos fundaciją atkuriant Vytauto antkapį. Įžvelgta karalienės parodyta didžiulė pagarba valstybės didvyriui.

Bonos nuopelnai aptarti kraštotyriniuose straipsniuose, primenant apie jos lankymąsi Valkininkuose ar bažnyčios fundaciją (1929 m. „Vilniaus rytojuje“ ar 1937 m. žurnale vaikams „Aušrelė“). 1940 m. J. Mickevičius „Gimtajame krašte“ analizavo Bonos valdymą Plateliuose. Nors karalienė čia nesilankė, ji tapo viena pagrindinių personažų vietos padavimuose. Viename jų aiškinta Kumelkaktės pusiasalio kilmė: švedams užpuolus Platelius, karalienė su žirgu plaukusi per ežerą. Pusiasalyje švedai pastebėję jos arklio galvą, jį nušovė, dėl ko Bona neva nuskendo ežere. Kitame padavime minimas Bonos pareigūnų šeimų palaidas gyvenimas (jų žmonos neva turėjo net po 7 vyrus).

Greta kurtas ir piktos italės, Barbaros Radvilaitės anytos, nuodytojos portretas, pvz., 1937 m. ar 1939 m. „Ūkininko patarėjo“ straipsniuose. Aiškiai stojama į Bonai priešišką poziciją ir su didžiule simpatija pasakojama „gražuolės lietuvės Barbaros“ istorija. Tokiose publikacijos nebuvo gilesnės analizės ar platesnio konteksto. 1935 m. IV-ajame „Lietuviškosios enciklopedijos“ tome pasirėmęs lenkiška istoriografija Boną Sforzą, kaip savanaudišką asmenybę, pristatė Ignas Jonynas. Enciklopedijos sąsiuvinis, prasidedantis žodžiu „Bona“, plačiai reklamuotas to meto Lietuvos spaudoje, tuo pačiu populiarino Bonos vardą. Galiausiai 1936 m. „gobšios intrigantės, nesiskaitančios

su priemonėmis“ – toks negatyvus karalienės portretas apibendrintas Adolfo Šapokos redaguotoje „Lietuvos istorijoje“.

Sovietmečio Lietuvoje Bonos įvaizdį kūrė įvairesni šaltiniai. Neapsiribota publicistika, daug įtaigesni buvo dramos ar teatriniai pastatymai. Tiesa, Bonos portretas formuotas Barborai Radvilaitei skirtose kūrinių gausoje. Kaip rodo Alexandre Dumas ar Henriko Sienkiewicziaus darbai, grožinė literatūra yra be galo svarbi formuojant istorinę sąmonę. 8-ajame deš. pasirodžiusi Juozo Grušo drama „Barbora Radvilaitė“ ilgam įtvirtino ne tik legendinį Barboros, bet ir Bonos – politikės-strategės, ginančios valdžios galybę, ciniškos nuodytojos vaizdinį. Kuo labiau apologizuota Barbora, tuo niūresnis darėsi Bonos paveikslas. Tokia ji ir nuo 8-o deš. į teatro sceną perkeltuose vaidinimuose.

Italės karalienės dalinė reabilitacija matyti šiandieninėje Lietuvoje. Pragmatiškoji visuomenė naujai atranda Bonos nuopelnus Lietuvai (nuo šakutės įdiegimo iki Sereikiškių parko Vilniuje tvarkymo darbų). Publicistikoje akcentuojama, kad karalienės vaidmuo dar nėra pakankamai įvertintas. Nepaprastai išsilavinusi, ambicinga politikė ir nelaiminga motina – tokia ji 2002 m. Kauno muzikiniame teatre pastatytoje Giedriaus Kuprevičiaus operoje „Karalienė Bona“, Povilo Sigito Krivicko pjesėje „Nepratęsusi dinastijos“, 2009 m. Kaune pastatytame rež. Gyčio Padegimo spektaklyje „Bona Sforca. Atsisveikinimas“ ar naujausiame Valentinos Zeitler romane „Karalienė Bona“ (2012). XXI a. Lietuvoje Bona tampa viena iškiliausių renesanso epochos moterų, ryžtingos politikės pavyzdžiu, vos ne protofeministe. Net ir palikus jai nuodytojos „šlovę“, ji jau nėra tarp pasmerktųjų istorinių asmenybių.

Karalienės Bonos virtuvė

Leonavičiūtė, Rasa. „Žmona ir mama“, „Kelionė namo“. In Bernotienė, Jolita ir Rasa Leonavičiūtė. *Karalienės Bonos virtuvė, 197–211. Vilnius, 2018.*

To meto valdovų vedybų ceremonijose jų žmonos ne tik priimdavo santuokos įžadus, tačiau ir būdavo karūnuojamos – taip įgydavo statusą, prilygusį vyrams. Žygimantui Augustui pirmą kartą vedus, jo žmona Elžbieta Habsburgaitė taip pat buvo vainikuota ir Lenkijos karaliene bei Lietuvos didžiąja kunigaikštene. Taip radosi „jaunoji“ ir „senoji“ karalienės. Pastaruoju vardu formaliai buvo vadinama Bona Sforca, ypač po to, kai 1548 m. mirė jos vyras Žygimantas Senasis, o Žygimanto Augusto antrą kartą 1547 m. slaptai vesta Barbora Radvilaitė oficialiai vainikuota 1550 m. gruodžio 7 d. Pašliję santykiai su sūnumi, taip pat titulo ir tvirtų valdančiųjų pozicijų praradimas lėmė, kad Bona 1548 m. kartu su jaunesniosiomis dukterimis išvyko į Mazoviją ir pradėjo reziduoti Varšuvoje. Tuo metu sostinės statusą turėjo Krokuva, čia sukosi visas politinis ir kultūrinis gyvenimas, o Varšuva buvo gana provinciali.

Po aštuonerių metų Bona nusprendė grįžti į gimtąją Italiją. Savo sprendimą motyvavo pašlijusia sveikata, akių liga ir reumatiniais skausmais, kuriuos galėjo palengvinti tik šiltas Italijos klimatas ir karštosios versmės. Lenkijos ir LDK ponai neskubėjo

Bonos išleisti, nes žinojo, ar bent jau įtarė, apie jos sukauptus milžiniškus turtus bei nujautė, kad ji greičiausiai viską išsiveš su savimi. Bonos išvykimas tapo tarptautine sensacija. Sklandė daugybė gandų apie jos parsigabentus daiktus ir pinigus. Ir iš tiesų, ji išsivežė milžiniškus lobius – dvidešimt keturis vežimus turto: drabužių, sidabrinių indų, apmušalų ir gobelenų, brangenybų. Buvo kalbų, kad Alpių kalnuose teko plauti kelią vežimams pravažiuoti. 1556 m. gegužę Lietuvos didžioji kunigaikštienė ir Lenkijos karalienė Bona Sforca atvyko į savo garsios giminės rūmus Baryje. Čia ir Neapolyje ji praleido paskutinius pusantrų savo gyvenimo metų. Ispanijos karalius Pilypas II Habsburgas atsiuntė pas Boną du savo pasiuntinius, kad šie pasidomėtų susidariusia situacija ir išsiaiškintų, ar susipykusi su sūnumi senoji karalienė nesutiktų Bario ir Rosano kunigaikštysčių grąžinti Ispanijos karūnai. Bona to daryti neketino, nes vis dar puoselėjo viltis, kad šias kunigaikštystes kada nors valdys, jos galva, teisėti paveldėtojai – Jogailaičių dinastijos atstovai, t. y. jos vaikai.

Tačiau, veikiausiai neįvertinusi savo veiksmų pasekmių, suteikė Pilypui II Habsburgui 430 000 dukatų paskolą su 10 procentų metinėmis palūkanomis. Tuo metu tai buvo milžiniška pinigų suma. Tiek iš Lenkijos parsigabenti per gyvenimą sukaupiti turtai ir brangenybės, tiek ir ši Ispanijos karaliui suteikta paskola bei atsisakymas jam perleisti Barį ir Rosaną senajai karalienei tapo mirties nuosprendžiu. Ironiška, tačiau būtent turtų kaupimas, gero materialinio pagrindo sau ir dinastijai užsitikrinimas per visą gyvenimą Lenkijoje ir LDK buvo vienas iš pagrindinių Bonos tikslų.

Žinoma, kai girdime kalbant apie tolimus laikus ir turtus, sunku be aiškaus pavyzdžio visa tai įsivaizduoti... Taigi pasitelkime į pagalbą to meto liudininkus, kalbančius apie Žygimanto Augusto lobyną. 1560 m. Žygimantą Augustą Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose Vilniuje aplankęs popiežiaus pasiuntinys Bernardas Bondžovaniš (Bernardo Bongiovanni) rašė: „Brangenybės jam teikia nepaprastai daug džiaugsmo, ir vieną dieną man jas slapta parodė. [...] Savo kambariame turėjo didelį stalą per visą kambarį, ant kurio buvo 16 dėžučių, kiekviena jų buvo dviejų sprindžių ilgio, pusantro sprindžio pločio, visos pilnos brangenybų. Keturios iš jų [dėžučių], vertos 200 000 skudų, yra iš motinos atsigabentų iš Neapolio. Keturios yra tos, kurias nusipirko jo didenybė už 550 000 aukso skudų, tarp kitų – Karolio V brangakmenį, kainuojantį 80 000 aukso skudų. Turi ir jo deimantinį medalį, dydžio kaip *Agnus Dei*, vienoje pusėje – erelis su Ispanijos herbu, kitoje – dvi kolonos su raidėmis *Plus ultra*. Toliau – daug rubinų ir smaragdų, keturkampių ir nusmailėjančių. Aštuonios kitos dėžutės buvo senoviškos, tarp jų vienoje – kepurė (Lietuvos didžiojo kunigaikščio karūna – aut. pasta), visa apsaugstyta smaragdais, rubinais ir deimantais, verta 300 000 aukso skudų, ir iš viso mačiau tiek brangakmenių, kad net nebūčiau galėjęs pagalvoti, jei nebūtų tekę susidurti. Ir mano matytųjų Venecijos, ir mūsų pono [popiežiaus] valstybės [brangenybų] negalima ir palyginti.“

Iš 1557 m. rašytų Bonos, jau sulaukusios 63 metų, laiškų kardinolui Jokūbui Puteo (Jakub Puteo) galima spręsti, kad ji sveikata per daug nesiskundė, dar turėjo nemažai fizinių jėgų ir aktyviai domėjosi visos Europos politine situacija. Gali būti, kad Bona nujautė kažką negero, nes 1557 m. pavasarį buvo nusprendusi per Veneciją grįžti atgal

į Lenkiją. Tačiau Pilypas II Habsburgas nenorėjo leisti jai išvykti ir, manoma, jo patikėtiniai suplanavo, kaip užkirsti tam kelią.

Susirgo Bona netikėtai ir staigiai, o ja besirūpinę gydytojai tik dar labiau jai pakenkė. Jau nebekyla abejonių, kad karalienės mirties scenarijų režisavo būtent Habsburgai – ta galingoji Europos jėga, prieš kurią visą gyvenimą kovojo Bona Sforca. Habsburgų planų įgyvendintoju tapo Bonos patikėtinis Džanas Lorencas Papakoda (Gian (Giovanni) Lorenzo Pappacoda), kuris vėliau viename iš savo laišku pripažino nužudęs karalienę ir taip ištesėjęs pažadą Pilypo II Habsburgo dvarui. Papakoda buvo ištikimas Bonos dvariškis, lydėjęs ją, kaip Žygimanto Senojo sužadėtinę, į Lenkiją, vėliau – ir į Mazoviją. Bona taip juo pasitikėjo, kad šis net turėjo jos antspaudą, kuriuo galėdavo tvirtinti dokumentus. Yra versija, kad Bona buvo ši italą įsimylėjusi, tačiau to patvirtinti jau neįmanoma.

Taigi 1557 m. lapkričio mėn. Bona Papakodos nurodymu iš savo artimiausio patikėtinio – gydytojo ir kuchmistro – gavo dvi porcijas nuodų. Po pirmosios silpnai pasijutusi senoji valdovė lapkričio 17 d. sudarė testamentą, kuriuo nors ir pripažino Žygimantą Augustą pagrindiniu paveldėtoju, jam skyrė tik brangenybes ir sidabrą. Bario ir Rosano kunigaikštystės ir kai kurios kitos valdos turėjo tekti Pilypui II, stambios pinigų sumos numatytos dukroms, žemės valdos ir didelė pinigų suma – Papakodai, mažesnės – kitiems asmenims ir net universitetui Neapolyje. Kitą dieną geriau pasijutusi Bona pakeitė paskutinę valią ir sudarė naują testamentą, kuriuo pagrindiniu jos visų turtų bei valdų paveldėtoju buvo pripažintas Žygimantas Augustas, o jei šis mirtų bevaikis, – duktė Izabelė bei jos sūnus Jonas Žygimantas Zapolija. Šiam nepalikus palikuonių, Bonos Sforcos palikimas turėjo tekti kitoms trimis valdovės dukterims. Joms, kaip ir Papakodai bei kitiems asmenims, numatytos ir konkrečios pinigų sumos, pasirūpinta, kas paveldės brangenybes, žirgus, ir net nurodyta, kad Bona turėtų būti palaidota Neapolyje. Tačiau gavusi antrą dozę nuodų Bona nebeišgyveno, o tikrasis, jos valia surašytas testamentas kartu su notaru dingo iš Bario. Bona Sforca mirė 1557 m. lapkričio 19 d. Baryje, apleista artimųjų ir išduota tarnų, o visas turtas neteisėtai atiteko jos žudikams. Ironiška, kad tiek motina, tiek sūnus, nepaisant didžiulių sukauptų turtų, mirė apleisti ir vieniši, o nutrūkusį jūdvių ryšį tarytum vėl sujungė panašus likimas. Lenkų pasiuntiniai laiške popiežiui pranešė: „Karalienė apleista ir palikta be jokio patarnavimo; kai ji norėjo gerti, vandens jai buvo paduota misinginės žvakidės lėkštelėje. Kai dvasią išleido, nebuvo kur smilkalus uždegti – tam panaudota paprasta molinė čerpė. Kūnas, paguldytas į iš keturių lentų sukaltą karstą, ant kurio tik plytgaliu raudonas kryžius įbrėžtas, nuneštas į tą pačią koplyčią. <...> Palaikai palikti be priežiūros su dviem misinginėse žvakidėse degančiomis žvakėmis, kurioms sudegus liepsna apėmė karstą, taigi ir kūnas vos nesudegė.“

Bona buvo palaidota Šv. Mikalojaus bazilikoje Baryje, o jos dukra Ona Jogailaitė, tiesa, praėjus daugiau nei 30 metų po motinos mirties, pasirūpino renesansiniu antkapio. Įdomu tai, kad Bona ši šventąjį, Bario globėją, labai mėgo ir jo atvaizdą netgi parinko Kauno miesto suolininkų teismo antspaudui. Lenkijoje taip pat buvo abejojama valdovės testamento tikrumu, bet nieko nebuvo galima įrodyti. Žygimantas

Augustas dar stengėsi kovoti dėl motinos palikimo – jos iš Lenkijos ir LDK išsigabentų turtų ir pretenzijų į Barį ir Rosaną, tačiau Pilypas II Habsburgas niekada jų nebegrąžino Jogailaičiams, o 430 000 dukatų paskola su palūkanomis taip pat nepasiekė Bonos Sforcos teisėtų paveldėtojų. Mums sunku kokiais nors dokumentais pagrįsti Bonos meilę vaikams, tačiau neabejojame, kad ten, Italijoje, ji labai daug apie juos galvojo.

Amžininkai Bonos nemėgo – vadino ją „itališka gyvate“ arba „Bario boba“. Lenkų poetas Mikalojus Rėjus (Mikołaj Rej) rašė: „Italė, kilusi iš tautos, kurioje protas gimsta / Tauriausias brangakmenis, bet jei jo per daug – pavojum virsta.“ Gal nebus per daug neatsakinga teigti, kad dauguma Bonos amžininkų neprilygo jai nei gebėjimais, nei išsilavinimu. Pridėkime naujoves ir reformas, kurių paprastai visi bijo, norą stiprinti valdovo valdžią, kaupti turtus sau bei Jogailaičiams, ir matysime palankią terpę pavydui bei nepasitenkinimui atsirasti. Pagaliau, įsivaizduokime, kaip amžininkus turėjo erzinti, kad visa tai darė moteris – impulsyvaus būdo, į viską reaguojanti neįprastai ūmiai ir negalinti pakęsti prieštaravimų. Tokiais atvejais juk nesvarbu, kad, greičiausiai, ji daugeliu atvejų buvo teisi...

Drąsiai galima teigti, kad Lietuvos didžioji kunigaikštienė ir Lenkijos karalienė Bona Sforca – išskirtinė asmenybė Lenkijos ir Lietuvos istorijoje, kilmingos ir ambicingos Renesanso epochos moters pavyzdys. Bona gyveno prieš 500 metų, tačiau jos norai bei aspiracijos nėra svetimos ir dažnai šiandienos moteriai. Kilme ir aukštu socialiniu statusu galinti pasigirti moteris Renesanso laikotarpiu tiek Europoje, tiek ir Lenkijoje bei LDK ne tik pasyviai stebėjo, kaip vyrai veikia pasaulio istoriją. Dailiosios lyties atstovės valdė dvarus, turėjo tam tikras teises disponuoti turtu, dalyvauti viešajame gyvenime. Bona išsiskyrė savo karališku statusu, kuris suteikė jai dar platesnes galimybes siekti savo tikslų ir leido palikti gilų pėdsaką Lenkijos ir Lietuvos istorijoje.

Apie Bonos veiklos apimtį abiejose šalyse byloja jos sutelktas žemės valdų tinklas, užmegzti platūs asmeniniai ryšiai, gausi korespondencija. Itališkos kilmės ir pietietiško temperamento valdovė buvo Renesanso epochos žmogus, kuriame derėjo ir humanistinis išsilavinimas, ir racionalus protas. Bona išmanė literatūrą ir teologiją, mėgo šokius, kolekcionavo. Tačiau taip pat buvo gera ekonomistė ir vadybininkė, turėjo ūkio administratorės talentą, išmanė teisę, ieškojo ir rado būdų netiesiogiai dalyvauti politiniame gyvenime. Visa tai moteris derino su valdovo žmonos ir jo vaikų motinos pareigomis. Argi įmanoma ja nesižavėti?

Bona gyveno visiškai kitokioje visuomenėje nei mūsų – ten galiojo kitos taisyklės, kitos visuomenės normos. Tačiau šiandien kalbant apie Boną mus daugiausia žavi tie dalykai, kurie nepaveikūs laikui ir erdvei: asmenybė, ambicijos, noras veikti ir siekti. Bonos asmenybę amžininkai ir jos veiklą vėliau tyrinėję istorikai vertino nevienareikšmiškai: vieniems ji atrodė rūpestinga žmona ir motina, sumani administratorė, kitiems – klastinga manipulatorė. Tačiau niekas negali nuneigti to, kad ji siekė ne tik savo asmeninės, tačiau ir šeimos bei dinastijos gerovės. Šiandien vertinamos veiklios ir ambicingos moterys, sugebančios žongliuoti savo atsakomybėmis darbe ir šeimoje. Bonos laikais greičiau susiduriame su priešinga situacija – valdovės siekis aktyviai veikti kėlė daugiau pasipiktinimą nei susižavėjimą. Taigi Bonos asmenybė ir įvaizdis

labiau imponuoja ją vertinant per šiuolaikinės moters sampratą. Šiandien ypač jaučiame Bonos bei jos itališkojo dvaro kultūrinį poveikį Lenkijai ir Lietuvai. Bonai atvykus į LDK, čia jau buvo susiklosčiusi palanki terpė Renesanso kultūros sklaidai. Bonos ir jos dvaro atvykimas, vėliau ir karališkosios poros čia pakviesti menininkai ir humanistai iš Italijos darė svarbią įtaką Renesanso įsitvirtinimui ir plitimui LDK.

Skaičiuojama, kad 1518 m. Bona iš Italijos atsivežė apie 60 dvariškių ir beveik 200 rūmų tarnų bei meno atstovų. Italams šis kraštas nebuvo naujas ar nežinomas, bet Bonos dvaro atvykimas paskatino italų imigraciją į Lietuvą ir Lenkiją. Italė kunigaikštystė Lenkijos ir Lietuvos soste traukė čia atvykti ieškoti laimės, sklido kalbos apie tai, kad šiame krašte talentingi diplomatai, medikai, vaistininkai, teisininkai ir kitų sričių specialistai yra labai laukiami ir vertinami.

Šiandien lietuviai, įsikūrę užsienyje, buriasi į bendruomenes, sukurdami lietuviybės saleles svečiose šalyse. Bonos dvare, galime sakyti, taip pat egzistavo italų bendruomenė, nors ir susidariusi kitokiomis sąlygomis nei šiandieninės bendruomenės užsienyje ir veikusi kitokiais principais. Italai dirbo Bonos kanceliarijoje, tvarkė teisinius reikalus bei buvo siunčiami į diplomatinės misijas, rūpinosi valdovės ir jos dvariškių sveikata, ėjo Bonos tarnų ir kambarinių pareigas, pagal itališką madą siuvo ir siuvinėjo jos drabužius, gamino valgi.

Bonos virtuvėje dirbo vien italų kilmės asmenys. Ir nors kiekybiškai Bonos dvare italus pranoko lenkai, tačiau italai sudarė svarbesnę jo dalį. Valdovų pora ir pati kviesdavosi specialistus, įvairių sričių menininkus. Perfrazuojant istoriko Juozo Jurginio teiginį, galima sakyti, kad Bonos pastangomis, kviečiant žmones atvykti į LDK, jau paruoštoje valstybės dirvoje buvo pasėtos pažangių Renesanso ir humanizmo idėjų sėklos. Čia, Vilniuje, šalia reziduojančių šiame mieste valdovų dirbęs italų auksakalys Džovanis Jokūbas Karalijas (Giovanni Jacopo Caraglio) iš Veronos nukaldino garsiąją Bonos kamėją. Bonos ir Žygimanto Senojo kvietimu atvykęs teisininkas ir poetas Petras Roizijus (Pedro Ruiz de Moros) parašė teisinį veikalą „Lietuvos sprendimai“, kūrė ir mažosios poezijos kūrinius – epigramas – tarsi enciklopedija atspindėjusias Lenkijos ir Lietuvos aptariamojo laikotarpio aktualijas. Vaistininkas Franciskus Radičius (Franciscus Radicibus) iš Novaros Vilniuje, Pilies gatvėje, turėjo vaistinę. Bonos virtuvėje sukosi neapolietis Kola Marija de Šaris (Cola Maria de Charis) ir kiti italai, tiek valdovės dvarui Viduržemio jūros regiono patiekalus, primindavusius apie gimtąją Italiją. Tiek ankstesniais, tiek Bonos ir Žygimanto Senojo, tiek ir vėlesniais laikais Lenkija ir LDK buvo atvira erdvė užsieniečių, tarp jų – ir italų, veiklai. XIV–XVI a. per Lietuvą ėjo svarbus tranzitinis Italijos ir Rusijos bei Ukrainos prekybinis kelias. Vilnius buvo šio tranzito centras, čia telkėsi italų pirkliai. XVI–XVII a. italų bendruomenės gausa Vilnius nenusileido didžiausiems Lenkijos miestams Krokuvai ir Varšuvai, kuriuose būrėsi didžiausios ATR italų bendruomenės. Bonos ir Žygimanto laikais, Italijoje pradėjus persekioti reformatus, Lietuva ir Lenkija tapo palankia erdve jiems prisiglausti. Lenkija ir LDK bendradarbiavo su Medičių banku – vienu iš stipriausių ir įtakingiausių Europoje, XVI–XVII a. pradėjusių veikti ir Lenkijoje bei LDK. XVI a. antroje pusėje LDK buvo madinga viskas, kas itališka, ekstravagantiška, domėtasi prabangos

dalykais, įvairiais buitinais niekučiais. LDK didikus žavėjo ir itališka mada, jie stengėsi atkartoti itališkos prabangos detales ir savo namuose. XVII a. bene įtakingiausia tuo metu LDK didikų Pacų giminė siejo save su itališka Pazzi gimine ir didžiavosi savo neva itališka kilme, nors tie ryšiai pagrįsti tik pavardžių skambesio panašumu. Taigi kraštas, apie kurį jaunoji kunigaikštystė Bona, tekėdama už Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto, mažai žinojo, ilgainiui tapo gerai pažįstamas ne tik jai, bet ir jos kraštiečiams, plėtojusiems čia savo veiklą.

Lietuvius žavėjo ir pati Italija, ten buvo vykstama „pasižmonėti“, pažinti pasaulį ir kitą kultūrą, pasisemti žinių. Šiandien džiaugiamės savo tautiečiais, garsinančiais Lietuvą užsienyje, laikome juos lietuviškos kultūros ambasadoriais – taip ir Bona buvo itališkos kultūros ambasadorė Lietuvoje ir Lenkijoje. Tikriausiai turime jai padėkoti, kad atvykusi į Lenkiją ir LDK ji neatsakė savo itališkos gyvensenos įpročių.

Gyvendama Lenkijoje ar reziduodama LDK, Bona valgė lazaniją, mėsiskus tortus ir kitus tuo metu mūsų krašte neįprastus patiekalus, jos virtuvėje buvo pomidorų, agurkų, karalienės maistas buvo gardinamas itališkomis prieskoninėmis žolelėmis, o desertui ragaujami marcipanai. Šiandienos žmogui atrodytų toks įprastas meniu tuo metu buvo milžiniška kultūrinė naujovė, pirmiausia nugulusi tik ant valdovų bei didikų stalų. Bonos dvare klausytojų ausį džiugino jaunų italų berniukų choras, kurio sudėtis buvo nuolat atnaujinama. Bona ir jos dvaro damos dabinosi drabužiais pagal itališką madą ir, nors negalime sakyti, kad tokia mada LDK ypač paplito, tačiau tikrai buvo naujas kultūrinis reiškiny. Iš esmės Bonos dėka XVI a. Lenkiją ir Lietuvą pasiekė Viduržemio jūros regiono virtuvės naujovės, kurios jau tapo mūsų stalo kasdienybe. Tokioje tarptautinėje Bonos ir Žygimanto Senojo šeimoje užaugę ir išauklėti penki vaikai buvo tikri Renesanso epochos žmonės. Jie visi gavo gerą, nors ir nevienodo lygio, humanistinį išsilavinimą, išmanė tiek Europos, tiek Lenkijos kultūrą, kalbėjo keliomis užsienio kalbomis, tarp jų – ir italų, vertino ir mėgo meną, knygas, muziką, buvo kolekcionieriai ir meno mecenatai. Tyrėjai mato reikšmingą motinos asmenybės, išsilavinimo ir atsivežtos kultūros įtaką vaikams. Tai atrodo natūralu net šiandieną, kai tarptautinėje šeimoje augantys vaikai perima tiek vienai, tiek kitai kultūrai būdingus bruožus.

Bona Sforca – išskirtinio temperamento, su neįprastais to meto Lenkijai ir LDK įpročiais moteris – 1518 m. atvyko į mūsų kraštą. Ir nors 1556 m. vėl grįžo atgal į gimtąją Italiją, galime sakyti, kad iš tiesų Lenkijos ir Lietuvos ji nepaliko niekada. Šiandien apie ją kalbame, rašome, žavimės kaip asmenybe, diskutuojame apie jos indėlį į politinį ir kultūrinį krašto gyvenimą, kuris jaučiamas dar ir dabar. Taigi net po 500 metų Boną galime vertinti ne tik kaip Renesanso, bet ir kaip šiandienos žmogų.

Receptai

Šalavijų trapučiai

Šiam Martino receptui jau daugiau nei penki šimtai metų, bet, nepaisant to, jį pasiūlę savo draugams sulauksite aplodismentų, o gal net būsite įvardytas kaip gurmė. Įsivaizduokite, kad virėjai, nuskynę keletą šalavijų lapelių Vilniaus Žemutinėje pilyje

buvusiame Bonos Sforcos darže, pamirko juos tešloje, išverda taukuose ir patiekia kartu su kumpiu bei vynu... Kas galėtų paneigti, kad to nebuvo?

Reikės:

- 90 g miltų
- 1 kiaušinio
- 100 g baltojo sauso vyno
- 10 piestelių šafrano
- 1 g cinamono
- 10 g ypač tyro alyvuogių aliejaus
- šalavijo lapelių
- druskos
- aliejaus gruzdinimui

Pasigaminkite šafrano tirpalą – šafrano piesteles užpilkite dviem šaukštais karšto vandens ir pabrinkinkite. Kiaušinį, vyną, šafrano tirpalą, aliejų gerai išsukite, suberkite miltus bei cinamoną, pagardinkite druska ir viską gerai išmaišykite. Turite gauti vientisą skystos grietinės konsistenciją. Aliejų įkaitinkite neplačiame inde, kad būtų patogų sudėti šalavijo lapelius. Imkite šalavijo lapą, pamerkite į masę (kad gerai pasidengtų), nukratykite perteklių ir lengvai panardinkite į karštą aliejų. Kepkite, kol iškils į paviršių ir gražiai apskrus. Teks pavartyti. Ištraukite, dėkite ant popierinio rankšluosčio nuvarvėti. Italijoje tradiciškai valgomi su kumpiu (it. *prosciutto*).

Sicilietiški rožių skonio lakštiniai

Baltų miltų gaminių atsiradimas Lietuvoje neabejotinai siejamas su Bona. Nuo XVI a. LDK didikų virtuvėse gaminami makaronai, skryliai, lazanijos ir tortai. Italijoje makaronai (*maccheroni*) žinomi daug seniau – nuo XII a., vėliau jiems net rašyti eilėraščiai! Makaronai – viena iš itališkos pastos rūšių, lenkto vamzdelio ormos. Makaronai tapo tokie populiariūs, kad nurungė pastos pavadinimą ir visa itališka pasta buitinėje kalboje tapo makaronais. Pasakojama, kad XIII a. gyvenęs ir labai mėgęs virtuvės eksperimentus virėjas sugalvojo iš miltų ir vandens suformuotus mažus vamzdelius išvirti ir aplieti padažu bei apibarstyti sūriu. Patiekalas taip sužavėjo patį virėją, kad ragaudamas mažus tešlos kąsnelius jis sušuko „Ma, che carini!“, kas reikštų „O, maži žavumėliai“ – ir taip gimė makaronų pavadinimas.

Lakštinių tešlai reikės:

- 3 kiaušinių baltymų
- 300 g miltų
- 50 ml rožių vandens
- vandens

Iš baltymų, vandens, rožių vandens ir išsijotų miltų suminkykite tešlą. Plonai iškočiokite tešlos lakštą, jį gausiai apibarstykite miltais ir lengvai susukite į ritinį, supjaustykite piršto storio riekutėmis – iš jų išvyniokite ilgus lakštinius. Beje, juos galite pagaminti ir specialiu aparatu. Lakštinius galima virti iškart arba prieš verdant padžiointi saulėje. Jeigu norite intensyvesnio skonio lakštinių, rekomenduojame juos virti sultinyje ir patiekti apšlakstytus lydytu sūdytu sviestu.

Karalienės Bonos virtuvė

Ragauskienė, Raimonda. „LDK valdovų stalas XVI–XVIII a. Didelė ir ne viena valdovų virtuvė, arba istorija apie „Parmezano sūrio žmogų“. In *Prie stalo visa Lietuva. Mityba ir maisto kultūra nuo seniausių laikų iki šių dienų*. Red. D. Dmuchovska, 46. Kaunas, 2015.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų dvaras buvo įspūdingas. Pavyzdžiui, Žygimantui Augustui tarnavo per 700 asmenų, su dvariškiais – per 1 000, vienu metu veikė dvi ar trys atskiros valdovų virtuvės. Paskutinių Jogailaičių atstovų dvare būta atskirų karališkosios poros, jaunųjų karalaičių, o vėliau ir Žygimanto Augusto žmonių virtuvių. Maitinti ir dvariškiai. 1540 m. karalienė Bona Sforca laiške Vilniaus pilininkui (Vilniaus pilies prižiūrėtoji) Šimkai Mackevičiui minėjusi virtuvę Žemaitijos seniūno Jono Radvilos sklype Žemutinėje pilyje. Seniūnui ją nugriovus, buvo įsakyta pastatyti kitą Vilniaus vaivados sklype.

Zigmanto Vazos dvare skirtingos virtuvės tiekė patiekalus karaliaus, tarnų, dvariškių ir Anos Vazaitės stalui. Maistas kelete virtuvių buvo ruošiamas ir J. Sobieskio dvare. Karalienei Marijai Kazimierai d'Arquien maistas atskirai buvo tiekiamas penktadieniais ir šeštadieniais, o kitomis dienomis ji valgė kartu su valdovu. Veikė ir karalaičių Sobieskių virtuvė. Keleto virtuvių funkcionavimas kėlė ir nesusipratimų. Vienas toks įvykis dvare nutiko XVI a. dėl parmezano sūrio.

Baigusi šio sūrio atsargas, pirmoji Žygimanto Augusto žmona Elžbieta Habsburgaitė paprašė jo iš karalienės Bonos Sforcos ekonomo. Pastarasis mielai jo davė. Senoji karalienė, nuo pat pradžių priešiška nusiteikusi marčios atžvilgiu, pratrūko pykčiu ir uždraudė ateityje be jos žinios ką nors duoti iš jos virtuvės. Apie Bonos „tragediją dėl sūrio“ prasarė Elžbietos patikėtinis Marsupinas ir dvare pasklido kalbos apie Bonos šykštumą. Ši įsakė nedelsiant išaiškinti gandų platintoją „sūrio žmogų“. Kitą dieną buvo sušaukti garbūs valdovės patarėjai. Kreipdamasi į juos karalienė aiškino, jog tiek garbingų žmonių sušaukusi todėl, kad „blogiui reikia iš karto užkirsti kelią, be to, pasitaiko, kai iš mažų dalykų kyla didelių nelaimių“. Nors „sūrio žmogus“ taip ir neišaiškėjo, karalienė nujautė, kad tai būtų Marsupino, todėl uždraudė jam kada nors peržengti jos apartamentų slenkstį.

Lietuvių humanisto Abraomo Kulviečio studijos Italijoje 1540 m.

Pociūtė, Dainora. *Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*. Vilnius, 2008, 78–93.

Vargu ar Žygimanto Senojo 1535 m. išleistas ediktas, draudžiantis LDK piliečiams studijuoti Vitenberge, buvo pretekstas išvykti į Italiją, nes tokie pat įsakymai, kuriais galėjo remtis Katalikų bažnyčia ir Lietuvoje, Lenkijai Žygimanto Senojo jau buvo išleisti 1520, 1522, 1523 ir 1534 m. Tačiau tai, kad visos nuoseklios Kulviečio studijos vyko katalikiškuose universitetuose, o po studijų Vitenberge doktorato rašyti jis išvyko į Italiją, leidžia spėti, kad Kulvietis iki pat grįžimo iš Italijos į Vilnių laikėsi kriptoprotestantinių pozicijų.

Kulviečio doktoratas Sienoje

Kada tiksliai Kulvietis atvyko į Italiją, kol kas nežinoma. Hoppijus teigia, jog Italijoje Kulvietis gyveno Romoje ir Sienoje. Apie buvimą Romoje daugiau žinių neturime. Kulviečio biografijos duomenis išplėtė ir svarbias Lietuvos reformacijos istorijos pataisas leido atlikti atrastas dokumentas, paliudijantis šio lietuvio doktorato datą ir pobūdį Sienos universitete, apie kurį buvo žinoma tik iš trumpos informacijos Hoppijaus laidotuvių kalboje:

[...] *Sienoje, labai puikiame ir sename Etrūrijos mieste, gana ilgai bendravo su daugeliu asmenų. Ten klausėsi įžymių teisės mokslo daktarų, o po to, kad gautų tos mokyklos liudijimą, jų autoritetu jam buvo suteiktas daktaro laipsnis su insignijomis.*

1540 m. lapkričio 28–29 dienomis Sienos universitete Kulvietis apgynė abiejų (kanonų ir civilinės) teisių („in utroque iure“) daktaro tezes. Protokole nurodyta, jog tezių gynimo vadovais (promotoriais) buvo abiejų teisių daktarai Ludovikas Burgesijus ir Alessandro Sozzinis: *Prom. utriusque iuris doctores d. Ludovicus Burgesius, d. Alexander Sozzinus*. Iš įrašo sužinome ir apie doktorato temą. Ginamosios Kulviečio kanonų (bažnytinės) teisės tezės pavadinimas – *Bažnyčios tarnas neaugina nei plaukų, nei barzdos (Clericus nec comam nec barbam natriai)*, civilinės teisės tezė lietė *bajoro (kario) testamento* temą (*causa de testamento militis*).

Doktorato tezių gynimas vyko Sienos arkivyskupijos rūmuose (*in palatio archiepiscopali*). Tai buvo įprastinė tuometinio Sienos universiteto doktoratų gynimo vieta. Tarp liudytojų buvo sieniečiai daktaras Augustinas de Ubertinis bei Incontrus de Incontris, taip pat bavaras daktaras Martinas Tranerijus (*Test, d: Augustinus de Ubertinis de Senis, d. Martinus Tranerius baverius teutonicus, d. Incontrus de Incontris de Senis*). Protokolą užrašė notaras Rafaelis (*Not. Raphael*).

Evangeliškoji Siena: Bernardinas Ochinas ir Aonijus Palearijus

Neabejotina, kad jau iki atvykimo į Italiją Kulvietis buvo susipažinęs su ankstyvosios evangelikų idėjomis, Melanchthono ir Lutherio mokymu. Su evangelizmo ideologija jis neabejotinai susidūrė ne tik Vitenberge, bet ir katalikiškuose Leipcigo bei Liuveno universitetuose. Tačiau faktas, jog jis pradėjo ir doktoratu sėkmingai užbaigė teisės studijas Sienos universitete, rodo, kad iki atvykimo į Italiją nebuvo atviru konvertitu, o nuoseklesnės studijos Vitenbergo universitete dėl mums nežinomų priežasčių buvo trumpalaikės. Italijon Kulvietis atvyko pačiu įdomiausiu jos protestantizmo istorijos momentu – spiritualistinio ir filoprotantinio judėjimo apogėjaus metais, dar neveikiant inkvizicijai. Čia praleisti metai galutinai suformavo Kulviečio reformacines nuostatas. XVI a. ketvirtojo dešimtmečio Italijos ir ypač Sienos filoprotantinizmo dvasia – ypač aktyvios pastangos reformuoti Katalikų bažnyčią, nekuriant naujos bažnytinės institucijos – suformavo ir Kulviečio veikimo Lietuvoje strategiją, kuri jam turėjo būti artimesnė nei liuteroniškasis Vitenbergo modelis. Italijos protestantizmui iki inkvizicijos atkūrimo (1542), o iš dalies ir Tridento susirinkimo pradžios (1545) dar buvo būdingos akivaizdžios viltys reformuoti Bažnyčią evangelizmo idėjų pagrindu.

Toskanos mieste Sienoje Kulvietis gyveno vienu neramiausiu politiniu ir intensyviausiu religiniu jos istorijos laikotarpiu. Miestas buvo Sienos Respublikos politinis centras, nuo 1539 m. patyręs politinę, socialinę ir ekonominę sumaištį bei kaitą. Siekdamas disciplinuoti miestiečius, Sienos valdžia ėmė bendradarbiauti su Bažnyčios institucijomis tobulinant „pamaldumo“ formas. Ordinais buvo įpareigoti atlikinėti nuolatinės maldas už miestiečius, būrėsi „apokaliptinės“ brolijos, žygiuodavusios miesto gatvėmis naktimis ir skelbdavusios Paskutinio teismo artėjimą. 1539 m. spalio mėnesį į miestą sugrįžo augustinjonas Bartolomeo Garosi da Petroio (Sienoje gyvenęs iki 1535 m.), skelbęs atgimimo ir „atsinaujinimo“ Kristuje bei begalinės Kristaus malonės idėją, kritikavęs žmogaus nuopelnų reikšmingumą ir ėmęs organizuoti pasauliečių brolijas, mieste praktikuojančias karitatyvines misijas ir atgailavimą. Kitas iš Romos į Sieną atvykęs vienuolis Giovanni Battista nuolatinuose pamoksluose gatvėse skelbė visuotinę būtinybę atgailauti. Miestas buvo daug kieno „eretinė“ laikomos kapucinų vienuolijos, vadovaujamos Ochino, centras. Kaip tik nuo 1540-ųjų rudens, kai Kulvietis dar buvo Sienoje, vienuolija ėmė dėti dideles pastangas reformuoti „vidinį“ pamaldumą ir skleisti spiritualizmo idėjas, diegti intensyvias religines maldų praktikas, demonstruojančias Kristaus kančios išganančiųjų prasmę.

Slaptas filoprotestantų grupių tinklas Sienoje ėmė rasti XVI a. ketvirtajame dešimtmetyje ir Kulviečio studijų metais (1538–1540) jų idėjos mieste reiškėsi labai intensyviai. Žinoma, jog jau 1538 m. Sienoje buvo skaitomas Valdėso *Alfabeto Cristiano*. Kriptoprotestantų pažiūras ir veiklą iki 1545 m., kada įvyko pirmasis Sienos „eretikų“ teismo procesas, detalizuoti gana sunku. Atrodo, kad plačiai buvo išgalėjęs nikodemistinės laikysenos (t. y. apsimestinio lojalumo oficialiajai Bažnyčiai, išpažįstant kitokias vertybes) reiškiny. Vienas pirmųjų apkaltintų eretikų Sienoje buvo Girolamo di Bartolomeo Pieri, gimęs Sienoje 1495 m. Nuo 1526 m. jis ėjo valstybinę tarnybą kaip miesto karinės apsaugos tarnybos viršininkas (*provveditore*). 1544 m. Katalikų bažnyčiai išaiškėjo, kad jis buvo subūręs grupę, kuri skaitė ir Ochino raštus, parašytus jau po jo pabėgimo iš Italijos 1542 m. Pats Pieri skleidęs nuteisinimo vien tikėjimu teoriją. 1537 m. į miesto katedrą pamokslauti pakviestas Agostino de Treviso taip pat buvo apkaltintas kaip skleidęs teoriją apie predestinaciją. Kulviečio studijų metais Italijos katalikybė, viena vertus, kovojo su Italijoje visą laiką gyvavusiomis pelaginikiškos erezijos atmainomis, kita vertus, jai jau tiesiogiai grėsė konservatyviųjų sluoksnių „liuteronizmo“ erezija įvardijamas mokymas.

Jau Kulviečiui išvykus iš Sienos, 1544 m., Visų šventųjų išvakarėse susirinkusiai Sienos amatininkų cecho bendruomenei dvidešimtmetis jaunuolis Pietro Antonio viešai pareiškė smerkias šventųjų garbinimą, nes tik Kristus yra vienintelis tarpininkas tarp Dievo ir žmonių. Grupės teisminis procesas įvyko 1545 m. Buvo demaskuota daugiausiai iš didikų studentų sudaryta „eretikų“ grupė, kuriai priklausė būsimasis Europos radikaliojo protestantizmo, ypač išvystyto Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijoje „krikštėvis“, dar labai jaunas devyniolikmetis Lelijus Sozzinis, vėliau du kartus (1551 ir 1558–1559) lankęsis ir savo veiklą išvystęs Lenkijoje ir Lietuvoje, kur susitiko su Žygimantu Augustu bei Mikalojumi Radvila Juodoju.

Pirmieji teismo procesai parodė, kad ankstyvieji Sienos protestantai į popiežių dar nežiūrėjo kaip į Antikristą, tačiau suimto Pietro Antonio inkvizicinėje apklausoje jau buvo pareikšta, kad Bažnyčios galva turi būti laikomas ne popiežius, o Kristus. Antonio 1545 m. sausį buvo nubaustas labai švelniai – priverstas viešai pasmerkti savo sakytą pamokslą, dvejus metus maitintis tik duona ir vandeniu kartą per savaitę ir vieną ištisą savaitę per metus ir kas mėnesį prisistatyti arkivyskupiui išpažįstant tikėjimą.

Siena ir po Kulviečio išvykimo buvo svarbus Italijos religinio gyvenimo ir filoprotestantinio judėjimo centras, greitai perėmęs jau Šveicarijoje suformuotas reformatų doktrinas. Okupuota ispanų valdžios, iš kurios išsivadavo 1552 m. liepos 27 d., paskelbdama savo politinę nepriklausomybę, 1555 m. balandį Siena vėl buvo užimta imperinės ispanų kariaunos. XVI a. dokumentuose pastebėta, kad net tarp Sienoje gyvenusių ispanų kareivių ir karininkų buvo „melanchtonistų“, o šeštajame dešimtmetyje net „kalvinistų“, turėjusių ir šių autorių knygų. Pavyzdžiui, 1556 m. vyko ispano Juliano Carlevaro inkvizicinis teismas, po kurio pastarasis turėjo parašyti savo liudijimą. 1568 m. Sienoje vyko procesas dėl ištisos „kalvinistinės“ grupuotės, skaičiusios Calvino raštus ir besilaikiusios pažiūrų, jog ostijoje nėra realaus kūno, o Eucharistija yra tik atminimas ir ženklas. 1577 m. rudenį Siena tapo Cosimo dei Mediči valdų dalis, tačiau įsivyravus ramesniam laikui eretinių grupių veikla dar labiau išsiplėtė.

Būtent Sienoje Kulviečio studijų metais gyveno ir dirbo dvi žymiausios Italijos ankstyvojo evangelinio judėjimo figūros, siejamos su protestantizmo pradžia Italijoje – Bernardinas Ochinas ir Aonijus Palearijus. Galima spėti, kad Kulvietis Sieną, kurios universitetas tuo metu neprilygo geriausiems Italijos universitetams, rinkosi ir dėl šių jau išgarsėjusių asmenybių.

[...]

Universitetinė Kulviečio doktorato aplinka

Sienos aukštojoje mokykloje, žinomoje jau nuo 1240 m., pradžioje buvo dėstomos tik gramatikos, teisės ir medicinos disciplinos. Mokykla neturėjo popiežiaus privilegijos ir joje gana ilgai nedėstyta teologija. 1357 m. rugsėjį mokykla gavo faktiškai tas pačias disciplinas (laisvųjų menų, civilinės ir kanonų teisės bei medicinos) patvirtinančią privilegiją iš imperatoriaus Karolio IV, tačiau ir šį sykį be teologijos dėstymo teisės. Tik 1408 m. popiežius Grigalius XII universitetui suteikė teologijos fakulteto privilegiją bei teologijos doktorato teisę.

Pradedant XV a. didžiausią studentų užsieniečių dalį Sienoje sudarė vokiečiai, taip pat buvo ispanų, portugalų, labai nedaug anglų, prancūzų, švedų, vengrų, lenkų bei keletas asmenų iš Prūsijos. Lietuvos studentų pėdsakai Sienoje iki Kulviečio yra nežymūs. Pastaruoju metu suabejota ir nuo XX a. pradžios istoriografijoje įsitvirtinusi bandymu Motiejų iš Lenkijos (Mathias de Polonia), 1408 m. gegužės 6 d. dokumente paminėtą kaip Sienos universiteto rektorių, sieti su Motiejumi, Žemaitijos, vėliau Vilniaus vyskupu (apie 1370–1453), kuris laisvųjų menų magistro laipsnį 1408 m. pradžioje įgijo Prahos universitete. Iš 1490–1491 m. žinoma apie universitete studijavusį kažkokį rutėną Martyną Bušerovą (Martinus Ruthenus Buszerou). 1513 m.

kovo 18 d. kanonų teisės doktoratą Sienoje įgijo Krokuvos vyskupo Jano pusbrolis Janas Konarskis (1522 m.), vėliau tapęs Krokuvos kanauninku, o nuo 1515 m. ir Žygimanto Senojo sekretoriumi. Žygimantui Senajam tuokiantis su Bona Sforza, kaip pažįstantis Italiją, Konarskis atliko diplomatinę misiją pas imperatorių Maksimilijoną I ir sykiu su Stanisławu Ostrorogu atstovavo 1517 m. Neapolyje įvykusiose karaliaus vedybose *per procuram*. Kulvietis yra pirmas tikrai žinomas lietuvis, studijavęs ir įgijęs daktaro laipsnį Sienos universitete, kuriame nuo pat jo įkūrimo pradžios XIII a. ėmė formuotis stipri teisės disciplinų tradicija.

Iš Sienos archyvinio dokumento sužinome, kad promotoriais Kulviečio doktorato tezių gynimo iškilmėse buvo daktarai Ludovikas Burgesijus ir Alessandras Sozzinis. Tai be galo įdomus faktas, iš kurio galime daryti intriguojančią išvadą, kad ir Kulviečio oficialiojoje gynimo procedūroje dalyvavo garsios su ankstyvaisiais eretiniais (t. y. protestantų) Sienos judėjimais siejamos giminės asmenys.

Kulviečio promotorius teisininkas Alessandras Sozzinis (Alessandro Sozzini, 1509–1541) buvo vienos žymiausių Italijos šeimų – Sozzinių, gyvenusių Sienoje, o ispanų okupacijos metais Bolonijoje, atstovas. Alessandro Sozzinio brolis Lelijus Sozzinis (Lelio Sozzini, 1525–1562) ir sūnus Faustas Sozzinis (Fausto Sozzini, 1539–1604) netrukus tapo ne tik Italijos, bet ir Europos radikalojo protestantizmo reikšmingiausiomis figūromis, davusiomis pradžią jų vardu pavadintai ideologijai – socinizmui, kurio pamatai buvo išplėtoti Lietuvoje ir Lenkijoje. Lelijus du kartus lankėsi pas Radvilą Juodąjį, o Faustas vėliau tapo LDK ir Lenkijos radikalojo protestantizmo lyderiu ir neatskiriama valstybės religinio gyvenimo dalimi. Sozzinių šeima garsėjo kaip teisininkų dinastija: žymus teisininkas buvo Alessandro ir Lelijaus prosenelis Marianas Sozzinis vyresnysis (1397–1467) bei jų tėvas Marianas Sozzinis jaunesnysis (1482–1556), dėstęs Sienos, Pizos, Paduvos ir Bolonijos universitetuose, vadintas *Princeps Jurisconsultorum*. Labai jaunas, netrukus po Kulviečio doktorato miręs Alessandras buvo vyriausias iš vienuolikos Mariano sūnų (jo brolis Lelijus šeimoje buvo šeštas) ir su atviru protestantizmo judėjimu nesiejamas. Alessandras buvo Paduvos ir Sienos universitetų profesorius, dėstęs civilinę ir kanonų teisę. 1541 m. buvo paskirtas dėstyti Mačeratoje, kurioje netrukus, 1541 m. balandžio 28 d., mirė. Alessandras paliko tris sūnus, tarp kurių Faustas buvo antrasis. Protestantais visų pirma tapo keturi jo broliai – Camilas (Camillo), Celsas (Celso), Cornelijus (Cornelio) ir Lelijus, o netrukus, susižavėjęs Lelijaus veikla, ir sūnus Faustas. Kulviečio doktorato gynimosi metu šie Alessandro broliai buvo dar labai jauni. Nors nėra žinių apie paties Alessandro Sozzinio protestantiškas pažiūras, tačiau dėl jo jaunesniųjų brolių visa Sozzinių šeima Sienoje jau ketvirto dešimtmečio pabaigoje buvo pradėta įtarinėti erezija. Apie kitą promotorių – universiteto profesorių Burgesijų (Burgesius, Borghesi Ludovico di Simone, 1494–1551), daug duomenų nėra. Sienos universiteto civilinės teisės daktaru jis buvo nuo 1518 m. kovo.

Liudytojas Augustinas Ubertinis (Ubertini, Agostino di Angelo, 1513–1580) Sienos universitete, kur studijavo civilinę teisę, įsimatrikuliavo 1533 m. Toje pačioje archyvinėje knygoje yra įrašas apie tai, kad civilinės teisės daktaru jis tapo metais vėliau

nei Kulvietis, 1541 m. rugpjūčio 28 d. Netrukus po laipsnio įgijimo Ubertinis dėl kažko buvo apkaltintas, jam atimtas ir laipsnis, tačiau labai greit išteisintas. Jau prieš doktoratą pradėjęs dirbti universitete, Ubertinis 1542–1543 mokslo metais vėl gavo teisę dėstyti. Išliko žinių, kad gyvenimo pabaigoje buvo persekiojamas inkvizicijos, tačiau 1580 m. rugpjūčio 18 d. buvo palaidotas Sienos katedroje.

Kulviečio studijas ir doktoratą Sienoje patvirtinantis ir tiksliai datuojantis dokumentas ne tik patikslina Lietuvos reformacijos pradininko biografiją ir jo kultūrinės veiklos detales, bet ir suteikia progą atidžiau pažvelgti į to meto Italijos ir Lietuvos protestantizmą, konstatuojant su Kulviečio veikla užsimezgusius pirmuosius Italijos ir Lietuvos protestantizmo santykius.

Italai Lietuvoje XVI a. antroje pusėje

Baronas, Darius. „Italų pėdsakai Lietuvoje XVI a. antroje pusėje: integracijos būdai ir eiga“. In *Lietuva–Italija. Šimtmečių ryšiai. Mokslinių straipsnių rinkinys*. Sudarytoja Daiva Mitrulevičiūtė, 300–314. Vilnius, 2016.

Įvadas

Iš po Sovietų Sąjungos griuvėsių į laisvę ištrūkusiai Lietuvai atsivėrė pasaulis. Tokios laisvės atneštu vaisiumi galime laikyti Bolonijoje 1991 m. vykusią konferenciją „Gintaro kelias“. Tai buvo pirmoji konferencija, specialiai skirta Lietuvos ir Italijos santykiams nuo seniausių iki naujausių laikų aptarti. Nuo tada iki mūsų dienų jau prabėgo daugiau kaip du dešimtmečiai. Per tą laiką Lietuvoje išaugo nauja tyrėjų karta, kuri svariai praturtino italų ir lietuvių santykių tyrimus. Šiuo metu kur kas geriau negu anuomet žinome, kokiais stereotipais apie Lietuvą rėmėsi italai. Gerokai prasiplėtė mūsų žinios apie italų menininkų veiklą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII amžiuje. Pateikti nauji duomenys apie italų menininkų vaidmenį statant Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčią. Išryškinti didikų Pacų giminės ryšiai su Italija ir italų menininkais. Imta tirti anksčiau praktiškai visai neaptarta Italijos ir Lietuvos muzikinių ryšių istorija. Parodyti netikėtai intensyvūs Lietuvos ir Italijos protestantų ryšiai XVI a. Atversti nauji šv. Kazimiero kulto Italijoje puslapiai. Aptartas italų imigracijos į Lietuvą reiškinyje ankstyvaisiais Naujaisiais laikais. Pastaruoju metu pasirodė pirmieji verstiniai kūriniai, tiesiogiai susiję su XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija – tai italo Alberto Viminio (Alberto Vimina) veikalai apie Lenkijos ir Lietuvos karus su Rusija XVII a. viduryje. Taigi per pastaruosius du dešimtmečius susiformavo tam tikras istoriografinis korpusas ir pažintis su juo gali padėti susidaryti vaizdą apie esamą Italijos ir Lietuvos tarpusavio santykių istorijos būklę bei numatyti perspektyvias naujų tyrimų kryptis. Šios srities tyrimams taip pat didelę paspirtį teikia naujai skelbiami šaltiniai, tarp jų bene labiausiai minėtinos Žygimanto Augusto dvaro sąskaitų knygos. Tad šiuo metu turime ypač geras sąlygas Italijos ir Lietuvos santykiams tirti ir tiems dalykams, kurie mūsų tautoms bendri, atskleisti. Kaip matyti iš ką tik probėgšmais paminėtų temų ir sričių, italų ir lietu-

vių santykių įvairovė ir Viduramžiais, ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais yra tokia daugialypė, kad ją norint deramai atskleisti reikės nuolatinio ne vienos kartos tyrėjų darbo. Tikėkimės, kad laikui bėgant mažės vis dar pernelyg akį režianti disproporcija tarp kur kas senesnę tradiciją turinčių Lenkijos ir Italijos santykių tyrimų ir jų jaunesnių itališkai lietuviškų atitikmenų.

Šiame straipsnyje siekiama išryškinti pagrindines italų įsikūrimo Lietuvoje aplinkybes ir pritapimo naujoje visuomenėje ypatybes XVI a. antroje pusėje. Lyginant abiejų paskutinių Jogailaičių, Žygimanto Senojo (1506–1548) ir Žygimanto Augusto (1548–1572), valdymo laikotarpius, šis reiškinys istoriografijoje aptartas kur kas menkliau. Taip veikiausiai atsitiko todėl, kad kaip tik šių valdovų karaliavimo metais renesanso kultūra Lenkijoje ir Lietuvoje buvo pasiekusi savo viršūnę ir klestėjimo laikotarpiai kur kas stipriau nei nuosmukio ar netgi, sakytume, atokvėpio metai traukia meno ir literatūros istorikus, kurių darbai ir geriausiai, ir labiausiai atskleidžia italų veiklą mums rūpimose šalyse. Taip pat reikia pasakyti, kad šioje srityje iki šiol daugiausia pasireiškę lenkų istorikai santykinai negausiai naudojo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje sukurtus dokumentinius istorijos šaltinius. Taip sakydami pirmiausia turime omenyje Lietuvos Metriką. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygos iki šiol yra arba visai nepastebėtos, arba nepakankamai panaudotos medžiagos, kuri leidžia fiksuoti ir tirti italų Lietuvoje fenomeną.

Pirmosios kartos italų imigrantai

Prieš pradėdant aiškintis, kaip italams sekėsi integruotis į Lietuvos visuomenę, būtina bent trumpai užsiminti apie jų atsiradimo Lietuvoje aplinkybes. Dauguma pirmųjų nuolat ar ilgesnį laiką Lietuvoje (pirmiausia Vilniuje) gyvenusių italų įsikūrė dėl Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių politinių ir kultūrinių aspiracijų. Pačioje Lenkijoje pirmieji italai pasirodė dar XI a. pradžioje, o Kazimiero Didžiojo ir Vladislovo II Jogailos valdymo metais jie Krokuvoje jau sudarė gana gausią ir įtakingą bendruomenę, kurios nariai daugiausia reikėsi prekyboje, bankininkystėje ir mineralinių gėrybių išgavimo pramonėje. Tačiau politiniu ir kultūriniu požiūriu reikšmingiausia italų įplauka pagrįstai siejama su Žygimanto Senojo ir Milano kunigaikštystės Bonos Sforcos (Sforza) vedybomis 1518 m. Bendri Lenkijos ir Lietuvos valdovai nebuvo būtina sąlyga italų kultūrai toliau į šiaurę plisti, bet ši aplinkybė gerokai palengvino jų kelią į Lietuvą. Todėl nestebina, kad jau Žygimanto Senojo laikais Vilniuje atsirado italų, kurie čia apsistodavo ilgiau arba net įsigydavo nekilnojamojo turto. Prie tokių galima priskirti skulptorių ir architektą Bernardą Zanobijų Džanotį (Bernardo / Bernardino Zanobi da Giannotti) ir kiek vėliau į Vilnių atvykusį ir čia protarpiais gyvenusį bei dirbusį architektą Joną Činį (Giovanni Cini).

Tačiau jie buvo tik pirmosios kregždės. Tikrą „italų pavasarį“ į Vilnių atnešė Žygimantas Augustas, kuris nuo 1543 m. įsikūrė Vilniuje ir stengėsi savo rezidenciją atnaujinti pagal paskutinius to meto mados šūksnius. Tam jam reikėjo italų.

Tad neatsitiktinai kaip tik tuo metu matome gana gausų italų „desantą“ Vilniuje. Kaip antai taurininko pareigas Žygimanto Augusto dvare apie dešimt metų ėjo Tomas

Kampaninis (Tommasi Campanini). Atsakingos karaliaus virtuvės šefo („kuchmistro“) pareigos buvo patikėtos Kolai Marijai de Kariui (Cola Maria de Charis). Po jo mirties jos atiteko, kaip manoma, jo giminaičiui Žygimantui Fanelui (Sigismondo Panelio), kuris, įsikūręs Vilniuje, gyveno Žemutinėje pilyje virš valdovo virtuvės. Rimtą meistriškumo egzaminą jam teko laikyti 1550 m., kai Vilniuje reikėjo priimti Venecijos pasiuntinius. Kadangi Žygimantas Augustas buvo aistringas medžiotojas ir gerai nusimanė apie žirgus, nenuostabu, kad vos įsikūręs Vilniuje jis susirūpino valdovo žirgynu: dėl to buvo ne tik išplėstas žirgyno plotas ir padidintos arklidės, bet ir sukurta, šiuolaikiškai kalbant, naujų darbo vietų. Tad nenuostabu, kad atnaujintame žirgyne italų išjodinėtojai (*cavalcatores*) gavo darbo. Tarp Žemutinės pilies daržo prižiūrėtojų taip pat buvo italų.

Kaip visuotinai žinoma, Žygimantas Augustas nebuvo abejingas įvairioms grožio apraiškoms, todėl nieko keista, kad tarp jam Vilniuje dirbusių auksakalių buvo ir italų. Vieni, kaip kad europinio lygio menininkas Jonas Jokūbas Karaljas (Giovanni Giacomo Caraglio) iš Veronos, su valdovo dvaru buvo susiję dar nuo Bonos Sforcos laikų, kiti būdavo naujai priimami. Tokiais galima laikyti Vinčencą (Vincenza, apie 1544–1551), Baltramiejų Italą (1544–1551), Joną Jokūbą (Giovanni Jacopo) ar 1559 m. į valdovo tarnybą Vilniuje priimtus du iš Venecijos kilusius auksakalius Antaną Gatį (Antonio Gattis) ir Pjetrą Fontaną (Pietro Fontana). Valdovo dvare siuvinėtojais taip pat dirbo italai. Koks būtų dvaras be muzikų, akrobatų, iliuzionistų ar šokėjų? Tad nenuostabu, kad visas šias meninės veiklos sritis reprezentuojantys italai rado sau nišų pasireikšti Žygimanto Augusto dvare Vilniaus Žemutinėje pilyje. Kaip teisingai pastebi kruopščiai italus to meto Vilniuje suregistravusi Danuta Kvirini-Poplavska (Danuta Quirini-Popławska): „Karalius smaginosi, o su juo ir visas dvaras.“

Tačiau gyvenimas nėra nesibaigianti šventė. Tai ypač pasakytina apie dvaro žmones, nes valdovas vis vien kada nors numirs, o tu jo įpėdiniui gali tapti nebereikalingas. Tad pristatę, sakykime, pirmos kartos italų imigrantus Vilniuje, pažiūrėkime, kaip sekėsi jų įpėdiniams integruotis Lietuvos visuomenėje nebūtinai vien per valdovo dvarą ir nebūtinai vien Vilniuje.

Uoli tarnyba – sėkmingos karjeros prielaida

Pagrindinė ir, ko gero, universali įsitvirtinimo svetimoje ir integravimosi į naują visuomenę sąlyga – gerai atliekamas darbas ir lojali tarnyba darbdaviui. Ši taisyklė vienaip ar kitaip galiojo tiek Lietuvos valdovo, tiek Lietuvos didikų dvaruose. Ją buvo gerai perpratę Lietuvoje įsikūrę italai, ir tai galima iliustruoti konkrečiais pavyzdžiais. Vyksiant Livonijos karui Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenėje tarnavę italų kariškiai turėjo gerą progą parodyti karinius savo sugebėjimus. Bene geriausiai mūsų istoriografijoje žinomas rotmistras Aleksandras Gvanjinis (Alessandro Guagnini) ir jo tėvas Ambraziejus. Bet panašių italų to meto Lietuvoje buvo ir daugiau.

Dar Žygimanto Augusto laikais iš Venecijos į Lietuvą atsikėlė italas Jokūbas Izabelijus (Giacomo Izabelius). Žygimanto Vazos laikais jo žygiai Livonijos karo metu, kai jis šauniai „liejo priešų kraują“, anaipol nebuvo pamiršti, todėl jam be didesnių sunkumų buvo patvirtinta ir bajorystė, ir Vitebske įsigytas nekilnojamasis turtas. Šia

proga jo kilmingumą liudijo italai – ginklo draugai rotmistrai Aleksandras Gvanjinis, Dominykas Moras ir valdovo gydytojas Mikalojus Bučela (Niccoló Buccela). Karuose su Rusija taip pat deramai pasižymėjo Žygimanto Augusto dvarionis Scipijonas Kampas (Scipione Campo). Panašu, kad tarnybą valdovo dvare jis pradėjo kaip karaliaus žirgų išjodinėtojas. Suprantama, kavaleristo igūdžiai jam pravertė karo tarnyboje, kurią jis ėjo valdant ir Žygimantui Augustui, ir Steponui Batorui. Galima spėti, kad tai buvo žmogus, mokėjęs taupyti pinigus, mat dar 1581 m. jis valdovo išdui paskolino nemenką sumą – 3 000 lenkiškų auksinų. Už karo tarnybą pirmąsias žemės valdas S. Kampas, regis, gavo tik valdant Steponui Batorui. Iš Lietuvos Metrikos dokumentų S. Kampas iškyla kaip aktyvus nekilnojamojo turto kaupėjas ir vystytojas.

Savo gera tarnyba Stepono Batoro ir Žygimanto Vazos laikais pasižymėjo mūrininkas Antanas Grepis (Antonio Greppi). Stepono Batoro laikais jis pradėjo darbuotis prie tuo metu imtos rekonstruoti Gardino pilies ir naujai statomos mūrinės Gardino parapiinės bažnyčios, o Žygimanto Vazos laikais prie šių darbų jam prisidėjo dar ir darbas prie karališkosios pilies Varšuvoje statybos. Gardine jis pradėjo darbuotis apie 1580 m. Galbūt ne iš karto, bet ilgainiui A. Grepis Gardine tapo atsakingas kone už visą mūrijimo procesą: nuo kalkių gavybos ir plytų gamybos iki pat mūrijimo ir tinkavimo. Steponas Batoras jam ir jo sūnui iki gyvos galvos perleido namą, tinkamą rekonstruoti į kalkių degyklą ir plytų gamyklą. Po kelerių metų Steponas Batoras tam pačiam A. Grepui suteikė 4 „tuščius“ (neapgyvendintus) valakus iš Gardino seniūnijos Ščaciničių [...] kaimo žemių, o pačiame Gardine – sodą, buvusį prie pat pilies. Į šio sodo tvarkymo darbus A. Grepis investavo nemažai asmeninių lėšų, todėl Steponas Batoras buvo nusprendęs, kad kol jam nebus išmokėtas 100 lenkiškų auksinų atlygis, tol nei iš jo, nei iš jo palikuonių tas sodas neturi būti perimtas. Tas pačias sąlygas dar kartą patvirtino karalienė Ona, Stepono Batoro žmona ir Žygimanto Vazos teta.

Taip pat reikia priminti, kad į Lietuvą atvykę italai turėjo galimybių įsidarbinti Lietuvos didikų dvaruose. Šia proga pirmiausia minėtini Radvilos ir jų dvaras Nesvyžiuje. Kadangi istoriografijoje ši tema yra gvildenta, nėra reikalo čia daug plėstis, bet verta atkreipti dėmesį į tam tikrą tarnybos didikų dvaruose aspektą. O būtent į tą, kad tokia tarnyba galėjo tapti laipteliu į tarnybą valdovo dvare. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalui Albertui Radvilai karštai rekomendavus, 1592 m. į Žygimanto Vazos dvarą buvo priimtas gydytojas Antanas Venecijietis.

Žinoma, mums čia rūpimu laikotarpiu Radvilos italų įdarbinimo požiūriu nebuvo vieniši tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų. Pavyzdžiui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Leonas Sapiega savo tarnautojui Antanui Mafonui ir jo žmonai Sofijai Točyckai iki gyvos galvos perleido Volčchio kaimą, buvusį Slanimo seniūnijoje. Pagal profesiją A. Mafonas buvo muzikas ir kaip vargonininkas tarnavo valdovo dvare. Tačiau net ir vėliau jo santykiai su L. Sapiega anaipol nenutrūko. Todėl neatsitiktinai L. Sapiega pasireiškė kaip jo užtarėjas, kai reikėjo gauti valdovo pritarmą tam, kad A. Mafonas galėtų valdyti iš malūnininko Luko Juodkos našlės Kotrynos Ferencovnos perpirktą malūną (stovėjusį ant Vilnios kranto prie kelio iš Vilniaus į Rokantiškes). Aišku, kad L. Sapiega palaikė ryšius ir su kitu Mafonu, Pranciškumi,

valdovo dvaro muzikantu, kuris šias pareigas ėjo dar nuo Stepono Batoro laikų. 1593 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris šiam muzikui ir jo žmonai Kristinai perleido Slanimo seniūnijos Sovičio kaimą.

Nors kai kurios mūsų pažintiniams tikslams svarbios detalės iš abiejų Mafonų, Pranciškaus ir Antano, gyvenimo Lietuvoje aplinkybių dar nėra gana aiškios, vis dėlto jau dabar matyti, kad jiems ir į juos panašiems italams tiek Lenkijos–Lietuvos valdovų, tiek Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės magnatų dvarai veikė kaip savotiški susisiekiantys indai, kurių kanalais atitekėdavo malonės ir įvairios gėrybės.

Savitarpio pagalbos sistema ir jos veikimo prielaidos

Italams įsitvirtinti naujoje aplinkoje padėdavo ne tik karaliaus ar didikų palankumas ir simpatija, bet taip pat ir jų tarpusavio pagalba. Bene geriausiai matoma ir, sakytume, natūraliausia pagalba buvo ta, kurią tėvai teikdavo savo vaikams. Kadangi už karo ar kitokią tarnybą italams suteikiamos žemės valdos jiems dažniausiai būdavo pripažįstamos iki jų pačių ar jų žmonių gyvos galvos, toks savotiškas netikrumas juos versdavo dėti papildomų pastangų dėl savo vaikų ar giminaičių ateities. Tam labai praversdavo geras tėvų „įdirbis“. Štai mūrininkas A. Grepis vienam sūnui Aleksandrui perleido Chorostianų kaimo keturis valakus, kitam sūnui Grigaliui – keturis valakus Ščaciničių kaime. Atrodo, kad Aleksandras Grepis sekė profesinėmis savo tėvo pėdomis (kiek vėlesniame dokumente jis apibūdinamas kaip akmentašys, todėl nenuostabu, kad kaip tik tėvui ir jam Žygimantas Vaza patvirtino teisę valdyti Gardino plytinę ir prie jos buvusius du sklypus). Savo vaikais rūpinosi ir mūsų jau minėtas S. Kampas. Siekdamas valdovo kompensacijos už jo užtvindytas žemes, jis prašė, kad jo sūnui, taip pat Scipijonui, būtų suteiktas Benevičių kaimas. Beveik tuo pat metu tėvas pasirūpino ir kitu savo sūnumi: jo prašymą rėmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikai prašė valdovą atsižvelgti į tėvo Scipijono uolią karo tarnybą ir patvirtinti jo sūnui Jeremijui Pašušvio kaimą Vilkijos valsčiuje. Iš šiuo metu turimų šaltinių bene geriausiai italų savitarpio pagalbos sistema atsiskleidžia iš Stepono Batoro ir Žygimanto Vazos gydytojo M. Bučelos ir jo aplinkos. 1581 m. senelis Bučela savo anūkui Jonui Krikštytojui Dečečiui (Decetis) išprašė Nikušių kaimą prie Alytaus. Netrukus Jonas Krikštytojas Dečetis gavo iš rotmistro A. Gvanjinio Pilypavo miestelį, bet po kelerių metų jį perleido Veličkos druskų kasyklos administratoriui Kristupui Morštynui ir jo žmonai Margaritai Debučeli (Debucelli). Kad visa tai būtų patvirtinta, karaliaus Stepono Batoro prašė jo gydytojas M. Bučela, kuriam Jonas Krikštytojas Dečetis buvo anūkas, o Kristupas Morštynas – jo sesers dukters (sese-rėčios) vyras. M. Bučela savo anūko reikalų anaipol nepamiršo ir vėlesniais metais, kol galiausiai 1589 m. balandžio 12 d. jis pats ir jo anūkas buvo nobilituoti. Senelis rūpinosi ne tik anūku, bet ir kitais giminaičiais. 1586 m. jis atpirko valdovo užstatytą Pervalkos dvarą už 1 500 kapų grašių, o po dvejų metų pasirūpino tuo, kad šio dvaro valdymo teisė būtų pripažinta jo sūnėnui, filosofijos ir medicinos daktarui Pilypui Debučeliui (Debucelli). Kaip matyti iš šio pavyzdžio, italų tarpusavio pagalbos sistema pirmiausia susiedavo kraujo giminystės ryšiais susijusius asmenis. Per vedybų

giminystės saitus prie šios sistemos galėdavo prisidėti ir vietinės kilmės žmonės. Reikia pabrėžti, kad Lietuvoje įsikūrę ar ilgiau čia apsistoję italai buvo atviri vedyboms su vietinėmis moterimis. Dauguma mūsų minėtų italų buvo vedę vietines moteris: virtuovės virtuožas Ž. Fanelas buvo vedęs Barborą Stadnicką, S. Kampas – Kotryną Bezbertovną, A. Grepis – Barborą Zarubianką, gydytojas P. Debučelis – Elzbietą Koryčinską. Gyvenimas krašte, vedybos su vietinėmis moterimis (juk dažniausiai emigruodavo italai vyrai!) pirmos kartos imigrantams, juo labiau jų palikuonims, buvo patikima integracijos ir asimiliacijos mokykla.

Tam tikru integracijos ir asimiliacijos rodikliu bei priimančiosios visuomenės atvirumo ženklu reikia laikyti draugiškumo ryšius, užsimegzdavusius tarp italų ir vietinių žmonių. Žinoma, labiausiai apsimokėdavo draugystė su ponais, potencialiais globėjais ir galimais darbdaviais. Bet galima aptikti ir tokių pavyzdžių, kuriuose sunku būtų įtarti kažin kokią specifinę, hierarchinės nelygybės atspalviais nuspalvintą bendravimą. Štai vieną 1589 m. dieną pas valdovą prisistatė jo vaistininkas Andelis Kobartas ir pranešė, kad jis iš draugiškų paskatų Pašušvio kaimą perleido valdovo tarnui Jeremijui Kampui (minėto Scipijono Kampo sūnui). Gražų bendravimo su vietiniais pavyzdį pateikia Raseiniuose įsikūręs barzdaskutys Frydrichas Kampas. Iš Žygimanto Vazos privilegijos aiškėja, kad „Žemaitijos žemės piliečiai“ jam Raseiniuose prie turgaus aikštės išmatavo ir paskyrė sklypą tam, kad jis jame pasistatytų užiegos namus, kur būtų galima ateiti išgerti ir pavalgyti. Čia svarbu pabrėžti, kad karaliui rekomendaciją suteikti šiam italui laisvą nuo mokesčių karčėmą pateikė ne ponai senatoriai, ne valdovo dvaro aukšti pareigūnai, o patys žemaičiai.

Gyvenimo sunkumai Lietuvoje

Dažniausiai mes galime tik įsivaizduoti, kokią įspūdį pirmos kartos italų išeiviams darė atšiaurios Lietuvos žiemos ir trumpos vasaros, kokių nepatogumų sukeldavo vietinių kalbų nemokėjimas, žengus kelis žingsnius už valdovo ar kokio nors magnato dvaro ribų. Tačiau klimato išdaigas galima buvo iškęsti, komunikacinius sunkumus – įveikti. Ko gero, didesnioji dalis pirmos ir absoliuti dauguma antros ir juo labiau trečios kartos italų išeivių įsigyvendavo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gamtinį ir socialinį kraštovaizdį ir tapdavo dar viena Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etninės ir konfesinės mozaikos dalimi.

Dėl pageidaujamų šaltinių trūkumo ir esamų specifikos nėra galimybės detaliai rekonstruoti italų adaptacijos prie naujų sąlygų proceso. Užmegzti reikalingus ryšius su valdovo dvaru ar magnatais, apsirūpinti nekilnojamuoju turtu ar kitais pajamų šaltiniais – tai vis, sakykime, sėkmės istorijų audinio dalys. Panašių istorijų galima būtų papasakoti ir apie verslesnius Lietuvos bajorus ar kitų tautų ateivius: lenkus, vokiečius, vengrus, škotus ir kt. Lygiai taip pat ir italų patirti sunkumai nebuvo kažin kuo specifiniai, bet į juos būtina atkreipti dėmesį vengiant sudaryti klaidingą įspūdį, neva italų kelias Lietuvoje buvo rožėmis klotas.

Jau minėta, kad laikino žemės valdymo (iki gyvos galvos) teisė vertė italus budėti ir rūpintis, kad šios žemės po jų mirties atitektų jų vaikams. Kartais toks rūpestis gali

pasirodyti nepagrįstas, bet vis dėlto tam tikrų žingsnių italai turėdavo imtis numatydami galimas komplikacijas. Įvairių Lenkijos ir Lietuvos valdovų privilegijų visą šūsnį sukaupęs S. Kampas kartą apsižiūrėjo, kad Stepono Batoro jam ir jo žmonai suteiktoje privilegijoje nėra įrašytas žmonos vardas. Tai jam sukėlė nuogąstavimų, todėl gaudamas naują senos privilegijos patvirtinimą Scipijonas pasirūpino, kad jo žmonos – Kotrynos Bezbortovnos – vardas būtų jame įrašytas. Tam tikrų nemalonumų galėdavo kilti dar net nespėjus numirti. Pavyzdžiui, 1589 m. po Barboros Loikovnos mirties Žygimantas Vaza buvo informuotas, kad Vilniuje, Pilies gatvėje, jai priklausęs namas turįs išmaros teisę atitekti valdovo išdui. Ši žinia nebuvo patikrinta, ir Žygimantas Vaza suteikė jos namą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės išdininkui Teodorui Skuminui-Tiškevičiui. Bet problema ta, kad našlys Jonas Zenobis dar buvo gyvas ir jam teko įrodinėti teises į savo namą. Nors tai jam pavyko padaryti, atgauta ramybe jis džiaugėsi neilgai – dar tais pačiais metais jis mirė.

Kur kas liūdnesnės buvo Pauliaus iš Feraros paskutinės gyvenimo akimirkos. Į Lietuvą jis pateko iš Švedijos, kur nuo jaunų dienų tarnavo karaliaus Jono III dvare. Kartu su pastarojo sūnumi, naujai išrinktu karaliumi Žygimantu Vaza jis atsidūrė Lenkijos ir Lietuvos valstybėje, kur ėjo stalo patarnautojo („kredencerio“) pareigas. Netrukus jis gavo valdyti Viršupio dvarą (dabartinio Vilniaus teritorijoje). Po devynerių metų tame pačiame Viršupio dvare jį nužudė ne kas kitas, o jo sūnėnas Oktavijus Feraras, dirbęs velionio pagalbininku. Gavęs šią liūdną žinią, į Viršupio dvarą atskubėjo mums jau pažįstamas muzikas A. Mafonas. Jis šiek tiek pavėlavo, nes greičiau už jį į Viršupį atvyko Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdininkas Lukas Mamoničius su savo žmonėmis, kurie, apžiūrėję įvykio vietą, ėmė surašinėti po velionio mirties likusį turtą. Nors A. Mafonas prisistatė artimiausiu likusiu Pauliaus iš Feraros giminaičiu, be kurio žinios turtas esą negali būti nei surašytas, nei paimtas, tokie argumentai L. Mamoničiui buvo neįdomūs ir A. Mafonui teko apleisti Viršupį ir toliau teisybės ieškoti teismuose. Tą daryti jam tikriausiai ne itin gerai sekėsi, nes kitais metais visi po Pauliaus iš Feraros mirties likę daiktai ir pats Viršupio dvaras buvo atiduotas administruoti iš Lukos kilusiam Laurynui Kanioliui (Canioli). Beje, įdomu pastebėti, kad abu šie italai į būsimojo Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto Vazos tarnybą pateko dar tada, kai jis pats gyveno savo tėvo Švedijos karaliaus Jono III dvare.

Šiek tiek apie italų indėlį į Lietuvos kultūrą

Tragiškas Pauliaus iš Feraros likimas atskleidžia kai kuriuos dalykus, kuriems laimingos gyvenimo pabaigos atveju nelengva būtų buvę patekti į rašytinius istorijos šaltinius. Po jo mirties surašytas likęs dvaro turtas atskleidžia klestinčią ūkinę būklę: daug įvairiausių namų apyvokos daiktų ir drabužių, maisto atsargų, karvių, jaučių, veršių, avių, ožkų, kiaulių, vištų, žąsų, ančių ir t. t. Lietuvos dvarų kontekste nieko stebėtino, todėl čia norėtusi atkreipti dėmesį tik į tuos dalykus, kurie atrodytų neatsitiktinai susiję su dvaro valdytoju italų. Ko gero, neatsitiktinai Viršupio dvare aptikti trys itališki balnai ir itališkų audinių rietimai. Turbūt pagrįstai ten auginta dvylika kalakutų ir devyni pavai. Buvo net ir itališkų vištų. Kuo jos buvo geresnės už vietines („paprastas“), negalime

pasakyti, lygiai kaip nėra aišku, kuo vaišino žemaičius Raseiniuose savo užėigos namus įkūręs F. Kampas, ar kuo buvo ypatingos Jokūbo Italo Gardine augintos daržovės. Vis dėlto aišku, kad italai prisidėjo prie XVI a. Lietuvos ūkinio ir kultūrinio klestėjimo ir ne vien tokiose aukštose kultūros srityse kaip muzika, dailė, skulptūra, architektūra, bet ir tokiose kaip karyba, valgis, daržininkystė ir sodininkystė.

Taip pat verta atkreipti dėmesį į vieną svarbų Lietuvoje veikusių italų bruožą – tai jų verslumas. Šį bruožą geriausiai atskleidžia žmogaus, dirbančio keliose srityse, veikla. Nors ir ne vienintelį tokį, bet tikrai ryškų pavyzdį rodo karališkasis gydytojas, jau ne kartą minėtas M. Bučela. Kaip matėme, be savo profesinės veiklos, jis aktyviai rūpinosi ir giminaičių protegavimu. Mikalojus dar stengėsi vystyti druskos verslą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Žygimantas Vaza jam leido virti druską bet kurioje tam tinkančioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vietoje ir be muitų ją įvežti į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę iš Lenkijos druskos kasyklų. Vienas iš argumentų, kodėl jam buvo suteikta tokia plati veiklos laisvė, tai, kad per tuos kelerius metus, kai jis druskos verslą buvo paėmęs į savo rankas, iš to naudos turėjo ir bajorai, ir paprasti gyventojai. Žygimantas Vaza tiesiog tikėjosi, kad kuo bus daugiau lengvai gaunamos druskos, tuo mažesnė bus jos kaina.

Italai Vilniuje XVI a. antroje pusėje

Atskirą temą gali sudaryti tyrimas, skirtas italams Vilniuje XVI–XVII a. Vis dėlto šį kartą to nesiryžome daryti, nes, mūsų nuomone, pirma derėjo atlikti tyrimą, orientuotą į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją apskritai. Panaudojus socialinės istorijos tyrimams įprastą klausimyną ir atitinkamus šaltinius, pavyko užčiuopti bendrąsias italų įsikūrimo Lietuvoje tendencijas ir identifikuoti tam tikrus konkrečius asmenis, kurie dar visai arba aiškiai per menkai buvo sulaukę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tyrėjų dėmesio.

Mūsų akiratin patekę šaltiniai leido susidaryti įspūdį, kad pagrindiniai italų traukos centrai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse buvo Vilnius ir Gardinas. Tai visai suprantama, nes sostinėje ir Stepono Batoro ypač pamėgtame Gardine buvo geriausios galimybės italams įsitraukti į naująją visuomenę ir joje atskleisti savo talentus. Antra vertus, ieškodami italų pėdsakų Lietuvoje norėjome parodyti, kad net ir tokiuose nuo pagrindinių politinių centrų nutolusiose vietovėse kaip Raseiniai ar Vitebskas taip pat galima atrasti gyvenus italų. Tai tik rodo, kad iki šiol mums dar nežinomų jų pėdsakų tikrai bus galima aptikti ateityje. O dabar šiame skyriuje norėtume sukonkrerinti ir sutelkti žinias apie italus, gyvenusius Vilniuje, ir taip sumažinti šios bendruomenės anonimiškumo laipsnį. Juk jau senokai žinoma, kad bent nuo XVI a. antros pusės galima kalbėti apie italų bendruomenę Vilniuje, bet kokie žmonės ją sudarė ir kiek ji buvo gausi, iki šiol nėra aišku. Šio reiškinio tyrimo svarbą galima iliustruoti gana taiklia Aivo Ragausko mintimi, kad „[...] atvykėlių iš Italijos gausumas kartu [yra] ir savotiškas katalikiško miesto išsivystymo rodiklis“.

Bene geriausią naratyvinį liudijimą apie italus Vilniuje mokslininkai išskaito iš jėzuitų viceprovincijolo Pranciškaus Sunierio (Sunyer) 1570 m. pranešimo apie čionykštės kolegijos įkūrimą. Jame Vilnius aprašomas kaip miestas, kuriame gyvena ne

tik lietuvių, bet ir lenkų, vokiečių, italų, rusėnų, žydų ir kitų tautų atstovų. Ne toks iškalbingas, bet taip pat svarbus liudijimas apie italus Vilniuje yra mūrininkų ir stalių cecho statutas, kuriame italai minimi vienoje gretoje tarp lenkų ir vokiečių meistrų kaip galimi kandidatai į cecho narius.

Kaip jau minėta, tarp Žygimanto Augusto dvaro tarnautojų buvo palyginti nemažai italų, bet kur jie gyveno, ne visada galima tiksliai pasakyti. Taip pat iš pavienių užuominų dvaro sąskaitų knygose negalima spręsti apie tai, kiek jie buvo prisirišę prie miesto. Valdovo dvaro pareigūnai, susidūrę su būtinybe apgyvendinti valdovo dvariškius ir tarnautojus, dažniausiai pasinaudodavo teise įkurdinti juos miestiečių namuose. Tokių laikinų gyventojų anaipol nederėtų laikyti miestiečiais ar vietiniais gyventojais. Todėl ieškant italų, kuriuos būtų galima pavadinti vilniečiais, dera kreipti dėmesį į jų Vilniaus mieste ar jo priemiesčiuose įsigytą nekilnojamąjį turtą.

Nors mums šiuo metu žinomas tik vienas toks atvejis, rodantis, kaip valdovo dvaro tarnautojai galėjo bandyti turėti stabilesnę savo gyvenamąją vietą Vilniuje, tokių ar panašių sprendimų, žinoma, galėjo būti ir daugiau. Pavyzdžiui, Žygimanto Augusto dvaro muzikantui Džanui Italui buvo paskirta apsistoti pas Vilniaus miestietį Larijoną Artiomovičių. Tikriausiai paskirta vieta ne visai tenkino italo buitinius poreikius, todėl jis su Larijonu sutarė, kad po jo namo stogu galės įsirengti reikiamas patalpas. Tai ir paskatino namo savininką prašyti valdovo užtikrinti, kad po tokių statybų italas Džanas neįgis jokių nuosavybės teisių į šias naujas patalpas. Savo ruožtu Larijonas įsipareigojo, kad, muzikui su karaliaus dvaru išvykus, jis neužims tų patalpų. Prie tokių neaišku kaip stipriai su Vilniumi savo gyvenimą susiejusių italų galima priskirti ir Viršupio dvaro laikytojus Paulių iš Feraros ir Lauryną Kaniolį.

Vilniaus miestiečiais galima laikyti italų pirklius, tokius kaip Džanas Zenobis ir Laurynas Marinas. Nuolatinis Vilniaus gyventojas galima laikyti vaistininką Florijoną Italą (Vlochą), kuris į Vilnių atsikėlė Žygimanto Augusto laikais ir turėjo savo namą dešiniajame Neries krante. Vilniečiais būtų galima vadinti ir Martyną Kastelį, ir Joną Zenobį, XVI a. pabaigoje–XVII a. pradžiojeėjusius savo metines kadencijas kaip tarėjai arba burmistrai. Vilniečiu buvo ir Tomas Bardučis, Jono Zenobio sūnėnas, kuriam dėdė Jonas pažadėjo po savo mirties palikti visą užgyventą turtą. Galima spėti, kad toks dėdės gestas padėjo jam įsitvirtinti tarp Vilniaus miesto elito, nors ir neapsaugojo – nieko stebėtino – nuo žmogaus valiai nepaklusnios fortūnos išdaigų.

Atskirą italų gyvenimo Lietuvoje istorijos puslapį sudaro amatininkai. Tarp jų, matyt, gausiausią grupę sudarė mūrininkai. Jų paklausą lėmė didžiuliai Vilniaus pilių teritorijose vykusios statybų mastai Žygimanto Augusto laikais. 1560 m. į Vilnių darbuotis valdovo statybose atvyko dešimt italų mūrininkų. Bent dalis tais metais į Vilnių išsiųstų mūrininkų buvo kilę iš itališkai kalbančios Šveicarijos dalies, šiandienio Tičino kantono teritorijos. Nors šiuo metu stinga gausesnių duomenų, kurie leistų geriau įsivaizduoti, kokių mastų italų mūrininkų „desantas“ paveikė mūro statybas pačiame Vilniaus mieste, vis dėlto pačiu šiuo reiškiniu netenka abejoti. Apie 1562 m. Žygimanto Augusto mūrininkas Petras Italas apsiėmė (už 480 kapų grašių) išmūryti sieną, kurios prireikė Slucko kunigaikščiui Jurgiui aplink savo namą Vokiečių gatvėje.

Tikslesnė šio P. Italo tapatybė kol kas neaiški, nes tarp tičiniečių, 1560 m. atvykusių dirbti į Vilnių, buvo bent du Petrai. Panašu, kad italų mūrininkams pavyko užimti tvirtas pozicijas tarp savo amato žmonių. Mūrininkų lyderis Petras Piligrimas, 1595 m. savo ir kitų mūrininkų bei stalių vardu prašęs karaliaus privilegijos jų cechui, buvo kilęs iš italų.

Pavienių italų, sėsliau gyvenusių Vilniuje, galima aptikti tarp Vilniaus katedros kapitulos narių. Tokių italų atsirado Žygimanto Senojo ir Bonos Sforcos laikais. Tokiais galima laikyti iš Sicilijos kilusį Joną Silvijų Amatą, iš Modenos kilusį Joną Andriejų Valentiną ir iš Veronos kilusį Aleksandrą de Pesentį. Mums rūpimu laikotarpiu (XVI a. antroje pusėje), be jau pažįstamo kanauninko Aleksandro de Pesenčio (1531–1576), kanauninkais taip pat buvo iš Venecijos kilęs Liudvikas Fulginas (1584–1587) ir Andriejus Talja (1590–1596). Tarp visų kanauninkų, kurių XVI a. antroje pusėje buvo 75, jie sudarė menką nuošimtį. Pastebėtina, kad tarp parapinės dvasininkijos nepavyko aptikti tokių kunigų, kurie aiškiai būtų kilę iš Apeninų pusiasalio. Natūralu, kad per karaliaus dvarą arba ryšius su vyskupais į Lietuvą ryžęsi atvykti italų dvasininkai turėjo būti tikri, kad naujame krašte turės jų lūkesčius atitinkančias sąlygas. Daliai jų Vilniaus kanauninko vieta, regis, buvo tik stotelė bažnytinės karjeros kelyje. Čia išsiskiria muzikas kanauninkas Aleksandras de Pesentis, kurį galime laikyti savo naują žemiškąją tėvynę atradusiu kunigu.

Išvados

Italai Lietuvoje gausiau ėmė kurtis Žygimanto Augusto laikais. Šis reiškinys buvo susijęs pirmiausia su valdovo dvaro poreikiais, kultūrinėmis ir politinėmis aspiracijomis. Svarbiausiu traukos geografiniu centru buvo Vilnius, o nuo Stepono Batoro laikų – ir Gardinas. XVI a. antroje pusėje pavienių italų galima aptikti ir periferiniuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kraštuose, pavyzdžiui, Vitebske ar Raseiniuose.

Didžiąją dalį į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę imigravusių italų dalį sudarė amatininkai ir patarnautojai, tenkinę valdovo dvaro ir jo pavyzdžiu sekusių magnatų poreikius. Jų spektras buvo gana platus: nuo auksakalių iki žirgų išjodinėtojų, nuo mūrininkų iki sodininkų ir daržininkų. Santykinai negausūs, bet kultūrinės kūrybos požiūriu svarbūs italai reikšdavosi įvairiose meno srityse (muzikoje, architektūroje, auksakalystėje). Italai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje taip pat reikšdavosi karybos ir medicinos srityse. Atrodo, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įsikūrusių italų įtaka silpniausiai apčiuopiama tarp vietinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Katalikų bažnyčios dvasininkų.

XVI a. antros pusės šaltiniai leidžia stebėti italų integracijos ir asimiliacijos primančiojoje visuomenėje procesą. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įsikūrę italai stengėsi įsitvirtinti naujame krašte, rūpintis savo palikuonių ateitimi. Uoli tarnyba ir italų tarpusavio pagalbos sistema buvo pagrindinės jų rankose turėtos priemonės. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įsikūrę italai neužsisklendė, dauguma jų vesdavo vietinės kilmės moteris, todėl tokias vedybas vertiname kaip veiksmingą asimiliacijos ir integracijos mokyklą. Tad metaforiškai galime teigti, kad Lietuvos gyventojai iš tiesų turi šiek tiek itališko kraujo, tai nėra vien graži legenda...

Neabejotina, kad XVI a. antroje pusėje italai papildė Vilniaus pirklų ir amatininkų bendruomenes. Vienas kitas italas jau XVI a. pabaigoje ėjo burmistrų ir tarėjų pareigas. Tokie asmenys neabejotinai priklausė to meto Vilniaus elitui. Vis dėlto reikia pažymėti, kad, nepaisant istoriografijoje jau palyginti seniai girdimų kalbų apie Vilniuje egzistavusią italų bendruomenę, ją iš tikrųjų dar reikia atrasti.

Popiežiaus nuncijus Luigi Lippomanas Lietuvoje ir Radvila Juodasis

Pociūtė, Dainora. Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos. Vilnius, 2017, 61–79.

Apaštų sosto pastangos stabdyti Reformaciją Lietuvoje: nuncijus Luigi Lippomanas

Nuo 1554 m. Brastos knygoje ir galingiausio LDK magnato Radvilo Juodojo dvaruose pradėta skleisti evangelikų doktrina Apaštų sostui tapo rimta priežastimi imtis konkrečių politinių priemonių ir Reformacijos stabdymo veiksmų Lietuvoje. Ši misija teko Veronos vyskupui Lippomanui, paskirtam būti pirmuoju popiežiaus nuncijumi Lenkijoje ir Lietuvoje. Italas Luigi Lippomanas (Aloisio (Luigi) Lippomano, Aloyse Lippomani, 1496 Venecija–1559 Roma) buvo aktyvus ir sėkmingą bažnytinę karjerą padaręs kontrreformacijos veikėjas, karštas naujai įkurto jėzuitų ordino veiklos rėmėjas. Po teologijos studijų Padujos universitete tapo Modonės (Modone, Graikija) vyskupu, o nuo 1539 m. dirbo ir Bergamo vyskupo, savo dėdės Pietro Lippomano, padėjėju (koadjutoriumi). 1542 m. popiežiaus Pauliaus III Lippomanas buvo paskirtas nuncijumi Portugalijoje, tais pačiais metais iš popiežiaus gavo įpareigojimą apie bulės dėl Tridento susirinkimo platinimą. 1548 m. Lippomanas tapo Veronos vyskupu. Vyskupavimo metu buvo apaštalinio nuncijumi Vokietijoje (1548–1550). Lippomanas nuo 1546 m. aktyviai veikė Tridento susirinkime, o antrajame jo etape (1551–1552) ėjo susirinkimo apaštalinio nuncijaus ir viceprezidento pareigas. Tridento susirinkime laikėsi konservatyvios nuostatos nesileisti į diskusijas su protestantais. 1555 m. popiežiaus Pauliaus IV Lippomanas buvo paskirtas nuncijumi Lenkijoje ir Lietuvoje. Apie nuncijaus paskyrimą karalių Žygimantą Augustą laiškais 1555 m. liepą informavo kardinolai Giacomo Puteo (1495–1563) ir Alessandro Farnese (1520–1589). Nuo 1556 m. rugsėjo Lippomanui sykiu buvo suteiktos ir vieno iš popiežiaus sekretorių (*segretario domestico*) pareigos, o 1557 m. kovą iš Lenkijos grįžęs į Italiją, jis tapo pirmuoju popiežiaus sekretoriumi. Nuo tų pačių metų spalio buvo Apaštalinio sosto Tarybos narys (*membro del Consiglio di stato*), nuo 1557 m. lapkričio Inkvizicijos patarėjas (*consultore dell' Inquisizione*). 1558 m. liepos 20 d. buvo išrinktas Bergamo vyskupu. Kadangi buvo labai artimas popiežiaus Pauliaus IV patikėtinis, Bergame nerezidavo. Pakviestas į Romą pas popiežių, vyskupiją valdė per generalinį vikarą Hieronimo del Monte, kuris Bergame dirbo jau nuo 1558 m. rugsėjo. Lippomano vyskupavimo metu jo vyskupijoje 1559 m. rugpjūtį vyko procesas prieš vadinamuosius sabatizantus (judaizantus), į kurį pats vyskupas buvo aktyviai įsijungęs. Lippomanas mirė šio proceso metu Romoje 1559 m. rugpjūčio 15 d. Poleminiais teologiniais raštais italų ir lotynų kalbomis protestantizmo plitimo

Europoje ir Italijoje metais Lippomanas reiškėsi kaip kontrreformacinės katalikybės ideologas. 1553 m. Venecijoje jis publikavo veikalą *Confirmazione e stabilimento di tutti li dogmi catholici con la subversione di tutti i fondamenti, motivi et ragioni delli moderni heretici* (*Visų katalikiškųjų dogmų patvirtinimas ir nustatymas su naujųjų eretikų pagrindimų, motyvų ir įrodymų paneigimais*), vėliau spausdintą pakartotinai. Šis stambus poleminės teologijos kūrinys buvo kruopščiai rengtas kelių protestantiškus šaltinius išmanusių autorių, kurie detalizavo bei apibendrino XVI a. katalikų Bažnyčios pozicijas protestantizmo akivaizdoje. Lippomanas (su bendradarbiais) išleido ir stambų hagiografinį veikalą *Sanctorum priscorum patrum vitae* (*Šventųjų tėvų gyvenimų istorijos*, 8 tomai, Venecija–Roma, 1551–1560; antras leidimas Liuvene, 1564), kuriuo vėliau naudojosi pirmą tokį hagiografinį leidinį Lietuvoje lenkų kalba rengęs Petras Skarga. Jau savo bažnytinės karjeros pradžioje Lippomanas Italijoje pasižymėjo kaip aktyvus kovotojas su „liuteronizmo erezija“, kurią, kviesdamas į kovą su bandymais kvestionuoti tradicinę doktriną, vadino mirtinu užkratu. *Šventųjų tėvų gyvenimų* pratarinėje Lippomanas teigė nematęs reikalo naujais būdais gilintis į jau ištyrinėtą Šventąjį Raštą, pabrėždamas, jog daug svarbiau šventųjų vyrų darbais ir pavyzdžiais parodyti, kaip savo laiku jie įveikė erezijas.

Antireformacinis Lippomano įkarštis nulėmė jo paskyrimą nuncijumi erezijos apimtame rytiniame Vakarų Bažnyčios pakraštyje. Dar popiežius Julijus III 1555 m. sausio 13 d. laišku pranešė Veronos vyskupui apie jo skyrimą nuncijumi Lenkijoje ir LDK. Paskyrimo rašte buvo nusakyta nunciatūros tikslas – erezijos plitimo stabdymas šalyje, tikintis, kad Lippomano „ištikimybė doktrinai“ ir „pamaldumas“ sėkmingai sugebės kovoti su naujaisiais užkratais. Popiežiaus Julijaus III mirtis kuriam laikui sustabdė tolesnį pasirengimo nunciatūrai procesą, kurį naujasis Romos katalikų bažnyčios ganytojas Paulius IV oficialiai pratęsė tų pačių metų liepos 6 d. laišku. Lippomano nunciatūros reikalų koordinatoriais tapo popiežiaus giminaičiai: 1555 m. birželį kardinolu tapęs Carlo Carafa (tarp 1517 ir 1519–1566), su kuriuo Lippomanas palaikė nuolatinį korespondencinį ryšį, ir grafas Giovannis Carafa. Pastarasis 1555 m. liepos 2 d. laiške Veronos vyskupui pranešė, jog nurodymai dėl nunciatūros Lenkijoje jį greitai pasieks, tačiau Bažnyčios hierarchai pageidauja, kad Lippomanas kelionės į Lenkiją metu pirma su diplomatine misija apsilankytų Augsburgėje ir susitiktų su imperatoriaus Karolio V broliu Romos karaliumi Ferdinandu Habsburgu (imperatoriumi nuo 1558 m.). Lippomanas pareiškė norįs, kad nunciatūroje jį lydėtų du palydovai, gerai išmanantys teologiją, kuriuos jau yra pasirinkęs. Abu pageidaujami Lippomano kandidatai buvo jo bičiuliai Romos kongregacijos jėzuitai – Giacomo Lainezas (Giacomo Lainez, 1512–1565) ir Alfonsas Salmeronas (Alfonso Salmeron, 1515–1585). Liepos 18 d. laišku kardinolas C. Carafa vyskupui pranešė apie Salmerono misijos paskyrimą, o liepos 25 d. ir apie šio jėzuito išvykimą iš Romos pas jau kelionėje į Augsburgą esantį Lippomaną.

Veroną Lippomanas paliko liepos 14-ąją. Liepos 26-ąją vyskupas sėkmingai pasiekė Augsburgą, kuriame užtruko daugiau nei mėnesį. Atvykęs į Augsburgą, Lippomanas sužinojo, kad kelionėje į Lenkiją ir Lietuvą jį jau aplenkė kitas italas –

į protestantizmą perėjęs italų ekskvyskupas, gerai pažįstamas nuncijaus priešininkas Pieras Paolo Vergerijus, netrukus tapęs pagrindiniu Lippomano nunciatūros Lenkijoje ir Lietuvoje kritiku (Lippomanas su Vergerijumi buvo aštriai susidūręs jau pirmojoje Tridento sesijoje, kurioje spręstas Vergerijaus ekskomunikacijos klausimas). Kaip liepos pabaigoje laiške C. Carafai teigė Lippomanas, tai buvo viena iš „trijų blogų naujienų“, kurias jis sužinojo Augsburgė. Kitos dvi buvo tokios: Seimas Lenkijoje jau įvyko (turėtas galvoje Petrakavo seimas tų pačių metų gegužę), o jo „nutarimai yra labai blogi“. Tame pačiame laiške, rašytame sykiu su Zacharijumi Dolfino (Delfino), buvusiu tuo metu nuncijumi Vokietijoje, Lippomanas pranešė, kad „erezijos užkratas“ Lenkiją pasiekia daugiausia Prūsijos kunigaikščio Albrechto bei Saksonijos ir Brandenburgo kunigaikščių dėka. Rugpjūčio 3 d. Lippomanui laišką pasiuntė kardinolas Alessandro Farnese – Lenkijos globėjas prie apaštalinio sosto. Kardinolas išgyveno dėl jo globojamoje karalystėje plintančio „užkrato“ ir linkėjo nuncijui sėkmingos veiklos ir karaliaus bei karalienės motinos (Bonos Sforzos) globos. Kardinolai Puteo ir Farnese netrukus Lippomanui nusiuntė ir privačią instrukciją dėl nunciatūros, įspėdami Lippomaną vengti pernelyg didelio tiesmukiškumo kovoje su „erezija“ ir patardami demonstruoti kuo malonesnius bendravimo įpročius. Įsakyta kuo labiau paveikti Žygimantą Augustą dėl bažnytinių paskyrimų ir viešojo mokymo įstaigų priežiūros, taip pat sustiprinti knygų įvežimo iš Vokietijos ir vietinės spaudos kontrolę, nieko neleidžiant publikuoti be katalikiškosios cenzūros. Tą pačią dieną oficialų nunciatūros palaiminimą Lippomanui išsiuntė ir popiežius Paulius IV.

Vyskupą labai jaudino tai, kad visų pirma teks apsistoti ne Lenkijoje, bet vykti į Lietuvos sostinę Vilnių, kur dažniausiai rezidavo Lenkijos karalius ir Lietuvos Didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. Valdovas Vilniuje buvo apsistojęs ir nuo 1555 m. liepos 14 d. „Tikrai abejoju, ar kada nors ten važiuočiau, jei ne Tikėjimo reikalai“, – graudino kolegas Romoje Lippomanas, primindamas, kad važiuoja „pas tikrus barbarus į pasaulio kraštą“. Nepaisant nerimo, Lippomanas iš Augsburgio norėjo išvažiuoti kuo greičiau, dar neužklupus rudens orams, tačiau laukė instrukcijų iš Romos, kurios jį pasiekė tik rugpjūčio pabaigoje. Rugpjūčio 16 d. kardinolui Carafai Lippomanas pranešė iš Ferdinando sužinojęs, kad religinių naujovių šalininkai Lenkijoje vis dėlto neišgavo iš karaliaus to, ko norėjo, – pritarimo liuteroniškai Augsburgio konfesijai. Žygimantas Augustas pareiškęs nesiimsias jokių sprendimų dėl religinių naujovių įvedimo prieš tai nepasitaręs su popiežiumi. Tačiau po savaitės rašytame laiške kardinolui Lippomanas teigė iš pokalbių su Ferdinandu patyręs, kad Žygimantas Augustas, nors atvirai ir neremia naujovių, užmerkia akis prieš jas ir jų skleidėjus. Kelionės išvakarėse, rugsėjo 4 d., Lippomanas dar informavo kardinolą Carafą sužinojęs, jog pagrindiniai Lenkijos bajorų naujovių reikalavimai lietė komunijos priėmimo dviem pavidalais ir kunigų vedybų klausimus, tačiau, jo žiniomis, karalius tikrai nesiimsias jų įvesti be popiežiaus sutikimo. Rugpjūčio 14-ąją popiežius parašė kredencinius raštus karaliui Žygimantui Augustui ir jo motinai karalienei Bonai Sforzai, perspėdamas, kad Lippomano nunciatūros tikslas yra religinės sumaišties karalystėje sustabdymas, ir rekomenduodamas pasitikėti atvykstančio Veronos vyskupo doktrinos teisumu,

išmintimi ir pamaldumu. Tą pačią dieną popiežius parašė nuncijų pristatančius raštus Lenkijos vyskupams, karalystės senatoriams, karaliaus sekretoriui Adamui Konarskiui ir atskirai – lietuvių kunigaikščiui ir artimiausiam valdovo bičiuliui Radvilui Juodajam. Popiežiaus kreipimesi į pastarąjį buvo pabrėžta, kad nuncijus siunčiamas dėl to, jog apaštališkasis sostas turi aiškių žinių apie šalyje pirmyn šliaužiantį „erezijų marą“, tad skiriant nuncijų atlikta tai, ką jau ruošėsi padaryti du ankstesnieji popiežiai. Popiežius perspėjo, kad Radvilas Juodasis „dėtų pastangas ir apmąstytų Vokietijos įvykių pasekmes“ ir, būdamas įžvalgas, pasinaudotų proga, už kurią patogesnės savo sielos išganymui ir šlovės įgijimui neturės, būti katalikybės gynėju tėvynėje. Šia pastaba norėta netiesiogiai parodyti, kad Romai jau buvo žinomas faktas apie Radvilo viešnagę Vokietijoje ir demonstratyvią protestantišką elgseną imperatoriaus dvare, iš kurio išplito pirmosios žinios apie Radvilo „eretiskumą“. Paskutinę savo viešnagės Augsburgėje dieną rašytame laiške kardinolui Carafai Lippomanas pranešė, kad pats imperatorius Ferdinandas jį informavęs, jog Vilniaus vaivada yra „didis eretikas“. Ferdinandas Habsburgas papasakojęs, kad vestuvių tarp jo dukters Kotrynos ir Žygimanto Augusto metu (vykusių 1553 m. birželio 23-iają Vienoje per prokuratorių, t. y. Radvilą Juodąjį), lietuvių kunigaikštis siekė uždraustomis dienomis valgyti mėsą ir, nors Ferdinandas to nenorėjęs leisti, buvo priverstas ją tiekti į Radvilo apartamentus slapta, nes pastarasis apsimetinėjo sergąs.

Rugpjūčio pabaigoje, turėdamas visus reikiamus raštus iš Romos, Lippomanas ėmė ruoštis keliauti per Lenkiją į Vilnių, kur rezidavo karalius, anot Lippomano, nenorįs rodytis Lenkijoje, kol jo motina Bona Sforza neišvyks į Italiją. Rugsėjo 1 d. apie savo greitą išvykimą į Lenkiją ir Lietuvą sykiu su Veronos vyskupu jėzuitų ordino generolą Loyolą informavo ir Salmeronas. Iš Augsburgio Lippomanas su Salmeronu išvyko rugsėjo 7-ąją ir po 32 dienas trukusios kelionės per Bohemiją ir Sileziją spalio 8 d. pasiekė Varšuvą, kurioje tuo metu buvo Bona Sforza. Bonos Sforzos priėmimas ir jos suteikta rezidencija Varšuvoje Lippomaną atgaivino. Jis gyrė Sforzos išmintį ir sumanumą, pažymėdamas, kad karalienė labai laukė nuncijaus atvykimo. Audiencijoje pas karalienę (spalio 9 d.) nuncijus jai perdavė popiežiaus laišką, aptarė religijos dalykus ir jau rimtai planuojamą Bonos grįžimą (1556-ųjų vasarį) į Italiją. Karalienė Lippomanui paliudijusi, kad po Žygimanto Senojo mirties didelė dalis didikų ir bajorų užsikrėtė „liuteronizmo infekcija“ arba net tapo visiškais bedieviais, o kaip paslaptį pasakiusi, kad ir tarp kunigų bei Bažnyčios hierarchų egzistuojąs reformos ir nacionalinio susirinkimo troškimas bei siekis gyventi pagal savo norus. Karalienė apgailestavusi dėl to, jog nuncijus neatvyko iki Petrakavo seimo 1555 m. gegužę, kuriame padaryta daug klaidų. Nuncijus karalienei pademonstravo Štutgarte 1555 m. išspausdintą liuteronišką (Johanno Brenzo) tikėjimo išpažinimą, kurį Lenkijos liuteronai pateikė tvirtinti Petrakavo seimo metu, o karalienė nuncijui patvirtinusi, jog nei vienas jo straipsnis neatitinka tiesos. Audiencijoje Lippomanas išreiškė savo norą ir popiežiaus įsakymą kuo greičiau susitikti su karaliumi. Nuncijus tikėjosi greitai atliksias būtinus įpareigojimus Vilniuje, todėl iš karto rado proga pasisiūlyti (jei popiežius sutiktų) būti karalienės palydovu šiai parvykstant į Italiją, iš

kurios ji, kaip laiškuose rašė nuncijus, nebenorinti niekada grįžti į Lenkiją, nors tai viešai neskelbiama. Kelionėje į „barbarų kraštus“ patirti vargai Lippomanui buvo tik papildomas pretekstas rasti dingstį kuo greičiau grįžti į ramesnę aplinką namuose.

Apie atvykimą į Lenkiją laišku iš Varšuvos spalio 10 d. Loyolą informavo ir Lippomano palydovas Salmeronas, nurodydamas, kad per penkiolika dienų numato pasiekti Lietuvos sostinę Vilnių, kur reziduoja karalius. Salmerono pirmieji išpūdžiai apie karalystę taip pat buvo blogi. Ir ne dėl to, kad, kaip nurodė laiške, Varšuvoje tuo metu siautė maras. Ironiškas Salmerono posakis – žmogus jau vien dėl gyvenimo šioje karalystėje pelno viso gyvenimo atlaides. Jėzuitas baisėjosi tuo, kad šalyje trūksta ne tik vyno, bet ir alaus, o geriamasis vanduo yra geresnis Romos Tiberyje. Įprastą ispanui miegą lovoje čia pakeitė miegas su drabužiais šiaudų gultuose, o Vilniuje Salmeronas tikėjosi turėsias tverti dar sunkesnėmis sąlygomis.

Į Gniezno arkivyskupo Mikolojaus Dzierzgowskio kvietimą atvykti arkivyskupijos rezidencijon Loviče ir susipažinti su vyskupais, Lippomanas atsakė, popiežiaus įsakymu, siekias visų pirma susitikti su karaliumi. Spalio 14 d. Lippomanas ir Salmeronas išvyko į Vilnių, kurį pasiekė tik po 15 dienų trukusios kelionės, spalio 28-ąją. LDK sostinėje Lippomanui teko praleisti du mėnesius. Į Vilnių Lippomanas atvyko netrukus po aktyviai su Reformacija kovojusio Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio mirties (1555-ųjų rugsėjį), todėl padėti mieste teigė radęs blogesnę nei tikėjosi. Kardinolui C. Carafai Lippomanas iš karto pasiskundė, kad, jei ne tuščia vyskupijos rezidencija, tikriausiai būtų turėjęs ieškotis vietos kokioje užėigoje, nes juo niekas nesiteikė rūpintis. Tačiau iš tiesų Lippomano įžengimas į Vilnių buvo gana iškilmingas: jo pasitikti toli nuo miesto karalius pasiuntė Kijevo vyskupą Janą Andriuszowiczių, Vilniaus kaštelioną Grigalių Astiką bei Vilniaus katedros prepozitą Janą Domanowską, lydimus, kaip patenkintas negalėjo nutylėti Lippomanas, kone 200 raitelių. Vieša (senato akivaizdoje) nuncijaus audiencija pas karalių Vilniaus rūmuose įvyko spalio 31 d. Lippomanas kalboje perteikė popiežiaus susirūpinimą dėl „erezijų“ ir naujų, priešiškų senajai Bažnyčios tradicijai apeigų plitimo visoje karalystėje ir perspėjo, kad tai kelia pavojų ne tik krikščionybės likimui, bet ir pačiai valstybei. Karalius atsakęs, kad šalyje iš tiesų plinta jam pačiam nepatinkančios naujovės, įteikė padėkos laišką popiežiui ir pažadėjo detaliau pasikalbėti su Lippomanu palankesnėmis aplinkybėmis privačiai. Nuncijus su vizitu apsilankė ir pas Augusto žmoną Kotryną, kuriai taip pat perdavė popiežiaus laišką.

Susitikimas su karaliumi Lippomanui nesukėlė didelių vilčių. Iš Vilniaus C. Carafai Lippomanas aprašė pirmuosius blogus išpūdžius apie religinę padėtį šalyje, kur tarp kilmingųjų dominuoja „liuteronai ir sakramentistai“, nurodydamas, kad karaliaus dvare Vilniuje viešai šmeižiamas popiežius ir katalikų dogmos. Nuncijus nusiskundė, kad Vilniuje atsitiko tai, ko jis nebuvo patyręs net Vokietijoje ar Čekijoje – į jo namus buvo įsiveržę jį įžeidinėję „plebėjiški asmenys“. Lippomanas teigė iš karto supratęs, kad jo nenorima prileisti prie karaliaus, o ir pats karalius planuojąs jį kuo greičiau išsiųsti į Lenkiją pas Gniezno arkivyskupą, neva dalyvavimo bažnytiniame sinode sumetimais. Vilnių laiškuose Lippomanas apibūdino kaip Babiloną, kuriame

yra visos tautybės, kokios tik po saule gyvena, – armėnai, maskėnai, rusėnai, totoriai, turkai, lietuviai, vokiečiai ir italai, – tačiau tikrų krikščionių tarp jų esą mažai. Nurodė, kad daugelis laikosi rusėnų tikybos, gimusios iš graikų apeigų. Visi jų kunigai esą vedę, neigia skastyklą, duoda komuniją dviem pavidalais, laikosi visų kitų Graikų bažnyčios klaidų ir vartoja slavų kalbą. Mieste, kuriame yra daug bažnyčių, Visų Šventųjų metu skambėję gausybė varpų, bet bažnyčios buvusios pustuštės.

Vilniuje viešintį Lippomaną laiškais pasveikino Varmijos vyskupas Stanislovas Hosijus, apie kurį Lippomanas atsiliepė kuo palankiausiai ir iš Vilniaus lapkričių siųstuose laiškuose meldė jo atvykimo į Lietuvą. Hosijų Lippomanas laikė vieninteliu patikimu regiono vyskupu, kuris būtų galėjęs padėti spręsti reikalus Vilniuje (mirus P. Alšėniškiui, Vilniaus vyskupija gana ilgai buvo be vyskupo) ir visiškai juo pasitikėjo. Beveik dvi savaites prabuvęs sostinėje, Lippomanas skundėsi, kad nuo atvykimo pradžios dar nematęs nei vieno vietinio LDK vyskupo ar jo pasiuntinio, išskyrus „nieko vertą“ Kijevo vyskupą [Andruszowiczų – D. P.], beveik nesureagavusį į jam perduotą popiežiaus laišką. Geru kataliku nuncijus įvardijo Vilniaus kaštelioną Grigalių Astiką. Bendravo su Vilniuje viešinčiu imperatoriaus pasiuntiniu Joannesu de Ayala, su kuriuo aptarinėjo karaliaus religines nuostatas ir kartu padarė išvadą, kad karaliaus religinius sprendimus labiausiai lemia Vilniaus vaivada Radvila Juodasis – „viso to žaidimo organizatorius“. Ne visi Lippomano skundai buvo pagrįsti – LDK vyskupai, kaip matyti iš kitų laiškų, ne ignoravo nuncijų, bet labiau bijojo jo kontrolės, o Vilniaus prepozitas J. Domanowskis, 1555 m. lapkričio 25 d. karaliaus nominuotas Žemaitijos vyskupu, skolino Lippomanui ir nemažą sumą pinigų, kuriuos vėliau turėjo grąžinti Roma. Lapkričio 5 d. įvykusio privataus pokalbio su karaliumi metu, pastarasis atvirai pareiškęs, kad negalės išspręsti religinių klausimų be nacionalinio susirinkimo ir reformos. Tokiu, Romai nepriimtiniu karaliaus pareiškimu pasinaudodamas, Lippomanas vėl apeliavo į kardinolą – šį kartą Farnese – prašydamas tarpininkauti kreipiantis į popiežių dėl leidimo išvykti iš žlungančios karalystės ir sugrįžti į Italiją. Detaliau apie antrąjį susitikimą su karaliumi Lippomanas informavo lapkričio 9 d. laiške kardinolui Carafai. Iš Vilniuje rašytų nuncijaus laiškų pastarasis plačiausiai ir ypač įdomiai nušviečia karaliaus bei Radvilos Juodojo pozicijas ir diplomatinius bandymus nacionalinio susirinkimo religiniais klausimais. Laiške Carafai Lippomanas detaliai atpasakojo savo pokalbį su karaliumi ir pateikė savo įtarimus dėl dviprasmiškos karaliaus pozicijos. Ilgo pokalbio metu karalius buvęs labai susijaudinęs. Žygimantas Augustas prisiminęs savo tėvą Žygimantą Senąjį ir tai, kad jau pastarojo laikais šalyje ėmusi plisti „erezija“, todėl didžioji kilmingųjų dalis jau yra „užkrėsti“ ir tik su Dievo pagalba praėjusiame Seime pavykę pristabdyti maištą. Karalius pripažinęs, kad didelis religinės krizės pavojus karalystei gresia ir dėl kunigų tamsumo bei visuotinio jų polinkio į „ereziją“. Kunigai esą per menkai išsilavinę, niekuomet nevizituojami Apaštališkojo sosto atstovų ir tai yra pagrindinė laisvo „erezijų“ plitimo šalyje priežastis. Tačiau karalius tikinęs, kad situaciją reikia bandyti spręsti kuo taikesniais būdais, jokių būdu nesiimant griežtų bausmių ar ginklo, nes karalystėje to niekas nepakęstų. Žygimantas Augustas nustebino

Lippomaną nauju pasiūlymu ne tik apie nacionalinio, bet ir apie visuotinio Bažnyčios susirinkimo, kuris numatytų reformas, būtinybę. Lippomanui papriekaištavus dėl to, jog į gegužę vykusią Tridento susirinkimo sesiją neatvyko jokie karaliaus pasiuntiniai iš Lenkijos, Žygimantas Augustas atsakęs, kad tai būtų neįmanoma dėl karo, be to, susirinkimas nebuvęs nei laisvas, nei krikščioniškas. Lippomanui paaiškinus, kad kunigų gyvenimo normų klausimų sprendimus gali padaryti tik pats popiežius, nes Tridento susirinkime jie spręsti nesėkmingai, karalius vis tiek primygtinai teigęs vizitacijų būtinybę ir ėmęs kalbėti apie visuotinio susirinkimo ne Italijoje, o kokioje nors nepriklausomoje žemėje organizavimą. Pokalbio metu Lippomanas karaliui pateikė vieną iš savo nepopuliariausių pasiūlymų, išplitusį už karaliaus dvaro ribų ir sukėlusį daug neapykantos nuncijui. Lippomanas nurodė Romos turėtą informaciją apie 13 erezijos šalyje atvejų, kurie likę nenubausti, ir išreiškė pageidavimą, kad reikalas būtų išspręstas griežtomis bausmėmis. Karalius išsisukinėjęs, pažymėdamas tai, kad eretikų nenubaudžia imperatorius ir kiti valdovai bei teisinęsis, jog vietiniai vyskupai bijo konfliktuoti su kilmingaisiais. Į nuncijaus pastabą apie tai, kad ir pačiame karaliaus dvare esą daug „liuteronų“, Augustas atsakęs, kad lenkai pernelyg mėgsta liežuvauti.

Tame pačiame laiške Carafai Lippomanas papasakojo ir apie pirmąjį savo susitikimą su Radvila Juoduoju. Pas Vilniaus vaivadą – „pasaulio viešpatį šiuose kraštuose“ – Lippomanas atvyko lapkričio 8 d., o pats kunigaikštis nuncijų aplankė dar ir kitos dienos rytą. Nuncijus perdavė popiežiaus laišką kunigaikščiui. Radvila, žinodamas karaliaus poziciją dėl susirinkimo, buvęs išdidus, bet mandagus. Iš pokalbio su Radvila Lippomanas teigė supratęs, ko nesužinojęs iš karaliaus: prašymas organizuoti generalinį (visuotinį) Bažnyčios susirinkimą, kuris iš tiesų, kaip patys lietuviai puikiai žina, negali įvykti dėl karo tarp imperatoriaus Karolio V ir Prancūzijos karaliaus Henriko II, yra tik pretekstas gauti leidimą nacionaliniam sinodui. Pastarasis, kaip pareiškė Lippomanui Radvila, būtų visiškai teisėtas Romos atžvilgiu, nes pats čia esantis nuncijus galėtų dalyvauti jame kaip popiežiaus atstovas. Laišką Carafai Lippomanas baigė Radvilai išsakytais samprotavimais apie tai, kad susirinkimas Lenkijoje negali vykti, nes čia nėra religinius reikalus išmanančių žmonių, o buvę nacionalinių susirinkimų pavyzdžiai Europoje sukėlė tik maištus, bei eiliniu savo prašymu bet kokių atvejų atšaukti jį iš nunciatūros, grąžinant į savo Bažnyčią, kadangi jo sveikata kasdien silpnėjanti dėl nepakeliamo čionykščio klimato.

Lippomano įspūdžiai Vilniuje buvo kuo blogiausi. Jis tikėjosi greitai išsivaduoti nuo jam nemalonios nuncijaus Lenkijoje priedermės. Su Bona Sforza Lippomanas susirašinėjo ir būdamas Vilniuje – visuose laiškuose karalienė jį tebekvietė atvykti į Varšuvą, tikindama, kad grįždama į tėvynę nuncijų norinti matyti savo palydovu. Žinodama, kad atsisveikinti su išvykstančia motina į Varšuvą atvyks Žygimantas Augustas, Bona Sforza siūlė Lippomanui kuo greičiau vykti į Varšuvą, teigdama, kad nuncijus čia su karaliumi dar galės pabendrauti artimiau nei Vilniuje. Nuncijus naudojosi šiais Bonos Sforzos kvietimais – tiek vėliau, palikdamas Vilnį, tiek nuolat prašydamas leidimo grįžti į Italiją. Karalienės laiškų nuorašus, kaip įrodymą, jog Sforzai būtina jo palyda kelionėje į Italiją, nusiuntė ir į Romą.

Kardinolą Carafą nuncijus vėliau informavo, kad ir pats karalius nebeslepia savo siekio gauti popiežiaus leidimą rengti nacionalinį sinodą, nors Lippomanas jam ir buvo nedviprasmiškai paaiškinęs, kad „tokioje pasaulio vietoje, kurioje nėra nei doktrinos, nei pamaldumo“, susirinkimas, kuris reikštų akivaizdų norą atsiskirti nuo „Bažnyčios kūno“ ir prisijungti prie eretikų ir atskalūnų (schizmatikų), yra neįmanomas. Lapkričio pabaigoje iš Vilniaus pas popiežių nuncijus pasiuntė savo pasiuntinį Giacomo Livrieri, kuris turėjo perteikti informaciją apie padėtį šalyje ir, be abejojimo, perspėti popiežių dėl diplomatinio karaliaus ir Radvilos Juodojo siekių. Nuncijus suprato, kad susirinkimo siekia ne tik reformų šalininkai, bet ir katalikai. Kaip vėliau iš Varšuvos rašė, pirmieji dėl to, kad maištaudami ir dar – prisidengdami Apaštališkojo sosto vardu ir pasinaudodami nuncijaus atvykimu – pasiektų to, ko trokšta, antrieji – vildamiesi tikėjimo sustiprinimo. Nepaisant to, Lippomanas buvo didžiausias susirinkimo priešininkas ir vėliau, jau išvykęs iš Vilniaus, savo nuopelnu laikė tai, kad jokiais žodžiais nei veiksmais neparėmė šio rizikingo plano šalyje ir įtikino popiežių jam nepritari.

1555 m. Vilniuje Lippomanas praleido savo nemaloniausias Kalėdas, virtusias kone atviru protestu prieš nuncijų. Apie tai Prūsijos kunigaikštį Albrechtą 1556 m. sausio 5 d. laišku informavo čia viešėjęs pasiuntinys Bernhardas Pohibelis, pabrėžęs, kad, bandydamas uždrausti veikti mieste Vilniaus vaivados Radvilos pamokslininkams, legatas užsitraukė kunigaikščio pyktį. Pohibelio teigimu, Radvilos kunigai buvo verčiami išvykti iš miesto, nebeleidžiant pamokslauti bažnyčiose „tarsi tai nebūtų Dievo žodis“ ir glaustis neįprastose vietose.

Lippomano išvykimą iš Vilniaus palengvino būsimas Bonos Sforzos ir Žygimanto Augusto atsisveikinimas Varšuvoje. Romai nurodęs, kad, Žygimantui Augustui atvykus atsisveikinti su Italijon išvykstančia motina, jis pasinaudos galimybe Varšuvoje susitikti su ten susirinkusia dvasininkija, Lippomanas teigė išnaudosiąs galimybę su dvasininkais aptarti bažnytinio susirinkimo klausimą ir tai būsiąs „paskutinis jo darbas“, kurį toje karalystėje dar verta pabandyti atlikti. Ir pati Bona, kaip teigė nuncijus, išvykus karaliui ragino „nepasilikti Vilniaus vaivados glėbyje“, nes tai galį grėsti net pavojumi gyvybei. „Neabejotinai pats didžiausias eretikas ir karalystės eretikų vadas, atrodo, žvelgia į mane bloga akimi“, – teisino Romai savo išvykimą iš Vilniaus nuncijus. Laiške Carafai savo pasitraukimą iš Vilniaus jis pateikė kaip diplomatinį manevrą, kurio nesitikėjęs net pats Žygimantas Augustas, nusistebėjęs, jog garbingame amžiuje Lippomanas ryžtasi leisti į kelionę tokiu atšiauriu metu. Išgirdęs, kad Lippomanas Varšuvoje planuoja sukviesti pasitarimą kuo daugiau Bažnyčios hierarchų, karalius pasiūlęs pasikviesti ir išklausti „priešingos stovyklos“ atstovų, bet nuncijus atsakęs vykdąs Šv. Sosto misiją ne tam, kad klausytųsi „eretikų keiksmų“. Iš karto po Kalėdų, gruodžio 28 d. nuncijus su palengvėjimu paliko Vilnių ir 1556 m. sausio 8-ąją, po vargingiausios kelionės per šaltį, ledą ir vėją, „prastai maitindamasis ir dar prasčiau gerdamas bei nuolat nakvodamas ant žemės“, pasiekė Varšuvą, į kurią po Naujųjų metų iškilmių, sausio 15-ąją, atvyko ir karalius. Vilniaus karališkajame dvare, vos tik išvykus nuncijui, ėmė plisti atvira jo kritika. [...]

1556 m. rugsėjo 6 d. Loviče įvyko provincinis Lenkijos Katalikų bažnyčios sinodas. Lippomanas, užkirsdamas kelią bet kokioms diskusijoms, sinode patvirtino konservatyvų Liuveno universiteto teologų sukurta 37-ių straipsnių tikėjimo išpažinimą *Formula christiana et Catholicae Fidei, tradita in Sacra Synodo Provinciali Lovicii celebrata Anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto, die undecima mensis Septembris*. Tai buvo opozicinis dokumentas reformų Bažnyčioje ir protestantiškųjų tikėjimo išpažinimų atžvilgiu, parengtas šv. Tomo Akviniečio darbų, šv. Augustino veikalų apie Trejybę bei kai kurių Bažnyčios susirinkimų dokumentų pagrindu, patvirtinantis Trejybės dogmos bei septynių Bažnyčios sakramentų aspektus. Trejybės klausimus akcentuojanti konfesija buvo priimta ir dėl to, kad kaip tik tuo metu tarp Lietuvos evangelikų ėmė plisti ir trinitoristinė polemika: antitrinitorizmo pradininkas Petras Gonezijas buvo paskelbęs savo nebeišlikusią konfesiją, dėl kurios prieš jį netrukus buvo išleistas karaliaus ediktas. Beje, nė vienas iš LDK vyskupų (Vilniaus Valerijonas Protasevičius, Lucko Janas Andruszowiczius ir Žemaitijos Janas Domanowskis) sinode nedalyvavo: už juos konfesijas pasirašė tik siųsti prokuratoriai. Žygimantas Augustas parašė Lippomanui laišką, kuriame atsiprašė dėl Lietuvos vyskupų nedalyvavimo, motyvuodamas, jog vyskupų jam pačiam reikėjo pasitarime Livonijos karo klausimais, tačiau Lippomanas vėliau nepamiršo dėl to karaliui išsakyti priekaištų. Netrukus savo publicistinėje poleminėje veikloje su Lovičo konfesijos kritika pasireiškė Vergerijus.

Nepaisant Lippomano aktyvumo, jo nunciatūra Lenkijoje ir Lietuvoje nebuvo sėkminga. Neseniai prasidėjusio aktyvaus Evangelikų bažnyčios formavimosi proceso aplinkoje Lippomanui trūko diplomatiškumo, jis buvo pernelyg kritiškas, siekdamas karaliaus ir aukštuomenės nedviprasmiško lojalumo. Lippomano ir Žygimanto Augusto asmeniniai santykiai taip pat netapo geri, o grįžęs į Italiją Lippomanas karalių paskelbė „slaptu eretiku“. Nunciatūros metu nedaug iš karaliaus pasiekęs Katalikų bažnyčios sustiprinimo labui, 1557 m. sausį pateiktame baigiamajame pranešime apie nunciatūrą Lenkijoje Lippomanas rašė, jog karalius, kaip ir jo protėviai, prisirišęs prie savo gimtosios Lietuvos ir Vilniaus (dėl to net seimus Lenkijoje skubęs kuo greičiau paleisti), mažai rūpinasi Lenkija, kurioje klesti netvarka ir kriminaliniai nusikaltimai. Lippomanas skeptiškai įvertino karaliaus politinį valdymą, teigdamas, kad vietoj to, jog sektų riteriškais tėvo pėdomis ir eitų į karo lauką, Žygimantas Augustas ir didikai ramiai skaitinėja „eretines“ knygas ir visiems čia leidžiama išpažinti tokią religiją, kokią tik nori, suteikiant teisę būti „eretiku“ pagal savo išmonę.

1556 m. vasario 21-ąją Lippomanas išsiuntė laišką, jo nuomone, labiausiai Katalikų bažnyčios žlugimą Lenkijoje ir Lietuvoje lemiančiam asmeniui, lietuvių kunigaikščiui Mikalojui Radvilai Juodajam, kurį nusprendė paskutinį kartą perspėti liautis skatinti religines naujoves ir paraginti susitaikyti su Romos bažnyčia. Mandagus Lippomano tonas, meilę ir pagarbą deklaruojančios frazės („Tave ne tik visa širdimi visokeriopai branginu, bet ir myliu, gerbiu bei vertinu“) neatitiko realybės, ir tą žinojo tiek laiško autorius, tiek jo adresatas. Laikydamasis formalaus mandagumo, Lippomanas diplomatiškai nekaltino Radvilos tiesiogiai, bet iš Radvilos prašė ne tik Lenkijoje ir Lietuvoje, bet ir Augsburgėje sklindančių „gandų“ dėl savo perėjimo į

„eretikų“ pusę, paneigimo: *Mat kalbėjo, kad grafas Vilniaus vaivada esąs šios karalystės eretikų vadas, prie jo tarytum į prieglobsčio buveinę subėgą visi šie pragaištingi naujo-vininkai, kad jis pats savo namuose ir visur, kur tik klesti jo valdžia ir galia, pastatęs šventvagystės altorių, prieštaraujantį dievotumo altoriui, ir pražūties katedrą, priešta-raujančią teisybės katedrai, kad jis ne tik palaikęs komuniją abiem pavidalais, bet ir pirmiausia įsivedęs į savo rūmus, kad penš tuos, kurie sėja šiuos naujus piktžodžiavimus, prileidžiąs melagius pamokslininkus, kurie griaua Dievo Bažnyčią.*

Lippomano laiškas į Romą liudija, kad Lippomanas vargu ar tikėjosi realaus Radvilos atgailavimo ar jo sugrįžimo į katalikybę. Rašydamas laišką Radvilai Juodajam, Lippomanas dar nežinojo, kad popiežius tomis dienomis jam jau išsiuntė prašytą atleidimo iš nunciatūros dokumentą. Iš Vilniaus į Romą lapkritį Lippomano pasiųstas Livrieri nuncijaus nurodymu popiežiui perdavė nerimą keliančias žinias apie karalių ir jo karalystės religinę padėtį. Popiežius Paulius IV 1556 m. vasario 19 d. kreipėsi perspėjančiu laišku į Žygimantą Augustą. Tą pačią dieną jis į Lovičą nusiuntė ir laišką Lippomanui, kuriame dar vylėsi, kad reikalai pakryps geresne linkme, tačiau dėl visko pridėjo ir atleidžiamąjį iš nunciatūros raštą, kuriame nurodė, kad grįžimas į Italiją ir likimas Lenkijoje priklauso nuo jo paties valios. Vengdamas susilaukti priekaištų dėl per ankstyvo išvykimo, Lippomanas nusprendė likti Lenkijoje iki seimo.

Italai medikai kunigaikščių Radvilų tarnyboje

Ragauskienė, Raimonda. *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga–XVII a.). Vilnius, 2017, 279–286.*

Tarp pirmųjų atvykusių į M. Radvilos Juodojo dvarą buvo Giovanni Giorgio Blandrata (apie 1516–1588). Iš Turino (Saluco kunigaikštystės) kilęs G. Blandrata mediciną studijavo Monpeljė, Paduvos ir Bolonijos u-se. Jis specializavosi ginekologijos srityje, ta tema 1538 m. Bolonijoje gavo daktaro laipsnį, o 1539 m. išleido Lenkijos karalienei Bonai ir jos dukrai Vengrijos karalienei Izabelei Jogailaitei dedikuotą darbą. 1540 m. jis tapo Bonos, o 1545–1552 m. – Vengrijos karalienės gydytoju. Grįžęs į Italiją, Blandrata išitraukė į protestantų judėjimą. 1558 m. jis vėl atvyko į Lenkiją, o iš čia – į LDK. 1559 m. sausio mėn. italas viešėjo pas M. Radvilą Juodąjį. Didikas, radęs bendramintį, žymų protestantų ideologą, juo labai pasitikėjo. Medikas vaivados kvietimu į Vilnių vėl atvyko 1560 m. pavasarį, sostinėje praleido dar ir nemažą 1561 m. dalį. Radvila su Blandrata diskutavo tikėjimo reikalais, ypač dėl italo nesutarimo su Kalvinu. Blandrata didiko šeimai galėjo būti reikalingas ir kaip gydytojas. 1561 m. liepos mėn. iš Vilniaus M. Radvila Juodasis pasiuntė Kalvinui laišką, kuriame aiškiai stojo į italo gydytojo pusę. Norėdamas sumažinti Kalvino pyktį, jam dovanojo kiaunės kailį ir „brangiausios žmonos darbo“ lininį rankšluostį. Radvila siūlė Blandratai likti Lietuvoje, tačiau 1563 m. šis išvyko į Transilvaniją ir tapo Stepono Batoro gydytoju.

Kitų dviejų naujosios medicinos šalininkų italų medikų pasirodymas Radvilų dvaruose susijęs su Stepono Batoro sveikata. Transilvanijos kunigaikščiui Steponui Batorui ant dešinės kojos atsivėrė negyjanti opa. Vieni medikai manė, kad tai šuns

įkandimo ar karo mūšyje gautos žaizdos prasto gydymo pasekmė, kiti – kad tai paveldima liga (Batoro tėvas ir broliai mirė nuo sąnarių ligų). Kunigaikštį ėmėsi gydyti G. Blandrata. Nepavykus pasiekti gerų rezultatų, buvo pakviesti vokiečių medikai. Jų nurodymu žaizda buvo prideginta, tačiau tai sukėlė priepuolius, nuo kurių ligonis net prarasdavo kalbą. G. Blandratos įtikintas, Steponas Batoras pasamdė M. Bukcelę. Šio manymu, žaizdą reikėjo atverti, leisti bėgti pūliams. Jis sukūrė įrenginį, nuolat draskantį žaizdą ir padedantį išsiskirti skysčiams. Nors Steponas Batoras nuolat juto skausmą, jo fizinė būklė pagerėjo, o gydytojas įgijo valdovo pasitikėjimą. Taip 1576 m. Mikalojus Bukcelė (Niccolo Buccella) (apie 1520–1599) kartu su seserimi ir broliu paskui išrinktą ATR valdovą atsikraustė į Krokuvą. Jo pacientais tapo didikai, kaip Lenkijos kancleris Janas Zamoiskis, Podolės vaivada Mikalojus Mieleckis, Elžbietos Radvilaitės vyras, Chodkevičiai ar Sapiegos.

M. Bukcelė bendravo su LDK praktikavusiais gydytojais – Stanislovu Sabina, R. Finku ir kitais. Apskritai, šis iš Paduvos miestiečių pirklių šeimos kilęs medikas buvo spalvinga asmenybė. Medicininį išsilavinimą M. Bukcelė įgijo Paduvos u-te, nors neaišku, kur gavo medicinos daktaro vardą. Susižavėjęs protestantizmo idėjomis, gyvendamas Moravijoje, bendravo su radikaliaisiais reformatais. Grįžęs į Italiją, Paduvoje ir Venecijoje užsiėmė profesine veikla ir reiškėsi kaip anabaptistas. 1562 m. buvo suimtas ir dėl sąsajų su „bedieviška Moravijos brolija“ stojo prieš inkvizicijos teismą. Kadangi atgailavo ir prašė atleidimo, po dvejų metų kalėjimo buvo paleistas. Kurį laiką Paduvoje dirbo gydytoju, specializavosi chirurgijoje, skaitė anatomijos ir chirurgijos paskaitas daugiausia vokiečių studentams. Atliko tuomet Italijoje draustus mirusiųjų skrodimus. 1571 m. kaip tremtinys paliko Paduvą. 1574 m. tapo Stepono Batoro gydytoju, gaudavo 600 auks. algą. Persikėlęs į ATR, nuo 1581 m. buvo pirmuoju valdovo gydytoju.

Sparčiai augo mediko gerovė. M. Bukcelė gavo mūrnamį Krokuvoje, Livonijoje 1583 m. jis su vietos bajoru Lambertu Wraderiu įkūrė popieriaus bei geležies dirbtuves. 1579 m. Steponas Batoras medikui dovanojo mūrnamį Kaune ir suteikė pajamas iš druskos viryklės Kodenyje, Bresto vaivadijoje. Vien 1580 m. už 950 statinių druskos jis gavo 2 800 auks., o per trejus metus jis turėjo paruošti 8 040 statinių už 10 050 auks. M. Bukcelė 1580 m. dar gavo valdų Alytaus ir Gardino apylinkėse, 1581 m. medikas už 1 500 kapų gr. pirkė Pervalkos dvarą ir miestelį. Čia vykdė statybas, įsteigė vandens malūnus.

Po Stepono Batoro mirties M. Bukcelė karjerą tęsė Zigmanto Vazos dvare. Pirmajam medikui buvo skirta 481 auks. alga, pajamas gaunant iš Veličkos druskų kasyklų, jam suteiktas indigenatas (pripažinta bajorystė). 1589 m. duotame herbe įkomponuoti į savo herbą priėmusių pacientų Stanislavo ir Jeronimo Gostomskių „Nalenč“ herbo bei LDK kanclerio L. Sapiegos „Lapės“ herbo ženklai. 1590 m. privilegija gavo teisę iki gyvos galvos virti druską LDK. Nei Lenkijoje, nei LDK M. Bukcelė nebuvo persekiojamas dėl religinių įsitikinimų. Taigi susikūrė tokį sotų gyvenimą, kad net ir gerokai nutuko. M. Bukcelės antsvoris tapo anekdotų objektu, nes medikas ant arklio sėsdavo nuo stalelio ar akmens. Kuomet jo klausdavo, kodėl ant arklio neuž-

šoka kaip kiti, jis atsakydavo: „Parašyta: kas tau nemieľa, kitam to nedaryk. Ir man nepatiktų, jeigu kas nors ant manęs užšoktų...“ Po M. Bukcelės mirties jo turtai teko giminačiams, nes medikas buvo nevedęs. Jis rėmė sesers Anos ir italo Pranciškaus de Lippi sūnų Prosperą ir dukrą Malgožatą, ištekęsias už Kristupo Morštino (1522–1600). Pastarojo sesuo Elžbieta buvo M. Bukcelės namuose 1593–1597 m. prieglobstį radusio radikalaus protestanto Fausto Socino žmona. 1584 m. medikui užtarus, Morština tapo 156 valakų Pilypavo miestelio ir trijų kaimų savininkais. Pilypave M. Bukcelė atidarė mokyklą, 1585 m. jo svainis įsteigė protestantų bažnyčią. 1589 m. medikas K. Morštinui išrūpino Veličkos druskų prižiūrėtojo pareigas. Jis pagelbėjo brolio vaikams. Sūnėną Filipą išleido į mokslus. Šis tapo Zigmanto Vazos dvaro mediku ir perėmė Pervalkos laikymą. F. Bukcelė, vedęs Elžbietą Korišinską, pradėjo turtingos Bukcelių giminės LDK istoriją. Paramos sulaukė ir brolio dukros Julijos, ištekęsios už italo Joano Baptistos de Ceti, šeima. 1581 m. medikas jiems iš valdovo išrūpino 25 valakus prie Alytaus, skolino pinigų (1584 m. – 6 000 auks.), dalį skolos nurašė.

Stepono Batoro dvare M. Bukcelė nukonkuravo kitą gydytoją, venerinių ligų specialistą, – Vaitiekų Očką. Šis 1582 m. pasitraukė iš dvaro. Tačiau nenorėdamas priimti atsakomybės dėl valdovo gydymo, jis įtikino Steponą Batorą pasamdyti dar vieną mediką. 1582 m. pab. valdovo dvare atsirado Paduvos u-to absolventas – Simoni Simonijus iš Lukos (1532–1602). Tai bene dažniausiai šiandieninėje istoriografijoje aptariamas ATR dirbęs medikas. Nagrinėti jo darbai, filosofinės nuostatos ir biografija, nors apie lenkišką ir lietuvišką gydytojo gyvenimo laikotarpį mažai žinoma. Ypač daug dėmesio skirta kontroversiškai jo laikysenai religijos požiūriu. S. Simonijaus, kelis kartus keitusio įsitikinimus, tikėjimo išpažinimas vertinamas taip: „Pirmiau katalikas, po to kalvinistas, vėliau – liuteronas, galiausiai vėl katalikas, bet visuomet ateistas.“ S. Simonijus pristatomas ir kaip vienas iš moderniosios medicinos pradininkų. Antai, nuo 1569 m. dėstydamas filosofiją Leipcigo u-te, kovoti su 1575 m. mieste siautusia maro epidemija siūlė medicininėmis priemonėmis, vartojant kosulį gydančius preparatus.

Profesoriaudamas Leipcige, S. Simonijus susipažino su šiame u-te nuo 1571 m. vasario mėn. dvejus metus studijavusiais Jurgiu, Albertu ir Stanislovu Radvilomis, kitais ten studijavusiais LDK didikų vaikais. Medikas užsiėmė Radvilų mokymu, o laiškuose M. K. Radvilai Našlaitėliui gyrė jo brolių pažangą. Pažintis su Radvilomis, matyt, buvo viena iš priežasčių, dėl kurių S. Simonijus sutiko tapti Stepono Batoro gydytoju. Grįžęs į katalikybę, 1584 m. kovo mėn. Vilniuje medikas dalyvavo jėzuitų organizuotame dispute tikėjimo klausimais. LDK sostinėje buvo išleistos pirmosios LDK medicininės italo knygos.

Krokuvoje S. Simonijus iš pat pradžių nepritarė M. Bukcelės gydymo metodui. Savo nuomonę jis išdėstė 1584 m. Krokuvoje išleistame darbe „Disputatio de putredien“. Santykiai tarp dviejų medikų pašlijo. Jie abu buvo prie valdovo paskutinėmis jo gyvenimo akimirkomis, bet siūlė skirtingus gydymo metodus. M. Bukcelės manymu, karalius sirgo epilepsija, S. Simonijus teigė, kad valdovui astma dėl peršalimo. Todėl kaip vieną iš ligos gydymo būdų M. Bukcelė siūlė šaldantį, vėsinantį maudymą, kai S. Simonijus – šildantį. Po atlikto valdovo skrodimo medikai buvo apkaltinti netin-

kamai gydę Steponą Batorą. 1587 m. paskatintas LDK maršalkos Alberto Radvilos, S. Simonijus paskelbė traktatą apie valdovo ligą ir mirtį. M. Bukcelė, prisidengęs Georgijaus Chiakoro pseudonimu, atsakė konkurentui, 1587 m. išleisdamas „Laišką“, po to „Paneigimą“, o 1588 m. – „Atsakymą“ Simonijui. Sebastijono Ciampi pastebėjimu, stengdamiesi apginti garbę, kando vienas kitam „kaip du aviganiai šunys“. Amžininkai teisesniu šiame ginče laikė M. Bukcelę, nors greičiausiai arčiau tiesos buvo S. Simonijus. M. Bukcelės gydymas tik susilpnino valdovo širdies raumenį. O smarkus peršalimas po medžioklės sukėlė uremiją (inkstų nepakankamumą), nuo kurios, kaip ir nuo inkstų policistozės, Steponas Batoras mirė. Polemika nepakenkė M. Bukcelės autoritetui, net padidino jo pacientų skaičių. Jis perėjo dirbti į Zigmanto Vazos dvarą. S. Simonijus nebuvo pakviestas į dvarą, o gal ir pats atsisakė, bet iš ATR neišvyko. Liko dėl šeimyninių aplinkybių – buvo vedęs 1559–1582 m. Krokuvos miesto taryboje Joachimo Kžižanovskio dukrą Magdalena.

Medikas toliau vertėsi medicinos praktika. Tarp jo pacientų buvo Radvilos. 1586 m. S. Simonijus gydė K. Tenčinskos-Radvilienės sūnų – kunigaikštį Jurgį Sluckį, kuriam diagnozavo tuberkuliozę. 1586 m. pr. pakeliui į Slucką, gydytojas užsuko į Nesvyžių pas M. K. Radvilą Našlaitėlį. Šis laiške K. Radvilai Perkūnui gydytoją įvardijo tiesiog kaip Simonijų, t. y. kaip gerai žinomą ir biržiečiui Radvilai. Radvila Našlaitėlis buvo vienas pagrindinių mediko pacientų. Simonijus lankė jį nuo 1585 m. Mediko manymu, didikui geriausiai tiko „šildantys ir džiovinantys“ vaistai. Nurodė vartoti skrandžio darbą lengvinančius gencijoną, kietį ir cinamoną. Nepamiršo universaliu vaistu laikytos teriako druskos skausmams lengvinti. Greta natūralių vaistažolių skyrė laisvinamųjų. Ne sykį minėjo rūpintis dieta, nevartoti alaus, patarė dėl pykinimo. Paūmėjus ligai, spalio mėn. Radvilai siūlė vartoti populiarųjį gvajoką. S. Simonijus skyrė ir cheminių preparatų bei labai padėjusio sieros tepalo.

Kunigaikštis Jurgis Radvila Italijoje 1575 m.

Antanavičius, Darius. „Jurgio Radvilo pirmosios kelionės į Italiją dienoraščio originalas“. *Senoji Lietuvos literatūra* 19 (2005): 201–241.

Jurgio Radvilos pirmosios kelionės į Italiją (1575) dienoraštis sulaukė gana didelio tyrinėtojų dėmesio. 1935 m. jį paskelbė žinomas lenkų istorikas H. Baryczas. Jis taip pat trumpai aprašė šios J. Radvilos kelionės aplinkybes, įvertino patį dienoraštį. H. Baryczo publikacija rėmėsi visi be išimties istorikai, literatūrologai ir kultūros istorikai, vienaip ar kitaip nagrinėję J. Radvilos veiklą ir minėję jo jaunystės laikotarpį. Galima kalbėti net apie tam tikrą šio dienoraščio tyrinėjimų tradiciją, nes, be H. Baryczo publikacijos įvadinio pastabų, šiuo metu turime dar du straipsnius, skirtus konkrečiai šiam nedideliame tekstui. H. Baryczo paskelbtas variantas turi keletą trūkumų. Pirmiausia jis publikuotas iš nuorašo, saugomo Czartoryskių bibliotekoje Krokuvoje (rankr. 2242, p. 369–379). Tai yra XVII ar XVIII a. kopija, daryta iš paties originalo. Joje pilna nežinomo kopijuotojo klaidingai perskaitytų vietų, daug asmenų ir vietovių formų yra iškraipytos (kartais tiesiog neatpažįstamai),

kai kas praleista. Negana to, turėdamas tokį gana prastą nuorašą, H. Baryczas, šiaip skrupulingas šaltinių leidėjas, neparodė didelio kritiškumo ir paskelbė tekstą bemaž be jokių kritinių komentarų ar pastabų, taip dar labiau apsunkindamas dienoraščio teksto supratimą ir interpretavimą. Kad tai turėjo ir tebeturi įtakos turiniui suprasti, byloja naujausias dienoraščio vertimas į lietuvių kalbą, taip pat dalyko literatūroje paplitusios kai kurios netikslios vietovės ir datos, minimos dienoraštyje. Visa tai paakino mus paskelbti J. Radvilos dienoraščio tekstą iš autoriaus ranka rašyto originalo.

Kai 1935 m. H. Baryczas publikavo dienoraščio tekstą iš nuorašo, originalas ramiai gulėjo kitoje istorijos dokumentų saugykloje Lenkijoje, o būtent, Radvilų archyve, kuris tuo metu jau buvo įjungtas į Vyriausiąjį senųjų aktų archyvą Varšuvoje (toliau – AGAD). Po Antrojo pasaulinio karo Radvilų archyvo medžiaga tolydžio vis intensyviau buvo naudojama istorikų darbuose, todėl ir J. Radvilos dienoraščio originalo buvimas tarp kitų šio archyvo dokumentų neliko nepastebėtas. Žinią apie originalą pirmasis nurodė, regis, lenkų mokslininkas M. Chachajus. Nepaisant to, ir toliau remiamasi netobula H. Baryczo publikacija, o naujo dienoraščio leidimo iki šiol nėra. Kaip minėta, J. Radvilos dienoraščio originalas saugomas AGAD'e, Radvilų archyve, dz. II, nr. 101. Šiuo metu jis yra apverktinos būklės, nes kažkada visiškai sumirko ir ilgainiui supuvo, visiškai pakeisdamas popieriaus ir rašalo spalvą. Dabar tai yra 9 palaidų lapų rankraštis, kurį sudaro 4 dvipusiai ir 5 keturpusiai lapai. Vienas iš keturpusių lapų yra neprirašytas ir tarnavo kaip aplankas. Sprendžiant pagal geriau išlikusius lapus jų dydis buvo toks: maždaug 20,5 cm aukščio ir apie 30–30,5 cm pločio. Iš subyrėjusių kai kurių lapų galima spręsti, kad kadaise jie irgi buvo keturpusiai, tad anksčiau rankraštį sudarė 7 per pusę sulenkinti lapai, kurių vienas tarnavo kaip aplankas. Antrasis ir trečiasis lapas kažkada suplyšo per sulenkimą ir dabar sudaro 4 dvipusius lapus. Ypač blogai išliko trečiasis lapas: jis ne tik suplyšo per sulenkimą, bet taip pat vienas iš susidariusių dviejų atskirų lapelių ilgainiui sutrūko išilgai per teksto vidurį, todėl restauruojant buvę keturi atskiri gabaliukai lenkų restauratorių buvo sudėti klaidingai ir taip suldyti į vieną lapą sumaišant tekstą (dabartinės paginacijos p. 11–12). Restauruojant rankraštį, kur reikia, buvo paklijuotas standžiu popieriumi, taip pat impregnuotas apsaugine plėvele. Sprendžiant pagal geriau išlikusius lapus galima teigti, kad buvo rašyta gana ryškiu rašalu, kuris, rankraščiui per amžius sunykus, smarkiai patamsėjo, ir raštas pasidarė nepaprastai sunkiai skaitomas. Popierius sunykęs tiek, kad vandenženklis nėra nė žymės. Kuo remdamiesi teigiame, kad šis rankraštis yra J. Radvilos dienoraščio originalas? Tai matyti iš paties teksto: jame nėra praleidimų, esančių H. Baryczo paskelbtame nuoraše. Kita vertus, paleografinis šio rankraščio ir tame pačiame Radvilų archyve saugomų J. Radvilos laiškų originalų palyginimas *de visu* leidžia teigti net tai, kad tai yra paties J. Radvilos autografas. Ypač tai ryšku dienoraštį sulyginus su kai kuriais ankstyviausiais J. Radvilos laiškais. H. Baryczas pastebėjo dienoraštyje padarytą užuominą apie 1575 m. gruodžio pradžioje Venecijoje kilusį marą, kuris ten siautėjo ištisus dvejus metus (gruodžio 5, iš tikrųjų – 6 d. įrašas). Iki šiol, nemačius originalo, šią frazę buvo galima interpretuoti

įvairiai, bet dabar, išvydus patį autografa, galima drąsiai teigti, kad žodžiai apie „dvejus metus“ galėjo būti parašyti anksčiausiai pačioje 1577 m. pabaigoje, kai J. Radvila po dvejų Italijoje praleistų metų sugrįžo į Lietuvą. Originale (p. 20) atitinkamas sakinyss atrodo visiškai tvarkingai, nėra jokių požymių, kurie bylotų apie kokį nors vėlesnį įterpimą ir pan. Taigi kaip *terminus a quo* dienoraščio parašymo datą reikia nukelti vėikiausiai į 1578 m. pradžią. Koks galėtų būti *terminus ad quem*? Tiksliai jį nustatyti yra neįmanoma, bet spėtume, kad tai galėtų būti tą pačią 1578 m. liepos mėnuo, kai J. Radvila antrą kartą išvyko į Italiją, iš kur toliau patraukė į piligriminę kelionę Ispanijon, nes vėliau vargu ar būtų radęs laiko ir reikalą rašyti panašų tekstą. Turint galvoje 1578 m. pirmosios pusės datą, ši bei tą galima pasakyti ir dėl paties dienoraščio teksto genezės. Akivaizdu, kad 1578 m. J. Radvila nieku būdu nebūtų prisiminęs visų 1575 m. pabaigoje įvykusios kelionės smulkmenų (savaitės dienų minėjimai ir pan.). Tai leidžia daryti paprastą prielaidą, kad rašydamas dabar išlikusį tekstą jis rėmėsi neišlikusiais padieniui vestais kelionės užrašais, kuriuose trumpai žymėjo taip pat savaitės dienas. Kaip kitaip galima paaiškinti, pavyzdžiui, originalo žodžius *qui tum erat dies Martis* (spalio 11 d. įrašas)? Laiko požiūriu vėlesnį redagavimą gerai nurodo dalelytė *tum*, kurią buvo galima įterpti tik iš tam tikros laiko perspektyvos žvelgiant į prabėgusius įvykius. Šią prielaidą remia ir gausūs autoriniai papildymai bei taisymai rankraščio paraštėse. Negana to, geriausias vėlesnio redagavimo įrodymas yra lapkričio 22 d. įrašas, kuriuo pradedant visos tolesnės datos turi keistis santykiu +1, nes tame įrašė J. Radvila susipainiojo savo turėtuose užrašuose ir per apsirikimą pakartojo tą pačią dienos datą, o tai galėjo atsitikti tik rašant tekstą prabėgus kuriam laikui nuo pasakojamų įvykių.

[...]

„Lapkričio 29 [30] dieną, po pietų, išvažiavau iš Camporosso ir pasiekiau tą dieną Italijos žemes, kurios prasideda Pontebbos kaime, gavusiame vardą iš upės, kuri teka per jį; ta dalis, kuri yra šiaupus Vokietijos, priklauso arkikunigaikščiui Karoliui, o esanti anapus upės – venecijiečiams. Ten trumpai pašėręs žirgus, patraukiau toliau ir pasiekiau tą dieną vidurnaktį (kalti buvo stačiausi keliai, į kuriuos panašių nepasitaiko visame šiame kelyje iš Vienos į Veneciją) Resiuttą, venecijiečiams pavaldų kaimą, esantį per 10 itališkų mylių nuo Pontebbos; vežimai buvo palikti Campolaro kaime, esančiame per 4 mylias nuo Resiuttos, nes toliau važiuoti nebegalėjo. Kelio iš Pontebbos į Resiuttą viduryje pravažiuojamas venecijiečių miestelis Chiusa; jis pačios gamtos yra tvirčiausiai apsaugotas ir pagrįstai gali būti vadinamas to krašto vartais. Paskutinę lapkričio [pirmą gruodžio] dieną, po pietų, išvažiavau iš Resiuttos ir pasiekiau itin gražų venecijiečių miestelį, vardu Venzonė, esantį per 10 mylių nuo Resiuttos Alpių papėdėje.

Gruodis. Pirmą [antrą] gruodžio mėnesio dieną, kuri buvo penktadienis, papusryčiaęs Venzonėje, atvykau tą dieną į venecijiečių Santo Avocato kaimą, esantį per 30 mylių nuo Venzonės, ir apsistojaui vieno vokiečio užėigoje; pakeliui iš Venzonės į Santo Avocatą pravažiuojami du gražiausi venecijiečių miesteliai, esantys ant žaiviausių kalvų, – San Danielė ir Spilimbergas; prieš pastarąjį keliamasi per vieną upę,

labiausiai pagarsėjusią didžiausiais ir smarkiausiais potvyniais, kuriuos kiekvienais metais paprastai sukelia. Šią dieną, vos palikęs Venzonę, iš Alpių įžengiau į tą žaviausią Italijos lygumą, į venecijiečių sritį, kuri vadinama Julijaus Forumu, itališkai *Friuli*; ši nuostabiausia lyguma, kurioje yra daug mieliausių kaimų ir dvarų, iš tų neįtikėtinų Alpių aukštybių atvykstantį žmogų taip atgaivina, jog gali pamanyti iš pragaro patenkąs į kažkokį rojų. Gruodžio 2 [3] dieną pusryčiauvau mažame, bet pačiame gražiausiame ir itin įtvirtintame minėtiems venecijiečiams pavaldžiame miestelyje, vardu Sacilė, esančiame per 10 mylių nuo Santo Avocato; šiame miestelyje pirmą kartą paragavau to įmantriausio itališko patiekalo – varlių. Iš ten patraukęs toliau, pasiekiau tą dieną kitą ne mažiau už aną gražų minėtą venecijiečių miestelį, esantį per 15 mylių nuo Sacilės; šiame miestelyje stūkso nuostabiausia pagal padėties ir atsiveriančio vaizdo grožį pilis, iš kurios matyti net Venecija, nors yra per 37 mylias nuo tos vietos. Gruodžio 3 [4] dieną pietavau Trevisė, gražiausiame ir labiausiai įtvirtintame venecijiečių mieste, esančiame per 15 mylių nuo Conegliano.

Pakeliui, per 10 mylių nuo Treviso ir 5 – nuo Conegliano, reikia įveikti vieną upę, ne tiek plačią, kiek sraunią; per ją persikėlęs ir artimiausiame kaime išklausęs Šv. Mišias, patraukiau toliau į Trevisą. Pakeliui sutikau du lenkus, iš Ferraros pėstute einančius į Lenkiją. Po pietų, palikęs Trevisę Skargą su vežimais, idant tiesiai trauktų į Paduvą, pats su broliu Albrechtu, ponu Sinowskiu, Łuszczewski ir Grajowskiu, nusamdęs arklių, pasukau į Margherą, venecijiečių miestelį, esantį prie jūros per 15 mylių nuo Treviso. Pakeliui, per 13 mylių nuo Treviso ir 2 – nuo Margheros, yra minėtų venecijiečių Mestrės miestas, tiesa, mažas, bet labai gražus. Margheroje sėdau į laivą, vadinamą *gondola*, kuriuo Venecijoje plaukiama per miestą, ir, įveikęs jūra 7 mylias, pasiekiau Veneciją, grožiu bei vietovės padėtimi, be abejonės, pirmą viso pasaulio miestą; apsistoju vokiečių užiegoje su balto liūto iškaba. Gruodžio 4 [5] dieną likau ten pat, Venecijoje, ir išklausiau Šv. Mišias gražiausioje brangakmeniais išpuoštoje Šv. Morkaus, miesto globėjo, bažnyčioje, pakeliui apžiūrėjau Kunigaikščio rūmus, po pietų aplankiau imperatoriškosios didenybės pasiuntinį Venecijos Respublikoje poną Vitą Dörnbergą ir įteikiau jam raštą, kurį gavau iš imperatoriaus ir turėjau jam perduoti; iš ten, vieno jo tarnų lydimas, nuėjau į miesto ginklinę, vadinamą arsenalu, kuri užima didžiulį plačiausią pastatą ir kurioje yra daug įvairių visokiausios rūšies nesuskaičiuojamų ginklų. Be visų kitų ginklų, ten galima išvysti venecijiečių galerų, taip pat aname garsiaame krikščionių laimėtame mūšyje prie Naupakto iš turkų paimtų laivų, be to, pačiame arsenale esančias dirbtuves, kur kasdien gaminama karinė įranga, reikalinga galeroms. Po to, palikęs arsenalą, dvi valandas plaukiojau po miestą, kuriame išvydau daug didingiausių ir žaviausių pastatų, bet daugiausia – Didžiojoje gatvėje, kuri plačiai driekiasi per visą miestą ir itališkai vadinama *Il Canal Grande*; jos grožiu niekaip negalėjau atsistebėti. Gruodžio 5 [6] dieną, iš ryto išklausęs Šv. Mišias Šv. Išganytojo bažnyčioje, kuri yra labai graži, erdvi ir pilna daugelio Venecijos didikų antkapių, papusryčiauvau ir skubiai palikau Veneciją, pabūgęs maro, kuris tuomet ten pradėjo plisti ir vėliau ištisus dvejus metus siautėjo ir padarė didelės žalos ne tik tam miestui, bet taip pat persimetė į daug garsiausių Italijos vietovių – Milaną, Mantują,

Vicenzą, Bergamą, Bresciją. Taigi palikęs Veneciją ir nusamdęs [...], kuriuo gondola nuplaukiau per jūrą 5 mylias, karieta atvykau tą dieną į Paduvą, venecijiečiams pavaldų, itin didelį ir įtvirtintą miestą, labiausiai pagarsėjusį mokyčiausių vyrų daugybe ir mokslais; ten sutikau garbingą poną Motiejų Kłodziński su Ulrichu Hozijumi, Varmijos kardinolo seserėnu, kurie iš Romos vyko į Lenkiją ir tą pačią dieną mane aplankė. Gruodžio 6 [7] dieną likau ten pat, Paduvoje, ir išklausiau Šv. Mišias Šv. Antano Paduviečio bažnyčioje, kuri itališkai vadinama *Il santo*, prie altoriaus, po kuriuo minėtas Šventasis guli; jis [altorius] yra didelis ir kuo gražiausias bei plačiausias. Bažnyčia priklauso Šv. Pranciškaus vienuoliams, kuriuos vadina *konventualais*. Ten nuostabu dar štai kas: iš marmurinio karsto, į kurį Šv. Antanas yra paguldytas, sklinda maloniausias kvapas. Tą patį rytą, prieš Šv. Mišias, pas mane atėjo ponai Andrius ir Petras Czarnkowskiai, tikri broliai, kurie ten buvo apsistoję mokytis, ir palydėjo mane į minėtą bažnyčią. Iš ten patraukiau į kitą, tolėliau nuo miesto, paskirtą Šv. Justinai; ji priklauso Šv. Benedikto vienuoliams, yra kuo turtingiausia, erdviausia ir žaviausia, ypač išsiskiria choras bei auksu išpuošti vienuolių suolai, už kuriuos gražesnių, kiek pamenu, niekuomet nesu matęs. Vienuolynas taip pat išpuoštas įvairiais gražiausiais paveikslais, kuriuose galima išvysti visus Šv. Benedikto padarytus stebuklus ir visus popiežius, to ordino narius. Paskui patraukiau į Paduvos mokyklas, kurios yra ne tiek gražios, kiek garsios žymiausiais ir mokyčiausiais vyrais, kurie jose mokė ir moko. Iš ten išėjęs, pakeliui užsukau į Šv. Lauryno bažnyčią; apžiūrėjau trojėno Antenoro, miesto įkūrėjo, kapą su kažkokiu įrašu, kurį galima dar visai gerai įskaityti. Po pietų minėtas ponas Czarnkowski nusivedė mane pažiūrėti vieno akrobato, mano galva, be abejonės, geriausio šio meno srityje, o iš ten – į komediją; ji buvo pirmoji, kurią aš išvydau Italijoje, kuo gražiausia ir suteikė man didžiausio malonumo. Ten pat susipažinau su Paduvos [universiteto] rektoriumi, kuriuo tuomet buvo kažkoks Candiota. Gruodžio 7 [8] dieną, iš ryto, išklausiau Šv. Mišias Šv. Justinos bažnyčioje, apžiūrėjau Šv. Paduvietės šventovę, taip pat išklausiau pamokslą Šv. Antano bažnyčioje, kur mane sutiko ponas Czarnkowski, ir apžiūrėjau salę *alla Piazza del Vino* [Vyno aikštėje], labiausiai išvysti vertą dalyką tiek dėl dydžio ir grožio, kuriuo pagarsėjusi visoje Italijoje, tiek dar labiau dėl to, kad primena Titą Livijų Paduvietį, kurio atvaizdas ten matyti virš durų. Paskui, išklausęs Šv. Mišias Šv. Justinos bažnyčioje ir Šv. Pranciškaus ordino vienuolio pamokslą *al Santo* [Šv. Antano bažnyčioje], su minėtais ponais lenkais patraukiau į Venecijos didiko Foscario rūmus *a la arena*, kuriuos labiausiai verta išvysti dėl pastato grožio ir daugybės viduje esančių meniškiausių paveikslų. Po pietų su minėtais lenkais toje pačioje vietoje žiūrėjau antrą komediją, ne mažiau gražią už pirmąją, pavadintą *Pastorale*, už kurią labai brangiai sumokėjau, nes iš mano tarno Grajowskio buvo pavogtas mano kapšas su 37 vengriškais auksiniais ir sidabriniais spaudu, vertu 5 talerių.“

Nepaprasti italų nuotyčiai Vilniuje XVII amžiuje

Ragauskas, Aivas. „Bartholomeus Cynaki ir Co“. Italai Vilniaus miesto valdančiajame elite XVII a. antrojoje–XVIII a. pirmojoje pusėje. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*, 178–205. Vilnius, 2000. Publikuojama pagal santrauką: Ragauskas, Aivas. *Baltramiejus Cynakis ir kiti italai Vilniuje bei LDK*. <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/baltramiejus-cynakis-ir-kiti-italai-vilniuje-bei-ldk/1471>.

Migracija – universalus, visoms visuomenėms ir visiems laikams būdingas reiškinys, skiriasi tik mastas bei pobūdis, nelygu politinės, religinės, demografinės ir ekonominės aplinkybės bei priežasčių samplaikos. Migracijos rūšys (ekonominė, religinė, politinė ir kt.) veikė viena kitą, tarkim, geografinis mobilumas dažnai buvo ir socialinis. Naujųjų laikų pradžioje šis procesas tapo ypač intensyvus, apėmė miesto ir kaimo gyventojus, tiek bajorus, tiek ir valstiečius. Skyrėsi tik mastai, antai, bajorai nukeliaudavo iki 600 km, o didikai – iki 1 000 km. Žemesnių sluoksnių atstovų kelionių mastai, aišku, buvo mažesni: valstiečiai nukeliaudavo iki 120 km, miestiečiai – 150–600 km. Migracijos apimtis didino religiniai karai, kaip hugenotų, urbanizacija ir užjūrio ekspansija. Viena tokių Europos šalių, kurios gyventojai keliavo gana daug, buvo Italija.

Italai masiškiau keliauti į užsienį, pirmiausia, Prancūziją, Vengriją, Angliją ir Ispaniją, kiek mažiau į Lenkiją ar Portugaliją, pradėjo tarp 1430–1530 m. XV a. pab. italų humanistai turėjo ypatingą paklausą, nes augo susidomėjimas antikinė literatūra ir mokslu, o vietose tokių žmonių trūko. Vykta į diplomatines misijas, dėl politinių ir kt. priežasčių. Tai buvo gera proga dažnai ne itin „didelėms asmenybėms“, nebuvusioms gerai žinomomis Italijoje, tapti svarbiems svetur. XVII a. antroje pusėje Italijos „aukso amžius“ jau buvo praėjęs, šalis išgyveno sunkią ekonominę, politinę ir socialinę krizę. Dėl to šiuo laikotarpiu itin suaktyvėjo emigracija. Dalis nesugebėjusių įsitvirtinti savo krašte, privalėjo laimės ieškoti kitur. Pirkliai vyko į Olandiją ar Vokietiją, o amatininkai į Prancūziją ir Švediją. Viena iš migracijos kryptų buvo Vidurio ir Rytų Europa. Dėl kainų žirklių vien į ATR pakliuvęs net ir nedidelis italų pirklio kapitalas išaugdavo kelis sykius. Be to, čia toliau viešpatavo italų kultūra, dar ir baroko visuomenėje buvo madinga viskas, kas siejosi su „itališkumu“: virtuvė, manieros, drabužiai. Todėl net šaltas klimatas nebuvo kliūtis migracijai, nors ir ne patys iškiliausi asmenys, italų verslininkai ir menininkai pasiekdavo netgi Rusiją.

Atvykėliai iš Apeninų pusiasalio tapo įprasta XVI–XVIII a. pirmosios pusės ATR visuomenės, ypač didesnių miestų, tautinio „peizažo“ dalimi. Nemaža dalis, kaip jau minėta, dažnai „ne pirmo ryškumo žvaigždžių“ atvykdavo tik trumpam – užsidirbti ir grįžti į Tėvynę. Tačiau būta ir tokių, kuriems ATR tapo antrąja Tėvynė. Didžiausios italų diasporos buvo katalikiškoje Lenkijoje, Krokuvoje, Lvovo ar Varšuvos miestuose. LDK italai įsidarbindavo diduomenės dvaruose, visgi šios tautinės mažumos gausa išsiskyrė Vilnius. Atvykusieji pasižymėjo ne tik kaip įvairaus lygio

menininkai ir amatininkai (architektai, kompozitoriai, mūrینinkai, skulptoriai, dailininkai), bet ir kaip pirkliai, medikai, karo inžinieriai, pramoninkai. Sudarydami Vilniaus ir LDK verslo elitą, burdamiesi į prekybines-finansines bendroves, nuomavę muitus, naudoję naujoviškas verslo priemones – vekselius ir asignacijas, jie buvo pagrindiniai veikėjai audinių ir vyno rinkoje. Vien italų menininkų XVII a. Vilniuje įvairiu metu dirbo 40. Su Vilniumi verslo ryšius turėjo tokie stambūs italų pirkliai ir bankininkai, kaip Sebastiano ir Valerio Montelupi. Jų atstovas Vilniuje buvo vilnietis suolininkas Tomas Barduci.

Neatsitiktinai XVII a. antroje–XVIII a. pirmoje pusėje net 6 Vilniaus valdančiojo elito nariai buvo italai. Galimybės susikurti geresnį gyvenimą ieškojo iš įvairių Italijos vietovių atvykę miestiečiai katalikai. Tai karaliaus sekretorius ir Vilniaus vaitas Baltramiejus Cynakis (Bartholomeus Cynaki) (apie 1623–1683), tarėjas Jozefas Bonfilis (Josephus Bonfili) († 1682), tarėjas Leonardus Ryki († po 1685), vaitas Joannes Melchiorini († apie 1715), tarėjas Joannes Pensa († apie 1716) ir tarėjas Ludovicus Bernardus Louretti (1680–1742). Trumpiau ar ilgiau gyvenę LDK sostinėje, daugelis čia rado savo laimę, susikrovė nemažus turtus, sukūrė šeimas, o jau jų vaikai savo likimus susiejo su LDK galutinai.

Ko gero, pats įtakingiausias italas, kada nors gyvenęs Vilniuje, buvo karaliaus sekretorius, Vilniaus vaitas, LDK muitų administratorius ir pašto skyriaus Vilniuje valdytojas B. Cynakis. Jis kartu buvo vienas stambiausių ne tik Vilniaus, bet ir to meto LDK pirklių bei bankininkų, palaikęs glaudžius ryšius su įtakingais magnatais, pirmiausia Pacų šeima. Iš Lukos respublikos į Vilnių jis atvyko apie 1650 m. kartu su broliu Joannesu, įsikūrusiu Varšuvoje. Turta Lietuvoje B. Cynakis susikrovė prekiaudamas brangiais audiniais ir vynu, teikdamas paskolas. Jo verslas buvo didžiulis, jam dirbo net keliolika prekybos agentų. Vilniuje italas buvo nusipirkęs porą mūrnamių Rotušės aikštėje ir Arklių gatvėje. Sėkminga buvo jo municipalinė karjera: 1663 m. tapęs Vilniaus suolininku, jau 1680 m. gavo vaito privilegiją. Taip ir nevedęs, apie 50 metų praleidęs ATR, B. Cynakis išlaikė tautinį savitumą. Nepaisant to, kad išmoko lenkų kalbą, dėvėjo ne vietinius, bet venecijietiškus ar prancūziškus drabužius, visokeriopai rėmė savo tautiečius. Tą rodytų ir 1671–1673 m. tilto per Nerį statybos istorija. Per XVII a. vidurio karus sugriautą tiltą suprojektavo ir žadėjo pastatyti „nematytą visame pasaulyje“ tiltą italų architektas Joannesas Baptista Frediani, prisidėjęs ir prie Pažaislio ansamblio ar Šv. Petro ir Povilo bažnyčios statybų. Už 6 000 auks., tai yra gerokai pigiau nei siūlė vietos meistrai, jis apsiėmė statyti 73 m ilgio arkinį medinį tiltą. Sendorį laidavo kaip tik B. Cynakis. Visgi statybos kaštai išaugo kelis kartus – iki 20 000 auks., o pats statinys, iškilęs toje Neries vietoje, kur jos plotis siekė 400 pėdų, 1673 m. sausio 10 d. vakare, pajudėjus ledams, sugriuvo ir viską pakeliui skandindamas bei griaudamas nuplaukė. Tarėjas Jonas Berkinovičius su dviem tarnais dar bandė jo ieškoti, tačiau, nuplaukę net iki Kauno, tilto liekanų taip ir nerado. Architektas apkaltino miesto valdžią, kuri nesuteikė jam reikiamų medžiagų. Bylinėjimasis su Cynakio tautiečiu truko dar ir 1676 m.

Dėl savo laimėjimų B. Cynakiui buvo dėkingas ir į tarėjus prastumtas J. Bonfili, vadintas Cynakio „superintendantu“. J. Bonfili Vilniuje surado ne tik namus, padarė karjerą, bet ir su vilniečio vaistininko Stanislavo Šenmano dukra Ana sukūrė šeimą, susilaukė dviejų dukrų ir dviejų sūnų. Jis taip pat labai sėkmingai užsiėmė prekyba, Vilniuje turėjo du mūrnamius, krautuvių ir vyninę. Greičiausiai dėl ryšių su žmonos giminaičiais, buvo glaudžiai susijęs su vokiška aplinka, nors kartu ir labiau sulenkėjęs nei jo globėjas – ne tik kalbėjo lenkiškai, bet ir rengėsi vietos drabužiais. B. Cynaki tarpininkavo ir pirklio L. Rykio atvykimui į LDK. Iš Lukos atsikėlęs ir 1682 m. Vilniaus miesto piliečiu tapęs pirklys globėjo dėka padarė municipalinę karjerą. Neregėtai greitai, jau kitą dieną po tapimo piliečiu, pasiūlytas būti suolininku, o nepraėjus ir metų – Vilniaus tarėju.

Nuo 1698 m. Vilniuje apsigyvenęs ir čia šeimą su burmistro unito Andriaus Ogurcevičiaus vaikaite Konstancija sukūręs karaliaus sekretorius ir medicinos daktaras J. Melchiorini į valdantįjį miesto elitą pateko valdovo Augusto II protekcijos dėka. 1701 m. tapo suolininku, dar po metų tarėju, o 1713 m. gavo vaito privilegiją. Skirtingai nei Melchiorini, J. Pensos patekimas į valdantįjį elitą buvo susijęs su jo profesija ir tautiečių protekcija. Į Vilnių greičiausiai iš Venecijos atvykęs skulptorius ir architektas J. Pensa netruko užmegzti dalykinių ryšių su tautiečiais skulptoriais Pietru Perti ir Andreusu Capone. Gavęs užsakymą atstatyti 1706 m. sudegusią miesto rotušę, jis sugebėjo patekti į miesto elitą. 1712 m. buvo paskirtuoju Vilniaus suolininku, o 1715 m. ir tarėju. Municipalinę karjerą nutraukė netikėta italo mirtis: jėzuitų Lukiškėse statydamas koplyčią, žuvo po netinkamai sumūrytais jos skliautais. Liko jo našlė – audinių pirklio Francisko Lebono dukra Teresė ir trys nepilnamečiai vaikai, savo gyvenimus susieję su LDK. Ir vėl netikėtai greitai, savo tautiečių Melchiorini bei Pensos dėka, praėjus vos metams po atvykimo į Vilnių, 1714 m. Vilniaus tarėju buvo išrinktas L. Loretti. Kaip ir kiti italai, Loretti neapsiribojo municipalitetu, užsiėmė prekyba, kitais verslais. Dažnai eidamas špitolių prižiūrėtojo pareigas, nevengė pasipelnyti iš miesto ūkio.

Kaip matyti, XVII a. vid.–XVIII a. vid. LDK sostinei buvo būdinga „italizacija“, o į miesto valdantįjį elitą patekę italai sugebėjo pasižymėti „nepaprastais nuotykiiais“ savo naujojoje Tėvynėje.

Auksinis riteris iš Italijos Vilniuje XVIII a. pradžioje

Ragauskas, Aivas. „Joannesas Melchiorini (m. po 1715 09 27) – auksinis riteris (*Eques Auratus*) XVIII a. pradžios Vilniaus miesto valdančiam elite“. In *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono*, 296–310. Vilnius, 2000. Publikuojama pagal: Ragauskas, Aivas. *Auksiniai riteriai tarp Vilniaus miesto valdančiojo elito*. <http://m.lid-kistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/auksiniai-riteriai-tarp-vilniaus-miesto-valdanciojo-elito/1514>.

Atrodytų, gana absurdiška būtų apjungti žodžius „riteris“ ir „miestietis“. Ir visgi naujų laikų bajorijos ir miestietijos istorijoje randame panašių dalykų, netelpančių į stereotipus. Vienas tokių panašių atvejų – auksinio riterio (lot. *Eques Auratus*) titulas. Šis titulas atsirado aukštaisiais viduramžiais ir buvo susijęs su išventinimu į riterius, kitais riteriškais papročiais. Titulą suteikdavo imperatoriai, popiežiai, dalis kunigaikščių, kai kurios aukštosios mokyklos, kaip Bolonės akademija, ar Venecijos miestas valstybė. Ceremonijos metu naujieji riteriai gaudavo auksinius pentinus, nuo ko ir kilo pats titulo pavadinimas. Kaip ir daugelis kitų titulų, šis, laikui bėgant, keitė savo prasmę, tapo vis panašesnis į nobilitaciją (bajorystės suteikimą). Todėl dėsningai jo atsisakė bajorai ir dėl tos pačios priežasties mielai priimdavo miestietijos valdantieji. Bajorui toks titulas dažniausiai jau nieko nereiškė, o miestiečiui jis galėjo tapti ir karjeros įrankiu. Nesibodėjo šio titulo ir intelektualai ar menininkai. Pavyzdžiui, šis 1705 m. gautas titulas nurodytas Izoako Niutono antkapiniame užrašė, o 1770 m. iš popiežiaus tokį titulą gavo ir žymusis kompozitorius Volfgangas Amadėjus Mocartas. Taigi toks riteris, nors ir negaudavo jokių privilegijų ar pareigų, tačiau įgydavo daug garbės.

Apie XVI a. pradžią auksinio riterio titulą pradėjo teikti ir Lenkijos bei LDK valdovai. Jie buvo vieninteliai titulo teikėjai. Į auksinius riterius buvo išventinama valstybės švenčių, ypač karūnacijų bei miesto priesaikų davimo, metu. Titulą dažniausiai teikdavo Krokuvoje, rotušės aikštėje, antrąją karūnacijos iškilmų dieną, po miesto tarybos priesaikos ir raktų naujam valdovui atidavimo ceremonijos. Išventintas asmuo gaudavo diplomą, kuriame bendrais bruožais būdavo akcentuojami asmens nuopelnai monarcho pirmtakams ir jam pačiam. Tokių titulų turėtojais vienu metu tapdavo nuo kelių iki keliolikos asmenų. Jie paprastai turėdavo ryšių dvare, dėl ko gaudavo ir titului gauti svarbią rekomendaciją. Išventintasis gaudavo teisę rašyti titulą bet kokiuose aktuose, nešioti atitinkamus ženklus. Jie galėjo būti naudojami viešuose renginiuose ir turnyruose, žymimi ant ginklų, pastatų, kitų daiktų. XVIII a. atsirado tradicija nešioti auksinę grandinę su valdovo portretu.

Iki XVII a. pradžios auksiniais riteriais paprastai būdavo tituluojami bajorai, o vėliau jų vietą užėmė miestų valdžios atstovai. Tad titulo turėtojai tarsi parodydavo plebėjišką savo kilmę ar, geriausiu atveju, tai, jog buvo kilę iš bajoriškumą praradusios šeimos. Ne veltui tarp auksinių riterių nuo XVII a. dominavo Krokuvos, Gdanskio, Torunės ar Varšuvos valdančiojo elito nariai. Antai, 1633 m. Vladislovas Vaza auksiniais

riteriais nominavo tik 2 bajorus ir net 6 krokuviečius. Visgi kurį laiką (iki XVIII a. antros pusės) tituluotieji automatiškai netapdavo bajorais, jie ir toliau atkakliai siekdavo bajorijos teisių ir tik nedaugeliui tai pavykdavo. Nuo Augusto II Sakso laikų auksinio riterio titulo turėtojas jau galėjo turėti žemės bajoro teisėmis, be to, titulą dar ir paveldėti. 1745 m. išleistame Jono Ostrovskio Daneikovičiaus rinkinyje įdėtoje *Equitatus auratus* diplomo formulėje paminėta, jog titulo gavėjas turi teisę nešioti medalioną su valdovo atvaizdu, o titulą paveldės ir vyriškos lyties palikuonys.

Senajo Vilniaus istorijoje auksinio riterio titulu pasipuošę išskirtinai nedaug miestietijos atstovų. Nuo XIV a. pab. iki XVIII a. pab., per 400 metų laikotarpį, žinomi vos du tokie atvejai. Pirmiausia, tokį titulą XVII a. pr. gavo miesto tarėjas Motiejus Vorbekas Lettowas (1593–1663). Jam jį 1614 m. suteikė Venecijos valstybė, kuomet būsimasis medikas studijavo Padujos universitete. Antrasis šio titulo turėtojas buvo atvykęlis iš Italijos, medicinos daktaras, karaliaus medikas ir sekretorius, Vilniaus vaitu tapęs Joannes Melchiorini († apie 1715). Apie 1698 m. italas jau gyveno Vilniuje ir čia tvarkėsi savo piniginius reikalus. Kitais metais jis miesto tarybai pateikė valdovo Augusto II raštą, kuriuo reikalauta, kad jį, „kilmingąjį Joannesą Melchiorini, mūsų medicinos daktarą ir auksinį riterį, mokslais ir patyrimu mums ir mūsų dvarui gerai užsirekomendavusį“, išrinktų į Vilniaus magistratą. Tačiau dėl tuometinio vaito Jono Kazimiero Leškevičiaus opozicijos, J. Melchiorini ne tik kad nepateko į valdantįjį elitą, bet ir buvo nubastas kalėjimu, bauda ir dar paskelbtas išvartytuju iš valstybės (banditu). Realiai jis jokių bausmių neatliko, o, mirus vaitui, 1700 m. tapo Vilniaus suolininku. Apie 1704 m. italas vedė vieno žymiausių unitų dinastijų atstovų burmistro Andriaus Ogurcevičiaus dukrą Konstanciją, kas nemažai prisidėjo prie jo tolesnės karjeros Vilniuje. 1712 m. dar netapęs burmistru, jis jau buvo išrinktas kandidatu į vaitus, o 1713 m. gavo ir Vilniaus vaito privilegiją. Visgi nei tais, nei vėlesniais metais dėl magistrato pasipriešinimo šių pareigų negalėjo eiti. Matyt, atsisakęs pareigybės, jis apsigyveno kažkurioje galbūt įsigytoje žemės valdoje, buvusioje greičiausiai Vilniaus vaivadijoje. Kaip auksinis riteris, į tai turėjo visas teises. Paskutinį sykį istoriniuose šaltiniuose italas paminėtas 1715 m. rugsėjį.

Akivaizdu, kad Vilniaus valdančiam elite būta nemažai asmenų, galėjusių, kaip ir J. Melchiorini, pretenduoti gauti auksinio riterio titulą. Ne tik J. Melchiorini, bet ir dažnas į LDK atvykęs italas, gerai žinojęs šio titulo teikiamus privalumus, jį gaudavo. Pavyzdžiui, garsusis kariškis, pirklys ir istorikas Aleksandras Gwagnini (1534–1614) titulu buvo apdovanotas 1569 m. Visgi iš Vilniaus valdančiojo elito narių tik J. Melchiorini pavyko užsitikrinti titului gauti reikalingą karaliaus ir didikų protekciją. Auksinio riterio titulas, kaip ir valdovo sekretoriaus pareigybė, atspindėjo jo svorį miestiečių visuomenėje ir nemažai pasitarnavo patenkant į bajorišką visuomenę, suteikė jam pripažįstamą ir paveldimą bajorystę.

Taigi, auksinio riterio, kaip ir karaliaus sekretoriaus titulai ar 1568 m. garsioji nobilitacinė privilegija, Vilniaus miesto valdančiam elitui, pirmiausia, įvairiu laipsniu atliko asmens išskyrimo miestiečių visuomenėje funkciją. Praktiškai mažiausiai veiksminga, o daugiau prestižinė, buvo karaliaus sekretoriaus pareigybė. 1568 m.

nobilitacinė privilegija buvo realizuota tik iš dalies. Daugiausia naudos davė ir dėl to sunkiausiai buvo pasiekiamas aukštinio riterio titulas, nuo XVII a. pab. tapęs individualios nobilitacijos forma. Tačiau vilniečiams šis titulas buvo mažai žinomas svetimkūnis, kurio jie nelabai ir siekė, nei vertino.

Lietuvių istoriografija apie Lietuvos ir Italijos ryšius

Baniulytė, Aušra. „Itališki lietuvių istoriografijos žymenys“. *Darbai ir dienos* 49 (2008): 25–44.

Lietuva ir Italija – dvi geografiškai tolimos Europos valstybės, puoselėjusios glaudžius abipusius kultūrinius ir dvasinius ryšius. XVI–XVII amžiuje, kai Lenkijos ir Lietuvos valstybėje dažnai lankydavosi popiežiaus nuncijai, Venecijos pasiuntiniai ir italų diduomenės patikėtiniai, tie saitai buvo labai stiprūs. Tuo laikotarpiu Italija ir Abiejų Tautų Respublika daug prekiaavo. Be to, itališka mada, architektūra ir menas buvo gero skonio etalonas. Žinomiausių Lietuvos didikų – Radvilų ir Pacų – dvaruose dirbo italai menininkai ir architektai. Ir patys Lietuvos didikai labai mėgo lankytis Italijoje; siuntė savo atžalas studijuoti į seniausius Europoje Italijos universitetus – Paduvą ar Boloniją; vyko į piligrimines keliones lankyti šventų vietų ir neretai svečiavosi italų didikų dvaruose.

Neabejotina, kad šie glaudūs ryšiai su Italija turėjo reikšmę Lietuvos valstybės kultūros ir meno raidai. Daugelis Lietuvos, Lenkijos ir Italijos mokslininkų domėjosi šiuo vertingu istoriniu paveldu, susiformavusiu per netrumpą istorijos tarpsnį: nuo vėlyvųjų viduramžių iki šių dienų. Tokia plati Lietuvos istorijos ir kultūros tyrinėjimų kryptis, apimanti skirtingas humanitarinių mokslų sritis, lietuviškoje istoriografijoje ėmė formuotis tarpukariu. Vėliau šios tematikos tyrinėjimai įgijo platų įvairialypį studijų spektrą, kuris išėjo net už Lietuvos ribų. Buvo analizuojama įvairiais aspektais: nuo Lietuvos ir Šventojo Sosto santykių iki lietuvių kilmės iš romėnų teorijos analizės; nuo baltistikos studijų Italijoje iki italų menininkų indėlio į Lietuvos meno ir architektūros raidą.

Istorikas Rūstis Kamuntavičius daktaro disertacijoje *Lietuvos įvaizdžio stereotipų susiformavimas italų ir prancūzų XVI–XVII a. raštijoje* ir publikacijose apie itališkus XVI–XVII a. su Lietuva susijusius tekstus pateikė gausią italų ir lenkų mokslininkų darbų bibliografiją, skirtą Italijos ir Lietuvos valstybių santykiams atskleisti. Šioje bibliografijoje Kamuntavičius akcentavo lenkų istorikų: Danutos Quirini-Popławskos, Wojciecho Tygielskio, Jano Władysława Wošo, Henryko Damiano Wojtyskos, Teresos Chynczewskos-Hennel; taip pat italų baltistikos tyrinėtojų Pietro Umberto Dini'io ir Guido Micheli'io darbų reikšmę Lietuvos ir Italijos ryšių studijoms. Aptardamas lietuvišką istoriografiją Kamuntavičius užsiminė apie tarpukariu pradėtą sistemiškiau ir gausiau tyrinėti užsienio, ypač Romos ir Vatikano, archyvų medžiagą.

[...]

Romos ir Vatikano archyvų studijos tarpukariu

Kaip jau buvo minėta, šią istorijos tyrinėjimų kryptį pradėjo tarpukariu Kauno Vytauto Didžiojo universitete subrendusi istorikų karta, kurią pratęsė emigracijoje dirbę istorikai: Jonas Totoraitis, Paulius Rabikauskas, Paulius Jatulis, Zenonas Ivinskis. Prie šių tyrimų priskirtinos Rapolo Krasausko, Viktoro Gidžiūno ir Jono Vaišnoros studijos, publikuotos Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštyje Romoje. Pažymėtina, kad visi išvardyti autoriai tyrinėjo Vatikano archyvus ir paskelbė ne tik istorinių šio archyvo dokumentų, susijusių su Lietuvos istorija, bet ir publikacijų apie patį Vatikano archyvą, jo reikšmę Lietuvos istorijos ir kultūros studijoms.

Aukščiau paminėti istorikai gilinosi į krikščionybės raidą Lietuvoje – daugiausia tai vienuolių steigimo ir vyskupų skyrimo tyrimai, Lietuvos ir Romos kurijos santykių studijos. Šiuos Lietuvos istorijos tyrinėjimus vainikuoja istoriko Zenono Ivinskio darbai, kurie ryškiausiai parodo Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykius. Ivinskio tyrinėjimų subrandinta koncepcija „Lietuvos įėjimas į Europos krikščioniškąją civilizaciją“ yra aptinkama Pauliaus Rabikausko tyrimuose *Italia-Lituania nei secoli XV-XVI: l'incontro con la Chiesa occidentale (Italija ir Lietuva XV-XVI amžiuje: sandūra su Vakarų Bažnyčia)*, *Krikščioniškoji Lietuva* ir kituose jo darbuose. Tai plėtojo istorikai Edvardas Gudavičius monografijoje *Lietuvos europėjimo keliais* ir Mečislovas Jučas – *Krikščionybės kelias į Lietuvą*. Pažymėtina, kad krikščionybės raidos Lietuvoje tyrimai lieka aktualūs ir šiuolaikinėje lietuvių istoriografijoje.

Tarpukariu ir vėliau emigracijoje dirbusių istorikų požiūrį veikė galimybė pasiekti užsienio archyvus; Totoraitis, Rabikauskas, Jatulis, Ivinskis tyrinėjo Romos ir Vatikano archyvus. Šie istorikai savo darbuose Lietuvos valstybės ryšius su Italija parodo per santykius su Apaštališkuoju Sostu, atsižvelgdami į krikščionybės raidos ypatumus.

Toliau šią kryptį Lietuvos istoriografijoje rutulioja Rasa J. Mažeika ir Lietuvoje dirbantis britų istorikas Stephenas C. Rowellas; jie parengė publikaciją apie Lietuvos ir Šventojo Sosto santykius viduramžiais. Paminėtina Artūro Grickevičiaus daktaro disertacija apie Popiežiškąją seminariją Vilniuje (1583–1655), kuri remiasi Romos Jėzuitų archyvo ir Vatikano bibliotekos rankraštytų studijomis, taip pat publikacija šia tema. Jėzuitų ordino reikšmę Lietuvos ryšiams su Šventuoju Sostu atskleidė Jonas Boruta studijoje „Lietuvos jėzuitai – ryšių tarp Romos ir Vilniaus puoselėtojai“. Šiuolaikinės Lietuvos ir Vatikano santykiai apžvelgiami Irenos Vaišvilaitės straipsnyje „Vatikano II susirinkimas ir Lietuva“.

Šventųjų kulto tyrinėjimai

Kita svarbi tema, pažyminti Lietuvos dvasinį ryšį su Italija, yra šventųjų kulto tyrinėjimai, sudarantys atskirą katalikiškos lietuvių istoriografijos klodą, pavyzdžiui, P. Rabikausko studija „Šventasis Kazimieras ir italai“. Apie Lietuvos globėjo garbinimą Italijoje rašė Ivinskis, kuris teigė, kad Florencijos kunigaikščiai Medičiai šv. Kazimiero kultui skyrė ypatingą dėmesį. Meno istorikė Sigita Maslauskaitė tyrinédama šv. Kazimiero kultą ir ikonografiją atskleidė šio šventojo garbinimo ypatumus, nurodė jo atvaizdus Italijoje. Senosios raštijos tyrinėtojas Mintautas Čiurinskas išvertė ir paskelbė

popiežiaus legato Zaccaria'os Ferreri'io parašytą šv. Kazimiero biografiją *Vita beati Casimiri confessoris*. Apie italų šventosios Marijos Magdalenos de'Pazzi kultą ir jo reikšmę Lietuvoje rašė Jonas Boruta straipsnyje „Italų šventoji Lietuvos religinės kultūros istorijoje“. Maslauskaitė analizavo šios italų šventosios ikonografinį vaizdavimą Lietuvos dailėje, o jos kulto ištakas aprašė meno istorikas Mindaugas Paknys.

Lietuva – Europos kultūroje

Tačiau itališka tematika lietuvių istorikų darbuose neapsiribojo vien tik Lietuvos ir Šventojo Sosto santykių ar krikščionybės Lietuvoje tyrinėjimais. Tarpukario istoriografijoje yra parengta Petro Klimo studija apie Venecijos ambasadoriaus Ambrogio Contarini'io apsilankymą Lietuvoje; šiame darbe nagrinėjami Lietuvos valstybės diplomatiniai santykiai su Venecijos respublika XV amžiuje, kai nuolat tvyrojo Otomanų imperijos grėsmė. Paminėtina istoriko Augustino Janulaičio publikacija apie Enėją Silvijų Piccolomini (vėliau tapusį popiežiumi Pijumi II); čia aprašoma Piccolomini'io požiūris į Lietuvos kultūrą. Šis Renesanso epochos subrandintos asmenybės veikalas apie Lietuvą patvirtina popiežiškos valstybės domėjimąsi galinga Rytų Europos valstybe ir parodo Lietuvos ir Romos kurijos santykius XV amžiuje.

Pasitelkusi naujus istorijos bei kultūros tyrinėjimo metodus šiuolaikinė lietuvių istoriografija išplėtė temų įvairovę. Vienas tokių šiuolaikinės lietuvių istoriografijos darbų – Giedrės Mickūnaitės tyrinėjimai, skirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto įvaizdžio problematikai. Remdamasi Piccolomini'io Lietuvos aprašymu, Mickūnaitė analizavo šios istorinės asmenybės požiūrį į Lietuvos valdovą ir subtiliai atskleidė to meto Lietuvos ir Vakarų Europos kultūros ryšius.

Reikia pastebėti, kad tarpukario istorikai ieškojo Lietuvos valstybės diplomatinė ir kultūrinių saitų ne tik su Apeninų pusiasalio valstybėmis, bet apskritai su Vakarų Europos valstybėmis praeityje ir siekė atskleisti istorinį Lietuvos vaidmenį ir reikšmę Europoje. Pavyzdžiui, istoriko Z. Ivinskio darbuose yra akcentuojamas Lietuvos vaidmuo Europoje XV amžiuje, kai ji sulaikė totorių veržimąsi, o vėliau kartu su Lenkija atrėmė Otomanų imperijos invaziją į Europą. Pažymėtina, kad Rowello darbuose keliama Lietuvos kaip krikščionybės gynėjos idėja, kuri Lietuvos istoriografijoje iki tol nebuvo plačiau tyrinėta.

Itališkų XVI–XVII a. tekstų studijos

Istorikas Jonas Totoraitis sudarė lenkų autorių, išleidusių Vatikano archyvo šaltinių apie Lietuvos istoriją publikacijų, sąrašą. Jau minėtas istorikas R. Kamuntavičius tyrinėjo italų ir prancūzų požiūrį į Lietuvos valstybę bei jos kultūrą, Lietuvos įvaizdžio stereotipų formavimąsi XVI–XVII a. italų ir prancūzų tekstuose ir sudarė išsamų Lietuvos aprašymų sąrašą, nagrinėjo šių aprašymų reikšmę Lietuvos kultūros studijoms.

Kamuntavičiaus atliktas darbas – tai vienas pirmųjų bandymų surinkti ir sudaryti apie Lietuvą rašiusių italų ir prancūzų autorių bei jų tekstų katalogą, publikuotų šaltinių ir pagrindinės literatūros bibliografiją, skirtą Lietuvos ir Italijos valstybių santykiams tyrinėti, iš tiesų vertingas įnašas tolesnėms šios temos studijoms. Kamuntavičiaus

sudaryta bibliografija papildė Totoraičio lenkų autorių Vatikano archyvo publikuotų šaltinių sąrašą. Be to, Kamuntavičius savo tyrinėjimuose rėmėsi ir neskelbtais istoriniais dokumentais iš Venecijos valstybinio archyvo (*Archivio di Stato di Venezia*), rankraštinės medžiagos iš Florencijos ir Venecijos bibliotekų rankraštynuose saugomų įvairių aprašymų apie Lietuvą.

Įvairių XVI–XVII a. itališkų tekstų, susijusių su Lietuvos istorija, Lietuvos ir Italijos spaudoje paskelbė italų mokslininkas, baltistikos tyrinėtojas Guido Michellini. Šių Michellini'o publikacijų šaltiniai yra Šiaurės Italijos – Parmos ir Mantujos – archyvuose; čia Lietuvos istorija ir kultūra atsiskleidžia per italų pasiuntinių aprašymus bei didikų korespondenciją. Be to, Michellini surinko nemažai įvairių istorinių dokumentų išrašų, kurie dar neskelbti, bet saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne, G. Michellini'o fonde.

Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne yra kitas panašaus pobūdžio itališkų šaltinių fondas – Pauliaus Jatulio, kuriame gausu neskelbtų istorinių dokumentų išrašų iš Italijos archyvų: Vatikano, Romos, Florencijos, Paduvos, Mantujos, Milano ir įvairių bibliotekų rankraštyrų. Šiuose išrašuose yra daug vertingų istorinių faktų, taip pat informacijos apie Italijoje esančius istorinius šaltinius, susijusius su Lietuvos istorija ir kultūra. Surinkti duomenys iš Italijos archyvų ir bibliotekų rankraštyrų yra įvairios tematikos ir skirtingų laikotarpių, bet daugiausia apima XVI–XVII a.

Lietuvos studentai Italijoje XIV–XVIII amžiuje

Prie šios grupės tyrinėjimų – istorinių šaltinių iš Italijos archyvų apie Lietuvos istoriją rinkinių – priskirtini istoriko Adolfo Šapokos surinkti duomenys apie lietuvius studentus Bolonijos ir Paduvos universitetuose. Be to, Šapoka paskelbė publikacijų apie lietuvių studijas užsienyje, taip pat ir Italijoje. Šiuos Šapokos tyrimus papildė Vaclovo Biržiškos monografija *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII a.*, kurioje autorius pateikia istorinių faktų apie Lietuvos didikų studijas Italijoje: Sienoje, Paduvoje, Bolonijoje ir Romoje.

Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukštuomenės jaunuolių studijas Italijoje rašė istorikė Nelė Asadauskienė, kuri analizuodama LDK diduomenės keliones į Vakarų Europos šalis pateikia statistinių duomenų ir aprašo tuo metu iš ten perimtas kultūros ir etiketo naujoves. LDK didikų kelionės į Italiją ir jų meninis skonis nagrinėjamas Valentino Cibulsko publikacijoje apie Lietuvos bajorų meno supratimą XVII a. antroje pusėje. Čia reikia paminėti Algimanto Katiliaus atliktą tyrimą apie Lietuvos dvasininkų studijas Vakarų Europos universitetuose, tarp kurių buvo ir Romos universitetas.

Renesanso kultūros tyrinėjimai Lietuvoje

Studijos Italijoje to meto prestižiniuose Europoje universitetuose, tokiuose kaip Bolonijos, Paduvos ar Romos, dar labiau sustiprino Lietuvos ir Italijos ryšius. Ivinskis teigė, kad Renesanso laikotarpiu Lietuvos ir Italijos ryšiai buvo itin glaudūs. Tuomet antikos atgimimo idėjos iš Italijos pasklido ir Lietuvoje, ypač kai į karališkąją dvarą atsikėlė iš Milano kunigaikščių Sforcų (*it. Sforza*) kilusi Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo antroji sutuoktinė Bona Sforza

(valdė 1518–1556 m.), kuri energingai veikdama pritraukė daug italų dvariškių ir menininkų ir darė įtaką prekybiniams ryšiams. Apie šios Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kungaikštystės valdovės santykius su Lietuvos diduomene rašė Rimantas Jasas straipsnyje „Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto memorialas karalienei Bonai (1525)“.

Tad vėlesniuose Lietuvos ir Italijos istorikų bei kultūros tyrinėtojų darbuose dominuoja kultūrinis aspektas; per Renesanso raidą atsiskleidžia Lietuvos kultūros santykis su žymiais italų humanistais, gyvenusiais Lenkijos–Lietuvos valstybėje ir jų indėlis į kultūrą. Šios itališkos tematikos studijos dominavo Sovietų Lietuvoje, kaip ir emigracijoje dirbusių istorikų darbuose – „krikščioniškos“ Lietuvos kryptis, besiremianti Romos ir Vatikano archyvais. Tačiau net ir neturėję galimybių tyrinėti Italijos archyvų už „uždangos“ dirbę istorikai itališkos tematikos neužmiršo, o vystė pasitelkę Lietuvos ir kaimyninių šalių archyvuose bei rankraštynuose saugomą istorinę medžiagą, daugiausia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI–XVII a. raštijos paveldą.

Iš tokio pobūdžio studijų paminėtini Juozo Jurginio Lietuvos renesanso kultūros tyrinėjimai, kuriuose autorius iškėlė XVI a. Lietuvos kultūros ryšį su italų renesanso kultūra. Be to, Juozas Jurginis ir Ingė Lukšaitė parengė studiją apie Lietuvos kultūros istoriją, kurioje nemažai vietos skyrė renesanso kultūros bei humanizmo raidai Lietuvoje, parodė italų humanistų domėjimąsi Lietuva, jos kultūra ir papročiais. Jurginis ir Lukšaitė savo knygoje atskleidė Lietuvoje gyvenusio italo veroniečio Alessandro Guagnini'io veikalo *Sarmatiae Europae Descriptio* (*Europos Sarmatijos aprašymas*, 1570), kuriame aprašyta Lietuvos kunigaikščių ir bajorų kilmė, reikšmę Lietuvos kultūros studijoms. Apie šį veikalą rašė Juozas Jurginis, Arūnas Vasiliauskas, o jo svarbą Lietuvos istorijos mokslui pabrėžė Meilė Lukšienė, Algirdas Šidlauskas.

Be to, Jurginio ir Lukšaitės knygoje aptariama jau aukščiau paminėto Venecijos pasiuntinio Ambrogio Contarini'io pasiuntinybė į Persiją 1474 m. ir jo viešėjimas Trakuose pas LDK didįjį kunigaikštį Kazimierą, kartu parodomi Lietuvos kultūriniai saitai su Apeninų pusiasalio valstybėmis XV amžiuje. Šią Lietuvos kultūros studiją papildė Juozo Tumelio publikacija apie italų humanistą Filippo Buonaccorsi Callimacco, istoriografijoje žinomą kaip Pilypą Kalimachą, ir jo žinias apie lietuvių kilmę. Taip pat reikia paminėti Jolitos Sarcevičienės publikaciją apie kitą italų humanistą Marco Antonio Mureto ir ką jis žinojo apie Lietuvą. Toliau žvelgiant į XVI a. Lietuvos kultūros tyrimų istoriografiją, reikšmingą jų klodą sudaro Ingės Lukšaitės reformacijos raidos tyrinėjimai. Pažymėtina, kad Lukšaitė daug dėmesio skiria žinomiems italų reformatams: Giorgio'ui Biandratai, Faustui Sozzini'ui ir kt.; nagrinėja jų pažiūrų įtaką Lenkijos ir Lietuvos arijonams, jų veiklos ypatumus.

Reformacijos istorijos tyrinėjimus Dainora Pociūtė papildė šaltiniais iš Italijos. Surinkusi mokslinę medžiagą Pizos ir Udinės universitetuose Pociūtė aprašė Abraomo Kulviečio studijas Italijoje, Sienos universitete ir jo santykį su italų protestantais. Italų reformatų veiklą Lietuvoje palietė istorikas Aivas Ragauskas publikacijoje apie italus Vilniaus miesto valdančiajame elite ir Raimonda Ragauskienė monografijoje apie LDK kanclerį Mikalojų Radvilą Rudąjį.

Marcelino Ročkos XV–XVI a. Lietuvos kultūros tyrinėjimuose minima apie lietuvių didikų, ypač Radvilų, dvaro kultūros sąlyčius su to meto Europoje paplitusia ir „madinga“ itališkojo renesanso kultūra. Iš tiesų M. Ročkos darbuose itališka Lietuvos kultūros tematika atsiskleidžia įvairiais aspektais. Lietuvos kultūros santykis nagrinėjamas siejant jos raidą su itališkuoju renesansu, lotyniškąja tradicija; analizuojama žinomiausių to meto humanistų Francesco Filelfo ar Filippo Callimacco reikšmė kultūrai. Be to, Ročka atskleidžia Lietuvos ir Šventojo Sosto santykius per diplomatinę popiežiaus pasiuntinio Lenkijos ir Lietuvos valstybėje Luigi'io Lippomano veiklą. Ši tematika vyrauja ir Ročkos lietuvių kilmės iš romėnų teorijos tyrimuose.

Lietuvių romėniškos kilmės mito tyrinėjimai – kitas itin reikšmingas Lietuvos istorijos studijų objektas, susijęs su Renesanso kultūros tyrimais, atskleidžia Lietuvos ir Italijos kultūrinių ryšių ištakas. Beje, ši tema būdinga tik Lietuvos kultūros studijoms. Dauguma istorikų nagrinėjo įvairius lietuvių kilmės iš romėnų teorijos aspektus – Konstantinas Avižonis, Mečislovas Jučas, Juozas Jurginis, Marcelinas Ročka, taip pat ir Eligijus Raila, Artūras Vasiliauskas, Stephenas C. Rowellas, iškėlęs politinį lietuvių kildinimo iš romėnų legendos aspektą.

Lingvistinį lietuvių romėniškos kilmės teorijos aspektą atskleidė italų mokslininkas Pietro Umberto Dini. Naujausius šios teorijos tyrimus yra paskelbęs Kęstutis Gudmantas, kuris lietuvių kilmės iš romėnų teorijos ištakose ieškojo Lietuvos vardo etimologijų. Socialinius ir istoriografinius šios teorijos aspektus nagrinėjo istorikas Rimvydas Petrauskas, o apie šio mito reikšmę Lietuvos integracijai į Europos kultūrą rašė Sigitas Narbutas.

Itališka tematika senosios Lietuvos raštijos studijose

Per sąsajas su lotyniška kultūra, atgimusia Renesanso epochoje, vienijusia visas Europos valstybes, kaip minėjome, Lietuva ir Italija buvo siejamos kultūriniais ir dvasiniais ryšiais, kurie buvo nagrinėjami pasitelkiant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lotyniškos raštijos studijas. Tai labai gausi ir išsami Lietuvos kultūros tyrinėjimų sritis. Išvardyti visus tyrinėtojus yra ištis sudėtinga, tad paminėsime žinomiausius senosios Lietuvos literatūros tyrinėtojus: Eugeniją Ulčinaitę, Albiną Jovaišą, Sigitą Narbutą, Daivą Narbutienę ir kt.; jų darbuose atsiskleidžia turtingas renesanso ir baroko Lietuvos lotyniškosios raštijos paveldas. Dariaus Kuolio darbuose „romėniškumas“ ir lotyniška raštija nagrinėjama kaip neatsiejama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI–XVIII amžiaus valstybingumo ir politinės minties raiška.

Pastaraisiais dešimtmečiais pasirodė studijų, kuriose Lietuvos ir Italijos ryšys parodomas per sąsajas su italų renesanso literatūra – tai Eugenijos Ulčinitės publikacija apie „Petrarkos recepciją Lietuvoje“ ir Rasos Jurgelėnaitės – apie italų poezijos tradicijos įtaką Lietuvoje.

Reikia pastebėti, kad itin svarbu Lietuvos ir Italijos ryšių ištakoms atskleisti – Ulčinitės išverstas ir paskelbtas Jurgio Radvilos kelionės į Italiją 1575 metų dienoraštis, bylojantis apie Lietuvos didikų keliones į Apeninų pusiasalį. Kardinolo Jurgio Radvilos asmenybė, jo veikla ir ryšiai su Italija yra aptariami Jono Borutos ir Eugeni-

jos Ulčinaitės įvadinuose straipsniuose. LDK didikų santykiai su Italija nagrinėjami istoriko Dariaus Antanavičiaus studijoje apie Teodorą Lackį.

Šios tyrimų tematikos sąrašą papildė keletas kultūrologinių studijų, kuriose Lietuvos sąsajos su Italija parodomos per mokslą ir muziką – tai Rolando Pavilionio straipsnis apie italų tradiciją Vilniaus universitete ir Jūratės Trilupaitienės Lietuvos ir Italijos muzikinių ryšių XVI–XVII a. tyrinėjimai.

Italai menininkai Lietuvoje

Atskira, tačiau ne mažiau reikšminga vieta Lietuvos ir Italijos kultūrinių ryšių studijose skiriama meno istorijos tyrinėtojų darbams. Tai bene išsamiausiai tyrinėta šios tematikos sritis. Dauguma menotyrininkų nagrinėdami įvairių epochų architektūros ir dailės raidos ypatumus atskleidė ir italų menininkų: architektų, skulptorių, tapytojų ir auksakalių, dirbusių Lietuvoje, kūrybos pobūdį ir jų indėlį į Lietuvos meno raidą: Halinos Kairiūkštytės-Jacinienės, Povilo Reklaičio, Sigitos Samuolienės, Leonido Žilevičiaus, Stasio Samalavičiaus, Stasio Meškausko, Irenos Vaišvilaitės, Dalios Klajumienės, Mindaugo Paknio ir kitų autorių darbai neleido nugrimzti užmarštin tokiam turtingam kultūros paveldui.

Be to, prasidėjus Vilniaus Žemutinės pilies atstatymo darbams, suaktyvėjo istorinių ir ikonografinių šaltinių paieškos siekiant atkurti ne tik šio pastato architektūrinę konstrukciją ir dekorą, bet ir jo istorinę-kultūrinę reikšmę. Dėl to istorikai ir menotyrininkai tyrinėjimus atliko įvairiuose užsienio archyvuose, bibliotekose ir muziejuose, tarp jų Italijos ir Vatikano archyvuose, bibliotekų rankraštynuose. Visa surinkta medžiaga paskelbta specialiai tam skirtuose leidiniuose – *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje*.

Iš šios mokslinės medžiagos išskirsime tas autorių publikacijas, kuriose ryškiausiai atsiskleidžia italų kultūros įtaka Vilniaus Žemutinės pilies istoriniuose vingiuose – tai menotyrininkės Rūtos Janonienės tyrinėjimai apie ikonografinius XVI–XIX a. Žemutinės pilies šaltinius, Birutės Rūtos Vitkauskienės pateiktuose istoriniuose šaltiniuose nemažai duomenų apie italų amatininkus, dirbusius karališkajame dvare. Be to, Vitkauskienė nagrinėjo karaliaus Zigmanto Vazos mecenavimo pobūdį Vilniaus Žemutinėje pilyje. Ši menotyros studija atskleidžia karališkojo dvaro glaudžius ryšius su Italija, italų architektų ir amatininkų indėlį į pilies statybą. Istorikė Raimonda Ragauskienė remdamasi istoriniais šaltiniais iš Florencijos, Venecijos ir Romos archyvų bei bibliotekų rankraštytų atskleidė įvairius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų kasdienio gyvenimo aspektus, dvaro ceremonialo ypatumus, kurie parodo to meto Lietuvos ryšius su Italija.

Prekybiniai ryšiai su Italija

Reikia pastebėti, kad lietuvių istorikų tyrinėjimuose nebuvo pamiršta ir italų pirklų veikla Lietuvoje, nors iš pateiktos istoriografijos apžvalgos matyti, kad vis dėlto daugiau žinoma apie popiežiaus nuncijus ir italų intelektualus ar menininkus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nei, pavyzdžiui, apie italus pirklus, medikus ar įvai-

rius amatininkus, dirbusius Lietuvos didikų dvaruose. Tačiau šią tyrimų nišą užpildė jau minėto šiame straipsnyje istoriko Aivo Ragausko Vilniaus miesto valdančiojo elito XVII a. antrosios pusės tyrinėjimai; autorius parodė įvairių užsieniečių, tarp jų ir italų pirklių, dalyvavimą valdant miesto bendruomenę.

A. Ragausko darbuose nagrinėjama šio laikotarpio italų pirklių veikla Vilniaus mieste ir atskleidžiami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prekybos ypatumai. Italų komercinius ir finansinius interesus, jų buitį Lietuvoje fragmentiškai analizuoja ir kiti autoriai: Edmundas Laucevičius, Stasys Janušonis, Egidija Laumenskienė XVII a. LDK ekonomikos studijose ir Antanas Rimvydas Čaplinskis knygoje *Vilniaus gatvių istorijos: valdovų kelias*.

Be to, itališkos mados ir prekybos audiniais, atvežtais iš Italijos, kuriuos ypač mėgo Lietuvos diduomenė, ypatumus parodė Marija Matušakaitė monografijoje apie Lietuvos didikų aprangą XVI–XVII amžiuje. Jūratė Kiaupienė aprašo XVII a. LDK prekybos ypatumus ir išskiria prekybą itališkais audiniais. Juozo Jurginio *Vilniaus miesto istorijoje* pažymimi Vilniaus pirklių prekybiniai ryšiai su įsigalėjusia prie Juodosios jūros XV a. Genujos pirklių bendruomene.

Baltistikos tyrinėjimai Italijoje

Galima teigti, kad istorikai, nors ir ilgai neturėjo tiesioginių ryšių su Italija, vis dėlto itališkos tematikos Lietuvos XVI–XVII a. kultūros istorijos studijose niekada nepamiršo. Už politinės „uždangos“ buvusi Lietuva taip pat neliko nepastebėta. Jos istorija, kalba ir kultūra domino ne tik emigracijoje dirbusius lietuvių tyrinėtojus, bet ir italų mokslininkus, daugiausia kalbininkus – baltistikos specialistus Guido Michelini ir Pietro Umberto Dini.

Reikia pastebėti, kad Dini'io (vieno žymiausių baltistikos tyrinėtojų ne tik Italijoje, bet ir pasaulyje) studijos daugiausia remiasi lietuvių kalbos tyrinėjimais XVI–XVII a. pradžioje nagrinėjant baltų (taip pat ir lietuvių) bei slavų kalbų skirtumus Renesanso laikotarpiu. Greta kalbinių Dini'io darbų yra tyrinėjimų, skirtų Lietuvos kultūrai bei Italijos ir Lietuvos ryšiams atskleisti.

Kalbant apie itališkąją lietuvių istoriografijos tematiką būtina paminėti P. U. Dini'io kuruojamą tarptautinį baltistikos žurnalą *Res Balticae*, skirtą ne tik baltų kalbotyrai: lituanistikai, latvistikai ir prūsistikai, bet ir istorijai, mitologijai, vertimams. Taigi, galima sakyti, kad nepaisant politinės izoliacijos, skyrusios Lietuvą nuo Italijos, mokslinis-kultūrinis domėjimasis išliko, buvo abipusis ir nenutrūkstamas, vėliau išsirutuliojo į glaudžius kultūrinius bei mokslinius ryšius. Tai parodo pastaruoju metu sustiprėję mokslo ir kultūros mainai tarp šių valstybių.

Kultūrinis-mokslinis bendradarbiavimas

Iš tiesų šiuo metu domėjimasis Italija itin išaugo: vis dažniau vykstama studijuoti ar tiesiog aplankyti šalį, susipažinti su jos kalba ir kultūra. Tai liudija ir įvairių kultūrinių renginių gausa. Be jokios abejonės, kultūriniam Italijos ir Lietuvos bendradarbiavimui reikšmingą poveikį daro Vilniuje įsikūręs Italų kultūros institutas (*Istituto Italiano di Cultura*), kasmet organizuojantis pasaulinę italų kalbos savaitę, kurios metu

vyksta daug įvairių kultūrinių renginių, parodų, koncertų. Be to, rengiama mokslinių konferencijų, seminarų, skirtų italų kultūrai.

Pavyzdžiui, Vilniaus universitete vyko konferencija (2004 m. spalio 18 d.) „Petrarka Lietuvoje ir Europoje“, skirta italų poeto Frančesko Petrarkos 700 metų jubiliejui paminėti. Čia pranešimus skaitė lietuvių ir italų tyrinėtojai: Arnaldo di Benedetto, Gilberto Isella, Eugenija Ulčinaitė, Dainius Būrė ir kt.

Paminint Niccolo Machiavelli'io 480-ąsias mirties metines Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos institutas kartu su fondu „Atvira visuomenė ir jos draugai“ surengė keletą seminarų, skirtų šio Italijos istoriko, politikos filosofo ir rašytojo darbams. Iš jų išsiskyrė tarptautinis mokslinis seminaras „Niccolo Machiavelli: istorija, galia ir dorybė“, įvykęs 2006 m. spalio 3 d.; jį suorganizavo Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos instituto direktorius profesorius Leonidas Donskis. Čia buvo pakviesti pasaulyje žinomi mokslininkai, politikos teoretikai ir filosofai iš Vakarų ir Rytų Europos, tyrinėjantys Niccolo Machiavelli'io darbus: Timo Airaksinenas, Hubertas Schleichertas, Manfredas Holleris, Catalinas Avramescu ir kt.

Per antrą mokslinį seminarą, vykusį 2006 m. spalio 12 d., buvo aptarti šio italų mąstytojo darbai bei jo idėjos Lietuvos politikoje. Čia dalyvavo žymiausi Lietuvos filosofai ir politikos teoretikai: Leonidas Donskis, Alvydas Jokubaitis, Gintautas Mažeikis, Bronius Genzelis; taip pat žurnalistai bei politikos komentatoriai: Vladimiras Laučius, Virginijus Savukynas ir Andrius Navickas.

Reikia pažymėti, kad stiprėjantis kultūrinis bendradarbiavimas ne tik išplėtė itališkos tematikos tyrimų lauką, bet ir prieinamumą užsienio skaitytojui, nes įvairūs Lietuvos istoriniai ir kultūriniai tyrimų aspektai pateikiami italų kalba. Naujausi istoriografiniai leidiniai italų kalba liudija apie Lietuvos menininkų domėjimąsi Italija XIX amžiuje, jų keliones ir ryšius su italų menu – tai kultūros istoriko Egidijaus Aleksandravičiaus *Pellegrinaggio artistico: i pittori lituani a Roma nella metà del XIX secolo* (*Meninė piligrimystė: lietuvių tapytojai Romoje XIX a. antroje pusėje*) ir Rūtos Janonienės *Kanutas Ruseckas: paesaggi italiani* (*Kanutas Ruseckas: italų peizažai*) darbai, kurie buvo pristatyti tarptautinėje knygų mugėje, vykusioje 2007 m. gegužės 10–14 d. Turino mieste. Pažymėtina, kad Lietuva šiame renginyje dalyvavo kaip pagrindinė viešnia didžiausioje Italijos knygų mugėje. Visi paminėti pavyzdžiai leidžia drąsiai teigti, kad italų kalbos ir kultūros pažinimas ne tik skatina kultūrinį bendradarbiavimą tarp Lietuvos ir Italijos, bet kartu atveria daug platesnes Europos kultūros erdves ir mokslinius ryšius.

Itališka tematika tarpukario Lietuvos istorijos tyrinėjimuose

Pastebėtina, kad itališkos tematikos įvairovę lietuvių autorių darbuose veikė naujų temų ir neatrastų erdvių ieškojimai pastarojo dešimtmečio Lietuvos istoriografijoje. Tad pradėjus labiau tyrinėti tarpukario Lietuvos kultūrinį gyvenimą pasirodė keletas studijų apie Lietuvos ir Italijos bendradarbiavimą prieškario Lietuvoje – tai Astos Petraitytės publikacijos apie užsienio valstybių diplomatinį korpusą Kaune, kuriose

pateikiama italų kultūra tarpukario Lietuvoje, ir Rūtos Ramoškaitės istorinė apžvalga periodinėje spaudoje apie Lietuvos ir Italijos kultūrinius ryšius 1922–1940 metais.

Būtina pabrėžti, kad šio laikotarpio Lietuvos ir Italijos diplomatinis santykius nagrinėjo istorikas Vytautas Žalys monografijoje, skirtoje *Lietuvos diplomatijos istorijai (1925–1940)*. Autorius aptarė Lietuvos diplomatinis santykius su Vakarų Europos valstybėmis, analizavo Lietuvos politinius ryšius su Italija ir jos santykius su Šventuoju Sostu. Lietuvos ir Romos kurijos ryšiai 1915–1919 metais nagrinėjami Rolando Makricko knygoje *Santa Sede e Lituania. La rinascita dello Stato lituano nei documenti dell'archivio della nunziatura apostolica di Monaco di Baviera (1915–1919)* (Šv. Sostas ir Lietuva. Lietuvos valstybės atgimimas Miuncheno Apaštališkosios nunciatūros 1915–1916 metų archyvuose dokumentuose). Šios knygos autorius studijuodamas Vatikano archyvo dokumentus atskleidė Bavarijos Nunciatūros reikšmę 1915–1919 metais, kai Lietuvos valstybė siekė nepriklausomybės.

Lietuvos diplomatinės tarnybos 80-mečiui ir Lietuvos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio vyresniojo 100-osioms gimimo metinėms paminėti išleistas tarptautinės konferencijos pranešimų rinkinys, kuriame skelbiama Irenos Vaišvilaitės publikacija „*Villa Lituania. Lietuvos diplomatinės atstovybės Romoje klausimas*“ – tai iki šiol svarbus Lietuvos ir Italijos diplomatinės santykių aspektas.

Kaip pati straipsnio autorė teigė, kad šis pranešimas yra skirtas „Lietuvos Respublikos vienos atstovybės Europoje istorijai“. Remdamasi dokumentais, esančiais Italijos užsienio reikalų ministerijos istoriniame archyve, Vaišvilaitė parodė Lietuvos diplomatinės atstovybės Italijoje pastato peripetijas 1940–1945 metais ir atskleidė tuometinio vadovo Stasio Lozoraičio veiklos aplinkybes, jo darbo stilių sudėtingu diplomatinei tarnybai laikotarpiu.

Be to, Lietuvos ir Italijos kultūrinius ryšius atskleidžia menotyrininkė Jolita Mulevičiūtė studijoje apie Lietuvos dailę 1918–1940 metais. Autorė pabrėžė Lietuvos tarpukario meno bei kultūros ryšį su Italijoje vykusiais kultūriniais procesais, taip pat pažymėjo abipusį bendravimą tarp politikos ir visuomenės veikėjų, meno atstovų. Prieš keletą metų Giedrės Jankevičiūtės išleista knyga *Pasivaikščiojimai po Romą su Giovanna* vaizdžiai parodo šiuolaikinės Lietuvos ir Italijos ryšį, o gausios archyvinės iliustracijos nostalgiskai mena italų neorealizmo laikus kine su garsiuoju Federico Fellini'iu. Parodo didingą senosios Romos kultūrinį paveldą, su kuriuo visuomet siejosi ir Lietuva.

Baigiamosios mintys

Apžvelgus istoriografiją, tyrinėjančią Lietuvos sąsajas su Italija, galima pastebėti, kokia ji gausi ir įvairi, išsiskirianti savo raida, būdinga tik Lietuvos istorijai ir kultūrai. Tai santykiai su Šventuoju Sostu, krikščionybės raida Lietuvoje, lietuvių kilmės iš romėnų teorijos tyrimai, lotyniškos raštijos, humanizmo raidos, renesansinio ir barokinio meno tyrinėjimai bei baltistikos studijos Italijoje.

Šis sudėtingas istorikų, kultūros, senosios literatūros ir meno tyrinėtojų, kalbininkų kelias tik patvirtina, kad Lietuva ir Italija – geografiškai tolimos Europos

valstybės – niekada nebuvo praradusios ryšio: kultūrinio, meninio ar politinio-diplomatinio. Net sunkiausiu Lietuvos politinės egzistencijos laikotarpiu, net neturint tiesioginių ryšių su Italija ar priėjimo prie jos archyvų, ši tema lietuvių istoriografijoje atsiskleisdavo pačiais įvairiausiais aspektais, tik labiau pabrėždavo per šimtmečius susiklosčiusį gilų kultūrinį, o kartu ir diplomatinį ryšį tarp šių dviejų Europos valstybių.